

KATALUNA ESPERANTISTO*

* Llengua internacional i drets lingüístics

NÚMERO 368 (134) · DESEMBRE 2018

El projecte de Sinibald de Mas (1844)

Aproximació a l'esperantisme a Badalona

Trajectòries de la música i el cinema
produïts en esperanto

Esperanto vs. Newspeak

Entrevista a Bernhard Tuidier

L'esperanto
com a eina estratègica
del Comissariat
de Propaganda

KATALUNA ESPERANTISTO*

LLENGUA INTERNACIONAL I DRETS LINGÜÍSTICS

NÚM. 368 (134) · DESEMBRE 2018

El somni d'una llengua universal: el projecte de Sinibald de Mas (1844)

María Luisa Calero Vaquera 3

Aproximació a l'esperantisme a Badalona

Francesc Palacio Serra 14

L'esperanto com a eina estratègica del Comissariat de propaganda de la Generalitat de Catalunya durant la Guerra Civil

Ester Boquera Diago 25

Lluny de la indústria, fora del circuit: trajectòries de la música i el cinema produïts en esperanto

Luiz Fernando Dias Pita
Rafael Henrique Zerbetto..... 34

Esperanto vs. Newspeak, o el costat fosc de les llengües internacionals

Nicola Ruggiero 44

"Totes les llengües són iguals, però és evident que algunes llengües són més iguals que d'altres"

Entrevista a Bernhard Tuider

Xavier Alcalde 52

Kataluna Esperantisto és una publicació anual en català de l'Associació Catalana d'Esperanto sobre els drets lingüístics, les llengües de relació internacional, les llengües minoritzades i la història i actualitat de l'esperanto i de les llengües planificades.

Edita: Associació Catalana d'Esperanto
Apartat 1008
08200 Sabadell
www.esperanto.cat
info@esperanto.cat

Redactors: Hèctor Alòs i Font, Xavier Alcalde i Villacampa

Correcció lingüística: Josep Enric Peres i Blesa, Gerard Sugranyes

Composició: Ferriol Macip i Bonet

ISSN de l'edició en paper: 2014-8364

ISSN de l'edició electrònica: 2014-8372

Dipòsit legal: B-27362-1982

La revista i l'entitat editora no comparteixen necessàriament les opinions que expressen els articles signats.

Tots els articles estan subjectes a llicència Creative Commons Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 2.5 (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.5/es/legalcode.ca>). Està permès de reproduir-los i distribuir-los, sempre que es faci sense afany de lucre i se'n reconegui explícitament els autors, i l'Associació Catalana d'Esperanto com a editora.

Imprès a: Recordgraf, C/ Mandoni, 08004 Barcelona

En aquest número, de temàtica marcadament històrica, María Luisa Calero ens presenta el més famós dels "inventors" de llengües artificials de casa nostra: Sinibald de Mas. Famós, però, no vol dir que els detalls de la seva proposta siguin gaire coneguts, ni les raons que el van portar a concebre-la. D'una manera molt didàctica, Calero ens introdueix en les llengües construïdes *a priori*, ben diferents de les llengües *a posteriori* que han dominat del segle XIX ençà.

A continuació, Francesc Palacio ens mostra els resultats de la seva recerca sobre l'esperantisme en una localitat concreta: Badalona. Aquest tipus de recerca encara té enormes mancances a Catalunya, tot i que disposem també de treballs interessants per a Girona, Olot, El Vendrell i Vilanova i la Geltrú. El treball de Palacio planteja la qüestió de per què en unes ciutats industrials l'esperanto trobà un suport considerable, mentre que en altres, amb perfils semblants, no.

Ester Boquera aprofundeix en els coneixements que teníem d'una de les fites de l'esperantisme català: l'ús de l'esperanto per part del Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya durant la Guerra Civil —un dels pocs casos al món en què un govern democràtic ha utilitzat l'esperanto amb regularitat per a la seva propaganda institucional. Boquera n'explora les característiques, així com els objectius que hi havia al darrere.

Fernando Pita i Rafael Henrique Zerbetto estudien qüestions molt poc analitzades de l'ús de l'esperanto en la música i el cinema: com sorgeixen, quines funcions compleixen, quines dificultats troben i si contribueixen a crear una cultura lligada a l'esperanto amb un perfil propi. La seva visió, a més, ajuda a trencar els relats típicament eurocèntrics sobre el moviment esperantista.

Per la seva banda, amb Nicola Ruggiero tornem a la comparació entre llengües planificades amb què Calero engegava aquest número. El suggerent tema que proposa, però, és "el costat fosc" de les llengües planificades, amb l'anàlisi del Newspeak orwellià. L'article conté també una interessant llambregada sobre el Basic English, recolzat entre d'altres per Winston Churchill.

Finalment, en l'entrevista, Bernhard Tuider ens parla del passat, present i futur del Museu d'Esperanto de Viena, una institució cabdal per a la conservació del patrimoni cultural en esperanto, que gràcies a la seva tasca de digitalització està posant a disposició d'estudiosos i interessats importants documents de la història de l'esperanto.

Bona lectura!

EL SOMNI D'UNA LLENGUA UNIVERSAL: EL PROJECTE DE SINIBALD DE MAS (1844)

María Luisa Calero Vaquera*

1. COM CONSTRUIR UNA LLENGUA UNIVERSAL?¹

En la història de les temptatives per disposar d'una llengua comuna d'intercanvi entre els humans ha predominat la idea genèrica que aquesta llengua havia de ser el producte d'una elaboració artificial, en vista de la incapacitat de les llengües naturals (almenys, tal com es presenten en el seu ús quotidià) per a servir de codi d'intercomprensió mundial. Aquest sentiment general ha patit una evolució de què ens ocuparem de seguida basant-nos especialment en la *Histoire de la langue universelle* (1903) de Louis Couturat i Léopold Leau, l'equivalent modern de la qual podria considerar-se l'obra enciclopèdica *Aga Magéra Difúra. Dizionario delle lingue Immaginarie* (1994) de Paolo Albani i Berlinghiero Buonarroti.² Molt útil també ens han resultat les lectures clàssiques de Marina Yaguello (1984) sobre els “bojos del llenguatge” i d'Umberto Eco (1993) sobre les “llengües perfectes” en la cultura europea.

- 1 Utilitzem aquí el terme genèric llengua universal, entre altres, encara que som conscients de la varietat de denominacions proposades per a aquest mateix concepte o similar: *llengua artificial, llengua planificada, llengua construïda*, etc. Vegeu Alòs i Font (2014).
- 2 Tot i que aquesta última obra presenta un inventari de totes les llengües imaginàries, ja siguin “sagrades” o “profanes”, sense que necessàriament pretenguin esdevenir de difusió internacional. En el nostre cas, només ens ocuparem de les que Albani i Buonarroti (1994) anomenen *llengües auxiliars internacionals*, i que s'inclouen en les *llengües profanes de comunicació social*. Per tant, no ens interessa aquí el grup de llengües imaginàries anomenades *sagrades*, com pot ser la *Lingua Ignota* de Hildegard de Bingen (per a aquesta llengua vegeu Galán 2014).

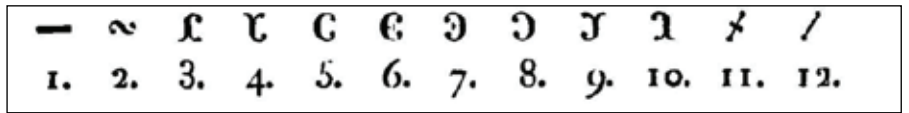
Sinibald de Mas i Sans (Barcelona 1809 – Madrid 1868) fou un personatge de vocació multidisciplinària: a més de ser considerat “una de les figures més destacades en la història de les interaccions entre la Xina i Espanya” (Martínez-Robles 2018), va ser també molt reconegut en la seva època com un dels pioners de la fotografia, a més de pintor, callígraf i escriptor. Retrat del poeta Manuel de Cabanyes (c. 1830-1831)

* María Luisa Calero Vaquera és catedràtica jubilada de la Universitat de Còrdova, on ha impartit docència en matèries de lingüística general. La seva recerca es reparteix en diverses línies de treball, entre les quals destaquen els estudis sobre la creació de llengües universals. En aquesta línia s'insereix el seu llibre *Proyectos de lengua universal: La contribución española* (1999), a més d'altres treballs que actualment realitza en el marc del projecte R+D *En els límits del llenguatge: Dissenyos artificials i ficcions comunicatives*, subvencionat pel Ministeri d'Economia i Competitivitat i el FEDER [Codi: FFI2016-76702-P] i del qual és investigadora responsable Carmen Galán Rodríguez (Universitat d'Extremadura).

1.1. Els sistemes construïts a priori

Existeix una primera família de projectes caracteritzats pel seu mètode apriorístic, és a dir, per pretendre construir la llengua universal sense recolzar-se en les llengües naturals. D'aquí ve el seu nom de **sistemes a priori**. S'hi distingeixen dos tipus:

- a) Els basats en símbols universals (= *universal characters* a Anglaterra, on coneixen un desenvolupament espectacular; vegeu Salmon 1972, 1979 i 1992). Són també anomenats en la seva primera etapa *pasigrafies* (del grec *πάσι* 'per a tots', i *γράφω* 'escriure'), o sistemes de comunicació rudimentaris que no assoleixen la categoria de "llengües" per ser, en la seva majoria,

Figura 1. Exemple de la Pasigraphie de Joseph de Maimieux (1797: 2), constituïda amb 12 caràcters que aquí apareixen alineats en l'ordre que l'autor denomina "gamma pasigràfica"

exclusivament gràfics,³ és a dir, limitats a l'escriptura i representats per símbols que persones instruïdes podrien llegir sense dificultat en les seves respectives llengües vernacles. Es tracta, per tant, de conjunts de signes "òptics", que intenten evitar la manifestació

oral, amb la finalitat que els seus textos puguin ser entesos i traduïts per cada individu en el seu propi idioma, com succeeix per exemple amb el sistema numèric. D'aquesta mena de sistemes apriorístics en pot ser un bon exemple la *Pasigraphie* inventada per Joseph de Maimieux (1797) [vegeu la figura 1].

3 Diem "en la seva majoria" perquè existeixen sistemes pasigràfics com el de Pierre Jonain, *Essai de grammaire universelle* (1858 [1835]), que també se serveixen de símbols pronunciables, per la qual cosa l'autor mateix l'anomena *hemipasigrafia* (*hémi-pasigraphie*).

Existeixen diferents subtipus de pasigrafies, segons el criteri que s'empri en la seva caracterització: (i) segons l'ordre assignat a les paraules o idees, són filosòfiques (és a dir, ordenen les unitats amb cri-

RESUM

Aquest treball pretén fer una anàlisi de la tasca duta a terme per un personatge polifacètic, Sinibald de Mas (Barcelona 1809 – Madrid 1868), la dimensió del qual com a inventor d'una llengua universal és la que aquí ens interessa. Després d'una exposició preliminar dels diferents tipus de llengües auxiliars internacionals que s'han construït al llarg de la història occidental, abordem la figura de l'autor català, la vocació diplomàtica i viatgera del qual va clarament determinar la seva condició de creador d'una llengua que fos comuna al gènere humà, la qual va denominar *ideografia*. Aquesta tenia la peculiaritat de ser una llengua pasigràfica (és a dir, un sistema d'escriptura universal) i filosòfica, característiques que no eren ja les habituals en les llengües que es van construir a l'època que li va tocar viure.

Paraules clau: semiologia, llengües universals, historiografia lingüística, Sinibald de Mas.

RESUMO

La jena esploro celas analizi la taskon faritan de multflanka eminentulo, Sinibald de Mas (Barcelona 1809 – Madrido 1868), kies dimensio kiel kreinto de universala lingvo interesas nin ĉi tie. Post komenca prezento de la diversaj tipoj de internaciaj helplingvoj konstruitaj laŭlonge de la okcidenta historio, ni transiras al la figuro de la kataluna aŭtoro, kies diplomatia alvokiĝo kaj vojaĝemo klare determinis lian kreemon de komuna lingvo por la homaro. Ĝin li nomis ideografio kaj ĝi karakteriziĝas pro la fakto, ke temas pri pasigrafio (tio estas, universala skrib-sistemo) kaj filozofia lingvo, dum tiuj ecoj ne plu estis kutimaj inter la konstruitaj lingvoj de lia vivperiodo.

Ŝlosilaj vortoj: semiologio, universalaj lingvoj, lingvistika historiografio, Sinibald de Mas.

RESUMEN

Este trabajo pretende hacer un análisis de la labor llevada a cabo por un polifacético personaje, Sinibaldo de Mas (Barcelona 1809 – Madrid 1868), cuya dimensión como inventor de una lengua universal es la que aquí nos interesa. Tras una preliminar exposición de los diferentes tipos de lenguas auxiliares internacionales que se han construido a lo largo de la historia occidental, abordamos la figura del autor catalán, cuya vocación diplomática y viajera determinó claramente su condición de hacedor de una lengua que fuera común al género humano, la que denominó *ideografía*, con la peculiaridad de ser esta una lengua pasigráfica (es decir, un sistema de escritura universal) y filosófica, características que no eran ya las habituales en las lenguas que se construyeron en la época que le tocó vivir.

Palabras clave: semiología, lenguas universales, historiografía lingüística, Sinibaldo de Mas.

teris lògics) o purament empíriques i pràctiques; (ii) segons la naturalesa dels signes emprats, hi ha pasigrafies amb signes inventats i dissenyats *ad hoc*, o bé altres que utilitzen signes ja existents (xifres àrabs, caràcters xinesos, etc.); (iii) segons el referent dels seus signes, les pasigrafies poden ser fonètiques, morfèmiques o ideogràfiques (vegeu Salmon 1972: 223).

En una fase posterior, es pretén obviar a la limitació que presenten aquests sistemes pasigràfics utilitzant signes pronunciables —siguin lletres o síl·labes—, amb la qual cosa ens trobem ja davant d'un nou tipus de sistemes apriorístics, que descrivim en l'apartat següent.

- b) Les anomenades *pasifrasies* (del gr. *πάσι* 'per a tots', i *φράζω* 'parlar') o *pasilàlies*, que gaudeixen ja del rang de "llengües" per la seva doble condició de sistemes escrits i parlats (o, almenys, potencialment parlats), com és el cas del que es presenta en *An essay towards a real character and a philosophical language* ["assaig per a un caràcter real i una llengua filosòfica"] (1668) de John Wilkins [figura 2].

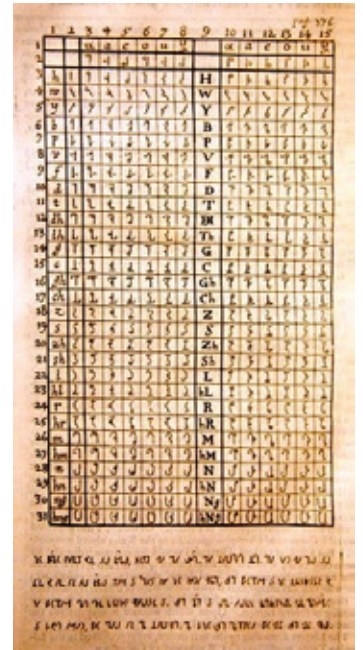
Com en el cas de les pasigrafies, existeixen pasifrasies filosòfiques i no filosòfiques, segons si es basen o no en una classificació i ordenació conceptual prèvia de l'univers. Entre elles, les més abundants en la història de les llengües universals són les de base filosòfica, les quals: (i) intenten trobar les nocions "primitives" o més simples comunes a totes les llengües històriques (és a dir, l'"alfabet" dels pensaments humans), i (ii) organitzen i agrupen aquests conceptes mínims en classes, construint un model d'organització semàntica. Amb les dues operacions es pretén que tots els possibles continguts expressables en una llengua puguin ser analitzats en una sèrie d'"àtoms" o "trets" semàntics. En definitiva, les pasifrasies filosòfiques cerquen que el sistema conceptual reflecteixi l'estructura de la realitat, fent correspondre un únic símbol —una lletra o una síl·laba— a cada classe, amb noves indicacions afegides per a les subclasses. En

aquest darrer subtipus de llengües, les filosòfiques, el rebuig dels idiomes naturals s'explica per la pròpia finalitat dels projectes: concebuts per a l'intercanvi filosòfic i científic, no podien tenir en compte les, al seu entendre, capritxoses normes per les quals es regeixen les llengües d'ús comú, amb "anomalies" manifestes en qualsevol dels seus nivells estructurals (semàntic, morfosintàctic i fonetico-ortogràfic) (Calero 2010); al contrari, havien d'obeir les inflexibles i suposadament universals lleis de la lògica i la raó: d'aquí la qualificació de llengües *filosòfiques* que rep aquesta modalitat de sistemes elaborats *a priori*.

1.2. Els sistemes construïts a posteriori

Les llengües universals poden construir-se fonamentant-se en el criteri oposat, seguint un **mètode a posteriori**, és a dir, tractant d'aprofitar els elements fònics, lèxics o morfosintàctics presents en les llengües naturals —vives o mortes. Un criteri realista i pragmàtic va anar imposant-se gradualment entre els constructors de llengües, als quals ja no guiava en exclusiva el mòbil científic d'antany: el model de llengua universal deixa, doncs, de concebre's com un instrument lògic-científic pur i precís per a passar a entendre's com un mer vehicle comunicatiu d'aplicació internacional. En aquesta gran família dels sistemes *a posteriori*, que comencen a proliferar especialment al segle XIX, poden distingir-se dos procediments diferents en la utilització dels recursos oferts com a matèria primera per les llengües històriques:

- a) S'aprofita el material lèxico-sintàctic de diverses llengües naturals —generalment les europees amb el major nombre de parlants—, seleccionant els seus elements comuns per a formar un idioma nou, d'on sorgeix un sistema mixt i heterogeni. L'exponent principal d'aquest mètode es l'esperanto, donat a conèixer per Ludwik L. Zamenhof el 1887 [figura 3].
- b) O bé es tria una sola llengua natural —també occidental i de gran difusió—, que, amb les reformes i simplifica-

Figura 2. Exemple de llengua pasifràsica: els real characters de John Wilkins (1668: 376), que conformen el seu philosophical language

Figura 3. L'esperanto, donat a conèixer per L. Zamenhof el 1887, com a exemple de llengua a posteriori. De caràcter mixt, el seu vocabulari prové principalment de llengües d'Europa occidental, mentre que la seva sintaxi i morfologia mostren influència eslava

CONJUGACIÓN			
	Primitiva	Inglesa	Española universal
Presente	amar + yo, tú, etc.	I love, you love = Yo amar, tú amar, etc.	Yo amar, tú amar, etcétera.
Preterito	amar + pasado + yo, tú, etc.	I have loved, you have loved = Yo haber amado, tú haber amado, etc.	Yo haber amado, tú haber amado, etc.
Futuro	amar + haber + yo, tú, etc.	I shall love, you shall love, etcétera = Yo deber ó haber de amar, tú deber ó haber de amar, etcétera.	Yo haber de amar, tú haber de amar, etcétera.

Figura 4. Exemple de la conjugació verbal d'una llengua a posteriori de caràcter monolingüe: la "Lengua española universal" de José López Tomás (1918: 58)

cions pertinents, es pretén que adquireixi el rang de codi internacional. Exemple d'aquest darrer mètode de construcció monolingües és l'emprat per José López Tomás en el seu projecte de *Lengua española universal* (1918) [figura 4].

Com a resum del que hem dit fins aquí, en la figura 5 pot veure's una proposta de classificació tipològica de les llengües auxiliars internacionals, en l'apartat de pasigrafies de la qual està inclosa l'obra de què m'ocuparé de seguit: *L'Idéographie*, del català Sinibald de Mas,⁴ llibre imprès el 1844 a Macau com un primer assaig i que no es va fer públic fins a la segona edició, corregida i augmentada, editada a Manila el 1845.⁵

4 Ja vam presentar una primera anàlisi de la seva *Idéographie* a Calero (1999: 45–56).

5 Segons declara el mateix Mas en el Prefaci (en francès) d'aquesta segona edició, inclòs en el seu *Pot-pourri literario* ["poti-poti literari"] (Manila: 1845): "fou imprès l'any passat [1844] com un assaig; i no fou lliurat mai al públic".

FAMÍLIES	TIPUS	SUBTIPUS		EXEMPLES
SISTEMES A PRIORI = Sense suport en les llengües naturals	Pasigrafies = Sistemes d'escriptura de símbols universals, sense expressió oral	Segons l'ordre assignat a les paraules o idees	Filosòfiques	<i>Pasigraphie</i> (1797) de Joseph de Maimieux
			Empíriques	<i>Polygraphia nova et universalis, ex combinatoria arte detecta</i> (1663) d'Athanasius Kircher
		Segons la naturalesa dels signes emprats	Amb signes inventats	<i>Institution des sourds et muets, par la voie des signes méthodiques</i> (1776) de l'Abat de l'Epée
			Amb signes existents	<i>L'Idéographie</i> (1844) de Sinibald de Mas
		Segons el referent dels signes emprats	Fonètiques	<i>Essai de grammaire universelle</i> (1858) de Pierre Jonain
			Morfèmiques	<i>Arithmeticus nomenclator mundi omnes nationes ad linguarum, et sermonis unitatem invitans</i> (1653), Anònim [Pedro Bermudo]
	Pasifrasies = Sistemes de comunicació oral/escrita	Segons l'ordre assignat a les paraules o idees	Filosòfiques	<i>An essay towards a real character and a philosophical language</i> (1668) de John Wilkins
			Empíriques	<i>Langue musicale universelle [Solrésol]</i> (1817) de Jean-François Sudre
SISTEMES A POSTERIORI = Amb suport en les llengües naturals	Plurilingües o mixtes Amb fonament en diverses llengües		Empíriques	<i>Lingvo internacia [Esperanto]</i> (1887) de Ludwik L. Zamenhof
	Monolingües Amb fonament en una sola llengua		Fonètiques	<i>Lengua española universal</i> (1918) de José López Tomás

Figura 5. Proposta de classificació tipològica de les llengües auxiliars internacionals [Elaboració pròpia]

2. VIDA I UTOPIES DE SINIBALD DE MAS

2.1. Ventures i desventures d'un viatger català

Sinibald de Mas i Sans (Barcelona 1809 – Madrid 1868) [vegeu el seu retrat a la figura 6] fou un personatge de vocació multidisciplinària: a més de ser considerat “una de les figures més destacades en la història de les interaccions entre la Xina i Espanya” (Martínez-Robles 2018), va ser també molt reconegut en la seva època com un dels pioners de la fotografia, a més de pintor, callígraf i escriptor. En la seva faceta política, i recomanat per l'influent bisbe Fèlix Torres i Amat, Mas va rebre del govern espanyol el 1834 un “pensionat extraordinari per a fer un viatge per l'Orient, concedint-me S. M. al mateix temps el caràcter d'agregat diplomàtic” (Mas 1845: iv). Aquest llarg periple per diverses regions del sud eurasiàtic i el nord africà (Grècia, Turquia, Egipte, Síria, Península Aràbiga, Índia Britànica, Singapur i Filipines) [vegeu l'itinerari del seu primer viatge a Àsia en la figura 7] li va donar l'oportunitat de familiaritzar-se amb alguns dels idiomes d'aquests països, de conèixer-ne les relacions comercials, els usos i costums, la literatura i monuments arqueològics. En tornar a Madrid, el 1842, va publicar *Informe sobre el estado de las islas Filipinas en 1842* (Madrid, 1843), on realitza una anàlisi fina del món colonial i defensa la descolonització de l'arxipèlag. Poc després, “el 1846 és nomenat enviat extraordinari i ministre plenipotenciari a la Xina, a Macau” (Permanyer 2006: 324), ciutat on s'establirà i imprimirà el primer esborrany de l'obra que aquí més ens interessa, *L'Idéographie* (1844), el seu primer projecte utòpic, que considerava la possibilitat d'aconseguir el somni irrealitzat d'una llengua universal (escrita). També durant la seva estada a Macau, i de resultes de la seva vinculació amb un cercle d'intel·lectuals portuguesos, va redactar una de les obres més destacades i influents del pensament iberista, sota el títol *La Iberia: Memoria escrita por*

Figura 6. Retrat del diplomàtic català Sinibald de Mas i Sans.

Arxiu Xina Espanya, 1800–1950 [consulta 31 de maig de 2018, <http://ace.uoc.edu/items/show/8>]

un Filo Portugués (Madrid, 1852), que va aconseguir cinc edicions en castellà i tres en portuguès [figura 8].⁶ El seu nou projecte utòpic —aquesta vegada de caràcter polític— defensava la unificació de les corones portuguesa i espanyola per a formar la Unió Ibèrica, intentant demostrar els avantatges polítics, econòmics i socials que resultarien de la unió de les dues monarquies peninsulars en un sol estat. L'escut del nou estat vindria representat pel d'Espanya i Portugal units, i la bandera constaria dels colors blanc, blau, vermell i groc.

El diplomàtic català torna a realitzar un segon viatge a l'Orient Llunyà, aquesta vegada tenint com a destinació principal l'imperi Xinès [vegeu de nou la figura 7]. En aquest país va arribar a residir aproximadament vuit anys, en tres estades successives —amb breus períodes d'interrupció— que van estendre's entre 1843

i 1868. De la importància d'aquests nous viatges, en dona compte el fet que “Mas va ser el primer diplomàtic enviat per la cort espanyola a visitar terres xineses, el primer a negociar i signar un acord amb l'imperi Qing, i també el primer a obrir una legació espanyola a la capital, Pequín” (Martínez-Robles 2018). Són nombrosos els informes, articles i monografies publicats per Mas durant aquest lapse temporal. Hi descriu l'evolució de la vida política en allò que era llavors anomenat imperi celeste i detalla els interessos de les potències occidentals a Àsia Oriental durant aquesta època colonial. Entre aquests escrits destaquen *L'Angleterre et le Céleste Empire* [“Anglaterra i l'imperi celeste”] (París, 1857), *L'Angleterre, la Chine et l'Inde* [“Anglaterra, la Xina i l'Índia”] (París, 1858) i *La Chine et les puissances chrétiennes* [“la Xina i les potències cristianes”] (París, 1861, 2 vols.) [figura 9], tractats en els quals l'autor, entre altres qüestions de caràcter polític, comercial, històric i cultural del país oriental, proposa dividir l'extens territori xinès en tres o quatre zones per a aconseguir una millor explotació comercial per part dels països

⁶ La segona edició, notablement augmentada, va aparèixer a Madrid en 1853 amb el nou títol de *La Iberia. Memoria sobre la unión pacífica y legal de Portugal y España*. Per a l'impacte de *La Iberia* a Portugal pot veure's Pereira (2001).

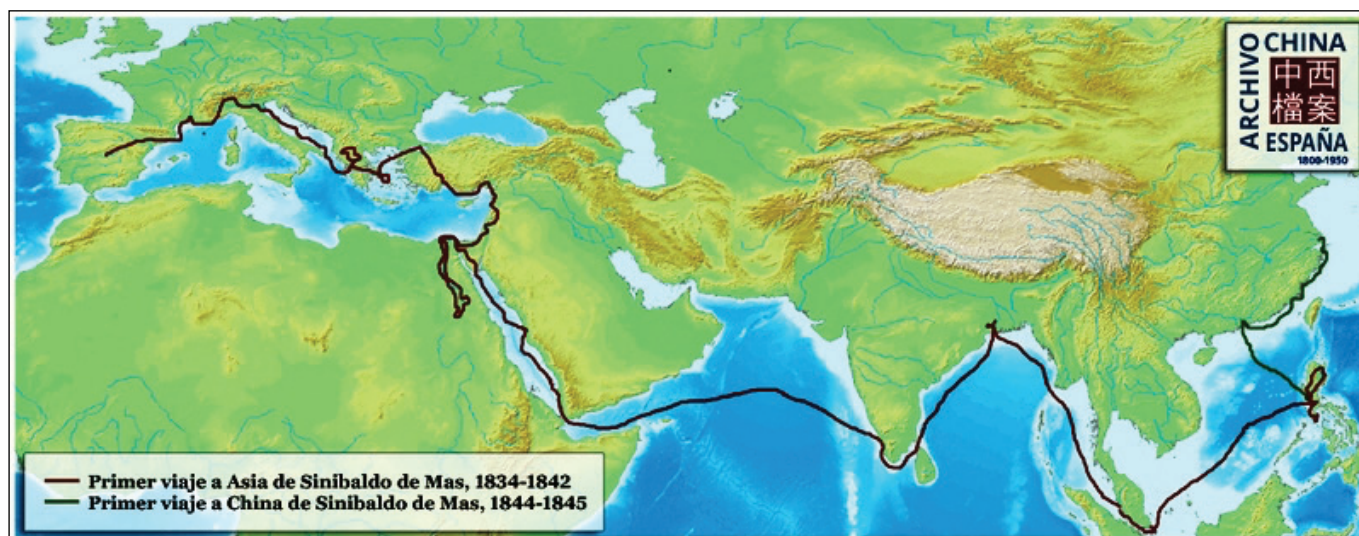

Figura 7. Mapa dels dos primers viatges de Sinibald de Mas al continent asiàtic. Arxiu Xina Espanya, 1800–1950 [consulta 31 de maig de 2018, <http://ace.uoc.edu/items/show/5>]

europèus, “i també per a evitar el seu poder en el futur” (Permanyer 2006: 325). En paraules de Martínez-Robles (2018), “probablement són [aquestes tres] les obres més madures que publica sobre la Xina cap espanyol al llarg del segle XIX”.

Com queda dit, Sinibald de Mas va ser un escriptor d’una producció extensa i diversa. En efecte, a les obres abans citades cal afegir un poemari titulat *Veinticuatro poemas líricos* (Barcelona, 1831), sengles traduccions de l’*Eneida* de Virgili i de l’*Ars Poetica* d’Horaci en hexàmetres castellans, i un parell de tragèdies originals, *Nícea* i *Aristodemo* (Barcelona, 1831). També en aquesta última, redactada en vers, va intentar aplicar al castellà el sistema de mètrica clàssica, procés descrit després en el seu *Sistema musical de la lengua castellana* (Barcelona, 1832) [figura 10], el primer d’una sèrie d’assaigs teòrics del segle XIX que buscaven ampliar el repertori de formes mètriques de la poesia castellana.⁷ Aquest últim llibre, al costat de *L’Idéographie* (en versió corregida i augmentada) i altres dels seus treballs (citats aquí o no), seria reeditat més tard en una obra miscel·lània amb el títol de *Pot-pourri literario*, la prime-

7 De la seva importància teòrica, en dona fe la seva reedició recent per part de José Domínguez Caparrós (Madrid, 2001).

ra part de la qual es publicà a Manila (1845) i la segona a Madrid (1846).

2.2. La seva utopia lingüística: L’Idéographie

Com s’ha dit, durant la seva estada a la Xina, Sinibald de Mas, gran amant de les llengües, es va inspirar en el sistema d’escriptura xinès —ell mateix ho reconeix (p. 161)— per a construir el seu propi codi universal, en què adjudica a cada símbol (= *ideograma*) un significat únic en la seva referència conceptual, i sense que aquests símbols remetin a sons individuals o fonemes, excepte en casos molt comptats.⁸ Per a escriure aquesta llengua, Mas utilitza un sistema de notació curiós, similar al que s’usa en les partitures musicals, com es veurà. Codis ideogràfics semblants a aquest són algunes de les escriptures més antigues de la humanitat, aquelles que es van desenvolupar a Mesopotàmia, a Egipte o en la cultura maia, en-

8 Per exemple, quan hagin d’escriure’s paraules que no puguin tenir representació simbòlica, com noms propis de persones, ciutats, muntanyes, rius, etc. En aquests casos Mas té previst un “alfabet sonogràfic” (1845: 167–169), que reflecteix fonamentalment els fonemes francesos (i sempre de forma unívoca, és a dir, fent correspondre a cada fonema sempre la mateixa notació gràfica, i a l’inrevés).

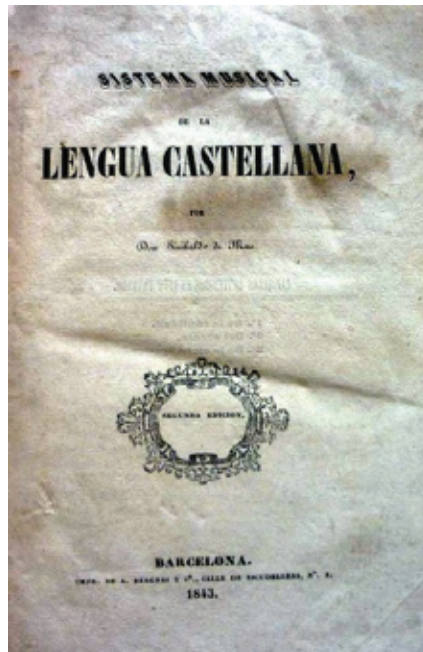
cara que també la seva tècnica, configurada a partir de símbols, caràcters o “ideogrames”, és usada actualment en certs moments de la nostra comunicació escrita; per exemple, les emoticones, creades en la segona meitat del segle XX i difoses a través dels textos electrònics.

L’escriptura ideada per Mas és, doncs, un exemple de *pasigrafia*, que —com s’ha dit— és, en el marc de les llengües construïdes *a priori*, un sistema exclusivament gràfic que se suposa preparat per a poder ser llegit en qualsevol llengua i adaptable a totes elles. Com en tota “ideografia”, en la de Mas cada caràcter representa aquelles parts del discurs que contenen un **significat lèxic** (noms, verbs, adjectius i adverbis); però no solament això: també es preveu l’existència de signes propis per a les categories de **significat gramatical** (pronoms, preposicions i conjuncions; morfemes flexius i derivatius), o bé de mecanismes que permeten identificar les diverses parts de l’oració, i fins i tot admet la representació d’elements prosòdics (signes d’admiració, interrogació, etc.). En definitiva, Mas en la seva *Idéographie* va preveure certs caràcters per a la representació d’unitats no solament morfemàtiques (= les compostes de significat i significat), sinó també d’elements sintàctics i prosòdics, salvant-se així

Figura 8. Portada d'Iberia, de Sinibald de Mas 1854, 3a. ed. espanyola [1a. ed. en castellà: Madrid, 1851]

Figura 10. Coberta del Sistema musical de la lengua castellana, de Sinibald de Mas 1843, 2a. ed. [1a. ed.: Barcelona, 1832]

Figura 9: Portada de La Chine et les puissances chrétiennes (Paris, 1861), de Sinibald de Mas

de caure en l'error que havien comès la majoria dels europeus dels segles XVI i XVII en creure que els símbols xinesos —igual que els jeroglífics egipcis— representaven exclusivament “idees” (= morfemes o paraules).

El projecte del diplomàtic barceloní va ser imprès en llengua francesa (“per ser la seva matèria d'interès cosmopolita”, Mas 1845: vii) amb el títol de *L'Idéographie. Mémoire sur la possibilité et la facilité de former une écriture générale au moyen de laquelle tous les peuples de la terre puissent s'entendre mutuellement* [“La ideografia. Memòria sobre la possibilitat i facilitat de formar una escriptura general mitjançant la qual tots els pobles de la terra puguin entendre's mútuament”], com s'ha dit, inicialment a la ciutat de Macau (1844), i un any després publicat a Manila, aquesta vegada formant part del *Pot-pourri littéraire. Première partie* (1845) a dalt esmentat.⁹ En la introducció de l'obra, després de definir el terme

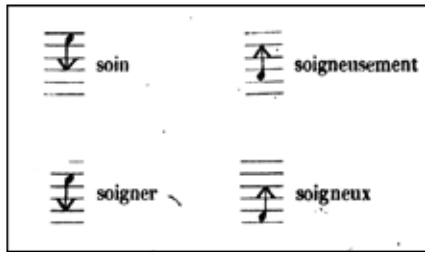
⁹ *L'Idéographie* (1845), després de les explicacions teòriques i pràctiques que s'estenen al llarg de 105 pàgines, conté (tot i que amb paginació independent) un *Spécimen de vocabulaire idéographique-français* (8 pàgs.) i un *Spécimen de vocabulaire français-idéographique* (8 pàgs.), seguides de vuit pàgines addicionals (sense numeració) amb sis planxes que mostren sengles exemples pràctics de la llengua creada per Mas.

ideografia,¹⁰ l'autor declara el doble propòsit que l'anima a publicar-la:

- i. Presentar un breu avançament del seu sistema, amb l'exposició d'alguns dels requisits morfosintàctics, lèxics, fonètics i ortogràfics que hauran de regir-lo. El seu desenvolupament complet —diu— correspondrà a una hipotètica “societat formada a Londres o París” (p. 221).
- ii. Refutar l'opinió dels qui consideren excessivament laboriosos l'estudi d'una ideografia, i mostren, en conseqüència, la seva preferència per una llengua viva com a vehicle de comunicació internacional. Enfront d'ells, d'una banda, Sinibald de Mas argumenta que l'objecció habitual feta als sistemes ideogràfics, és a saber, el treball enorme de memorització que suposa recordar els seus nombrosos caràcters, està fundada sobre una “dificultat imaginària”,¹¹ donat que els signes que haurien d'aprendre els qui estudiïn aquesta escriptura serien al voltant de dos mil, “cosa que podria ser adquirida fàcilment en tres o quatre mesos” (p. 166). D'altra banda, qüestions gramaticals com la formació del femení i el plural, l'ús dels verbs auxiliars, l'existència de modismes, o bé el mateix sistema ortogràfic, que en el seu conjunt mostren en les llengües naturals tantes irregularitats, queden teòricament resolts en la “ideografia” de Sinibald de Mas, perquè es regeix per unes regles gramaticals pretesament regulars i lògiques, que no deixen espai al convencional o capricios.

¹⁰ “LA IDEOGRAFIA és l'art de fixar els *pensaments* mitjançant una escriptura que pugui ser entesa per persones que parlen llengües diferents i que pugui servir-los de llengua comuna escrita” (Mas 1845: 139; versaleta i cursiva en l'original).

¹¹ “És doncs evident que la dificultat lligada al nombre dels signes és tan sols imaginària; *no pot mai superar la d'aprendre les paraules d'una llengua parlada*” (Mas 1845: 143; cursiva a l'original).

Figura 11. Ubicació d'algunes categories gramaticals en l'“hexagrama” del sistema ideogràfic de Sinibald de Mas (1845: 161)

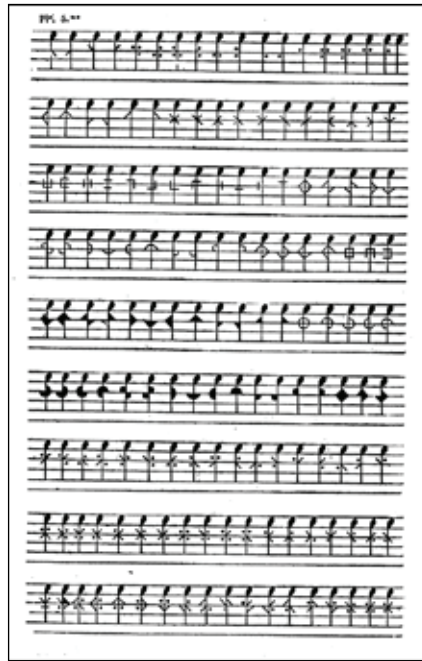
Finalment, segons Mas, altres avantatges de la “ideografia” sobre les llengües vives es plasmen en la possibilitat que aquest sistema d'escriptura podria ser utilitzat com a llengua “diplomàtica” (és a dir, xifrada) i, igualment, per persones cegues i sordes.

2.2.1. Com es forma i representa el vocabulari ideogràfic?

Sinibald de Mas proposa escriure els signes sobre una mena de pentagrama (o, més aviat, un “hexagrama”) similar a l'utilitzat com a base de les notacions musicals. La ubicació dels caràcters en cadascuna de les cinc bandes horitzontals té valor pertinent: en el primer espai es col·loca el signe representatiu dels noms, en el segon els verbs, el tercer acull els pronoms i els signes prosòdics i fonètics, el quart les categories formalment invariables (adverbis, conjuncions, preposicions i interjeccions) i el cinquè els adjectius,¹² com pot veure's en la figura 11. L'avantatge d'aquesta pertinència espacial dels signes es manifesta en el fet que afavoreix la seva economia numèrica, ja que amb un únic símbol podem alludir a les diferents categories en què pot presentar-se un mateix concepte:¹³ substantiu (*soin* ‘cura’), verb (*soi-*

12 Un procediment semblant ja havia estat utilitzat per altres inventors de llengües, com Juan Caramuel en la seva *Orthographia arctica*, composta cap a 1656 (Martínez Gavilán 2016: 86).

13 O, en paraules de Coseriu (1978: 128–147), el “significat lèxic”, és a dir, el significat que és comú a *soin*, *soigner*, *soigneux* i *soigneusement*.

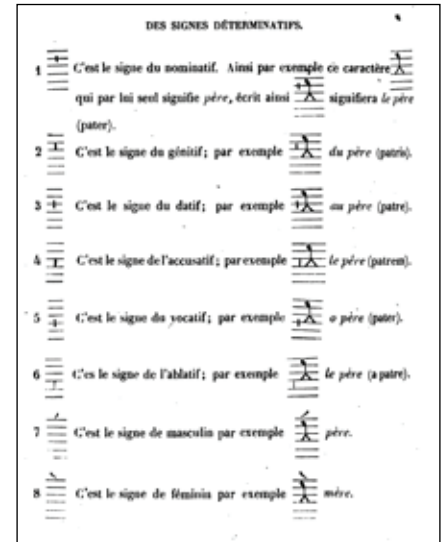

Figura 12. Mostra de caràcters genèrics que serveixen de claus per a identificar les paraules emparentades semànticament (Mas 1845)

gnier ‘curar’), adverbi (*soigneusement* ‘acuradament’) i adjectiu (*soigneux* ‘acurat’).

També per a estalviar el major nombre possible de signes, Mas recorre a la representació de paraules pertanyents a un mateix camp semàntic (o *famille*) mitjançant una marca comuna o clau (= *clef*), en forma de cercles, quadrats, ovals, creus, etc. (“un cercle, un quadrat, un oval, una creu o una ratlla qualsevol posada al capdavant, al centre o al darrere del caràcter”, p. 161), de gran utilitat per a identificar els vocables emparentats per la seva significació [vegeu un exemple en la figura 12]. En realitat, l'autor català no ofereix de forma explícita una organització prèvia dels conceptes en classes, tal com solen fer les pasigrafies filosòfiques, però entenem que amb aquesta proposta tàcitament fa una classificació general dels conceptes, que redueix a uns cent cinquanta (amb les seves corresponents marques o “claus”) (Mas 1845: 163). Reproduïm les seves pròpies paraules, que creiem rellevants perquè semblen presagiar la concepció de “camp semàntic” que s'empecaran els lingüistes al segle xx:

El mateix caràcter, amb algun canvi o addició, podrà expres-

Figura 13. Alguns dels signes determinatius o auxiliars del sistema ideogràfic de Sinibald de Mas (1845: 170)

sar “ardent, roent, cremar, bullir, llamp, fondre, illuminar, encendre, incendi, flama, llum, etc.”, així com tots els compostos o derivats d'aquestes idees: i tots haurien de formar una família que tindria una marca comuna, per exemple *foc* o *sol*. Tan bon punt es trobés un caràcter acompanyat d'aquesta marca comuna, se sabria, fins i tot abans de conèixer-ho, que es tracta d'alguna cosa que té relació amb la calor o el foc. Afegint també una marca comuna als diversos signes que representen *fred*, *neu* i els seus derivats, es formaran famílies, cadascuna de les quals es distingiria per una clau o signe genèric com “arbre, planta, mineral, animal, casa, vaixell, guerra, química, etc.”, tal com ho fan els xinesos. (Mas 1845: 161)

La relació (amb prou feines esbossada per l'autor) d'elements que apareixen al final de la citació no es distingeix d'altres classificacions conceptuals proposades per inventors de llengües precedents (com, per exemple, Wilkins, 1668), amb la qual cosa sembla quedar demostrat que el sistema d'escriptura de Mas s'integra entre les pasigrafies de tipus filosòfic. A més, l'autor insisteix que totes aquestes “claus” haurien de seguir un ordre “convingut i inalterable” (“Totes les claus resultarien a partir d'un ordre convingut i inalterable”, p. 161),

coincidint així amb un dels procediments habituals dels projectes filosòfics (siguin pasigràfics o pasifràfics). Per la seva banda, els compostos o derivats d'aquests signes genèrics es reconeixien per l'addició de certs traços (*traits*) modificatius (punts, barres, etc., amb diferent ubicació en l'"hexagrama"), els quals també haurien d'observar un ordre regular:

Es podria formar així un sistema de caràcters que seria no solament lògic, sinó també clar i fàcil de trobar en el Vocabulari ideogràfic. (Mas 1845: 162)

Entre els derivats d'aquests caràcters genèrics es troben els que Mas anomena *signes determinatius o auxiliars*, és a dir, aquells que, convenientment aplicats al signe principal (o *racine* 'arrel'), el complementen i precisen, indicant (i) la "declinació" del nom i l'adjectiu, (ii) la categoria de gènere i nombre, (iii) la conjugació verbal o (iv) la flexió pronominal [vegeu un exemple en la figura 13].

Malgrat que —com ja s'ha dit més amunt— delega en una futura societat científica l'elaboració d'un vocabulari ideogràfic complet, Sinibald de Mas deixa per escrit algunes recomanacions sobre el mètode que haurà de seguir-se per a la seva realització:

- i. El vocabulari només contindrà signes ideogràfics amb el seu corresponent número anotat al marge, amb la finalitat de poder servir a tots els pobles del món (Mas 1845: 164) [figura 14].
- ii. Estarà dividit en tres llibres (Mas 1845: 162): el primer contindrà els signes auxiliars o determinatius (a què hem fet referència més amunt, i entre els quals inclou els pronoms), que apareixeran numerats; el segon registrarà totes les categories indeclinables (adverbis, preposicions, interjeccions i conjuncions); i el tercer, els noms, amb nombroses divisions o claus numerades.¹⁴

iii. El treball es completarà amb la redacció d'un diccionari ideogràfic-francès (on apareixerien els mateixos números que s'adjuntaven als signes del vocabulari ideogràfic general, i la seva explicació corresponent al marge) [figura 15] i, a l'inrevés, amb un diccionari francès-ideogràfic (on les paraules franceses, ordenades alfabèticament, s'acompanyarien amb la numeració corresponent al vocabulari ideogràfic) [figura 16].¹⁵ "El vocabulari arranjat d'aquesta manera serviria per a tots el pobles" (Mas 1845: 162).

2.2.2. Unes notes sobre la construcció sintàctica de la llengua ideogràfica

Sense arribar a entrar en els detalls (car no pretén "escriure ara la sintaxi ideogràfica: he volgut demostrar només que es pot fer i que les regles han de ser simples, clares i en nombre reduït", p. 158), Sinibald de Mas considera que el lloc de les paraules en l'oració ha d'assignar-se d'acord amb l'"ordre natural" que segueixen totes les llengües, perquè està convençut que "no hi ha tanta diferència com es creu generalment entre la manera d'expressar-se dels homes", fins al punt de poder concloure que "tots pensen en el fons de la mateixa manera" (p. 157). I això malgrat que els exemples d'oracions triats de quinze llengües, i aduïts per ell mateix com a prova del contrari, desmenteixen l'existència d'una única seqüència sintàctica natural. En qualsevol cas, amb aquesta concepció holística de la sintaxi pretén justificar la seva adopció de la francesa com a base d'aquest projecte ideogràfic, encara que de seguida afegeix que "l'ordre per a la col·locació de les idees hauria d'estar marcat per la seva importància en la frase" (p. 158).

Finalitzem aquesta secció amb un exemple pràctic (amb la seva corresponent tra-

Figura 14. Exemple del vocabulari ideogràfic de Sinibald de Mas (1845), representat només amb signes i números per a poder servir a tots els pobles

Figura 15. Primera pàgina de l'Espècimen de vocabulari ideogràfic-francès de Sinibald de Mas, annex a L'Idéographie (1845)

¹⁴ L'autor no considera necessari reservar un llibre específic per als verbs o adjectius, perquè suposa que uns i altres procedeixen d'una arrel nominal: "Ja hem dit que no hi ha necessitat de fer un caràcter per als verbs o els adjectius diferent del del nom del qual es deriven" (Mas 1845: 162).

¹⁵ Un exemple servit pel mateix Mas (1845: 162) ens aclareix el procediment: si desitgem conèixer la forma de representació ideogràfica del terme *rosa*, el buscarem en la lletra R del vocabulari francès-ideogràfic, on trobarem la numeració 3.19.37; aquestes xifres ens informen que el vocabulari en qüestió correspon al número 37 de la 19a divisió o "clau" del 3r llibre del diccionari ideogràfic-francès.

- Couturat Louis; Leau, Léopold (1903). *Histoire de la langue universelle*. Paris: Librairie Hachette et Cie, 1907, 2a ed.
- Doktoro Esperanto [Zamenhof, L. Ludwik] (1887). *Lingvo internacia. Antaŭparolo kaj plena lernolibro*. Varsovia.
- Eco, Umberto (1993): *La ricerca della lingua perfetta nella cultura europea*. Roma/Bari: Ed. Laterza. Trad. al castellà: Barcelona: Ed. Crítica, 1994.
- Galán Rodríguez, Carmen (2014). “Lenguas, mujeres y otras cosas peligrosas. La *Lingua Ignota* de Hildegard de Bingen”. Dins: María Luisa Calero, Alfonso Zamorano, F. Javier Perea, María del Carmen García Manga i María Martínez-Atienza (eds.), *Métodos y resultados actuales en Historiografía de la Lingüística*. Vol. I. Münster: Nodus Publikationen, p. 214–234.
- Jonain, P[ierre] (1858 [1835]). *Essai de grammaire universelle ou analyse générale des langues réduites à leurs radicaux, et traduites les unes aux autres au moyen d'une Héli-pasigraphie claire et simple*. Paris: Librairie de Jules Tardieu/Menard, Libraire, 2a éd.
- Kircher, Athanasius (1660). *Reductio linguarum ad unam [...]. Novum inventum linguarum omnium ad unam reductarum*. Roma.
- (1663). *Polygraphia nova et universalis, ex combinatoria arte detecta*. Roma: Typographia Varesij.
- L'Épée, Abbé de (1776). *Institution des sourds et muets, par la voie des signes méthodiques. Ouvrage qui contient le project d'une langue universelle, par l'entremise des signes naturels assujettis à une méthode*. Paris: Chez Nyon l'ainé.
- López Tomás, José (1918). *Lengua española universal. Estudio-proyecto para adaptar al uso de la ciencia, el comercio, la industria, el turismo, y, en general, de todas las relaciones entre los países civilizados del mundo, el idioma oficial de España, la Argentina, Bolivia, Colombia, Costa Rica, Cuba, Chile, Dominicana, Ecuador, Guatemala, Honduras, Méjico, Nicaragua, Panamá, Paraguay, Perú, Salvador, Uruguay y Venezuela*. Valladolid: Imprenta Castellana.
- Maimieux, Joseph de (1797). *Pasigraphie*. Paris: Au Bureau de la Pasigraphie.
- Martínez Gavilán, María Dolores (2016). “La contribución de Caramuel a la creación de lenguas artificiales: características universales, lenguas filosóficas y lenguas secretas”, *Revista de Investigación Lingüística*, 19, p. 77–106.
- Martínez-Robles, David (2018). “Itinerario: Sinibaldo de Mas”, *Archivo China-España, 1800–1950* [data de consulta 31/05/2018], <http://ace.uoc.edu/exhibits/show/galeria-de-personajes/sinibaldo-de-mas>
- Mas [y Sans], Sinibaldo de (2001) [1832]). *Sistema musical de la lengua castellana*. Ed. de José Domínguez Caparrós. Madrid: CSIC (Anejos de la Revista de Literatura, 52).
- (1843). *Informe sobre el estado de las islas Filipinas en 1842*. Madrid: Imprenta de I. Sancha.
- (1844). *L'Idéographie. Mémoire sur la possibilité et la facilité de former une écriture générale au moyen de laquelle tous les peuples de la terre puissent s'entendre mutuellement sans que les uns connaissent la langue des autres*. Macao. (La 2a ed., corregida i augmentada, està inclosa dins: *Pot-pourri literario. Primera parte*, 1845, p. 132–240, seguida d'un *Spécimen de vocabulaire idéographique-français, français-idéographique*, més un *Spécimen de vocabulaire idéographique*, acompanyat de 8 pàgines amb 6 planxes.) [Citem segons aquesta 2a edició]
- (1845). *Pot-pourri literario. Primera parte*. Manila: Imprenta de D. Miguel Sánchez.
- (1846). *Pot-pourri literario. Segunda parte*. Madrid: Imprenta, Librería y Fundación de M. Rivadeneyra y Comp.
- (1857). *L'Angleterre et le Céleste Empire*. Paris: Henri Plon.
- (1858). *L'Angleterre, la Chine et l'Inde*. Paris: Jules Tardieu, Éditeur.
- (1861). *La Chine et les puissances chrétiennes* Paris: Librairie de L. Hachette et Ce, 2 vols.
- (1868 [1851]). *La Iberia. Memoria sobre la conveniencia de la unión pacífica y legal de Portugal y España*. Madrid: Imprenta y Estereotipia de M. Rivadeneyra, 5a edició a Espanya.
- Pereira, Maria da Conceição Meireles (2001). “Sinibaldo de Mas: el diplomático español partidario del Iberismo”, *Anuario de Derecho Internacional*, 17, p. 351–370.
- Permanyer Ugartemendia, Ander (2006). “Sinibaldo de Mas, un observador español de la realidad china del siglo XIX”. Dins: Pedro San Ginés (ed.). *Cruce de miradas, relaciones e intercambios*. Granada: Ed. Universidad de Granada, p. 323–340.
- Robins, R. H. (1974 [1967]). *Breve historia de la lingüística*. Traduit per Enrique Alcaraz Varo. Madrid: Paraninfo.
- Salmon, Vivian (1972). *The works of Francis Lodwick in the intellectual context of the Seventeenth-Century*. Londres: Longman.
- (1979). *The study of language in 17th-century England*. Amsterdam: John Benjamins.
- (1992). “Caractéristiques et langues universelles”. Dins: Sylvain Auroux (dir.), *Histoire des idées linguistiques. Tome 2 : Le développement de la grammaire occidentale*. Lieja: Pierre Mardaga, p. 407–423.
- Sudre, Jean-François (1817). *Lan-gue musicale universelle [Solrésol] inventée par Jean-François Sudre, également inventeur de la téléphonie*. Paris: G. Flaxland et chez la veuve de l'auteur.
- Wilkins, John (1668). *An essay towards a real character and a philosophical language*. (Edició facsimil). Menston: The Scholar Press, 1968.
- Yaguello, Marina (1984). *Les Fous du langage: Des langues imaginaires et de leurs inventeurs*. Paris: Seuil.
- Zamenhof, Ludwik L. Vegeu Doktoro Esperanto. ■

APROXIMACIÓ A L'ESPERANTISME A BADALONA

Francesc Palacio Serra*

Vista de Badalona des del turó d'en Rosés a principis de segle XX. En primer terme el Dalt de la Vila, al fons s'albiren el barri de Baix a Mar i les xemeneies del barri industrial. Font: Museu de Badalona, Arxiu Josep Maria Cuyàs i Tolosa

L'esperanto és una llengua artificial creada el 1887 pel Doctor Ludwik Lejzer Zamenhof, un oculista erudit de Polònia, aleshores part de l'Imperi Rus, amb la idea que fos una llengua internacional. El nom *Lingvo Internacia* era el seu nom original, "Esperanto" era el pseudònim del seu creador quan va publicar el seu manual, però va acabar popularitzant-se com a nom de la llengua.

Aquesta llengua té una gramàtica molt simple, amb unes normes lingüístiques clares, sense excepcions, pel que revesteix una gran senzillesa per al seu aprenentatge, mentre que el lèxic consisteix principalment en arrels d'origen llatí, grec, germànic i eslau amb una estructura morfològica aglutinant com l'hongarès, el finès o les diverses llengües altaiques.

Ben aviat es va formar un moviment conegut com esperantisme i es

va estendre arreu. A Espanya i a Catalunya comença a prendre forma a l'inici del segle xx (Janton, 1976: 131): a nivell espanyol va ser el malagueny José Rodríguez Huertas qui va publicar el primer manual d'esperanto el 1890, i a Catalunya es considera que el primer esperantista va ser el vilanoví Josep Vidal i Llopart, que va ser col·laborador de la revista *Esperanto* de Santander el 1902. Paral·lelament es van crear entitats, com l'Aplec

* Francesc Palacio Serra és un historiador badaloní, graduat en Història (2013) per la Universitat de Barcelona. Actualment, fa recerca sobre història de Badalona, la seva darrera publicació és el llibre *Sant Crist de Can Cabanyes: història d'un barri* (2018).

Esperantista de Catalunya el 1904, i apareixen esperantistes de renom com l'empordanès Frederic Pujulà i Vallès.¹ Cal dir que l'esperanto es va relacionar especialment amb l'obrerisme, i especialment amb l'anarquisme com a forma de contribuir a la solidaritat entre les persones per sobre de les diferències nacionals i lingüístiques. No obstant això, en general els adeptes a l'esperanto van ser d'extracció i ambients molt diversos.

Amb aquest article volem fer una primera aproximació al moviment a la ciutat de Badalona. Hem de dir que no va ser una localitat destacada en l'expansió d'aquesta llengua, com ho foren altres com Sabadell o Vilanova i la Geltrú. I això, malgrat la seva mida –entre 1910 i 1930 la població va passar de 29.361 habitants a 42.230– i el seu caràcter industrial i obrer. Òbviament molt a pesar dels esperantistes radicats a Barcelona i rodalies, que van fer nombrosos intents per promoure la llengua a la ciutat. En termes generals, l'esperanto va tenir el seu màxim d'expansió durant el primer terç de segle xx fins a la fi de la guerra civil, però la manca d'estabilitat política va impedir que tingués més pes (Poblet i Alòs, 2010: 7). Per tant, el que es pretén amb l'article és resseguir les seves vicissituds fins a la fi de la

¹ Frederic Pujulà i Vallès (Palamós, 1877–Bargemon, 1963) va ser un destacat esperantista i escriptor, va col·laborar en diverses publicacions catalanes, va estudiar esperanto i en va ser un infatigable propagador i autor d'obres didàctiques d'aquesta llengua. Va haver de fugir diverses vegades del país. Entre 1906 i 1909 les seves activitats catalanistes a França el van portar a exiliar-se en aquell país, d'on va adoptar la nacionalitat. Novament, el 1923 va fugir a causa de la dictadura de Primo de Rivera. Tornà el 1933, però ocupada Barcelona pels feixistes va ser detingut per relació amb la maçoneria i el seu catalanisme i condemnat a mort, però la pena va ser commutada per presó de vint anys i un dia, però per raons d'edat el van alliberar al cap de dos anys. Retirat de la vida pública, va morir a França.

RESUM

Aquest article fa una primera aproximació a l'aparició i desenvolupament del moviment esperantista a la ciutat de Badalona durant el primer terç del segle xx fins a la guerra civil. Moltes poblacions catalanes van tenir presència d'esperantistes i entitats promotores de la llengua esperanto. Entre aquestes n'hi hagué a Badalona, que era un centre industrial important amb un volum destacat de població. Al llarg del text es presenten les diferents iniciatives i intents que hi va haver a la localitat per difondre l'esperanto en aquest període, amb més o menys èxit, així com les entitats badalonines que van existir i els noms d'alguns esperantistes actius a la ciutat en aquests anys. Breument també tracta la decadència i les reminiscències del moviment posterior a la guerra civil. Al final, l'autor fa una reflexió i un estat de la qüestió sobre la implantació del esperantisme a Badalona i una proposta sobre quines línies cal continuar treballant per investigar sobre aquest tema.

Paraules clau: Badalona, història local, esperanto, esperantisme català.

RESUMO

Ĉi tiu artikolo unuafoje esploras la aperon kaj disvolviĝon de la Esperanto-movado en la urbo Badalono dum la unua triono de la 20a jc. ĝis la hispana intercivitana milito. En multaj katalunaj urboj kaj urbetoj ekzistis esperantistoj kaj societoj disvastigantaj la lingvon Esperanto. Tiaj estis ankaŭ en Badalono, grava industria centro kun larĝa loĝantaro. Laŭlonge de la teksto oni prezentas la diversajn iniciatojn kaj provojn por disvastigi Esperanton en la urbo en tiu periodo, kun pli aŭ malpli da sukceso, same kiel la iamajn badalonajn Esperanto-asociojn kaj la nomojn de kelkaj esperantistoj aktivaj en la urbo en tiuj jaroj. Mallonge la artikolo pritraktas ankaŭ la postmilitan dekadecan de la movado. Fine, la aŭtoro konkludas kaj resumas la nunajn sciojn pri la disvastiĝo de Esperanto en Badalono kaj proponas novajn esplor-direktojn pri la temo.

Ŝlosilaj vortoj: Badalona, loka historio, Esperanto, kataluna Esperanto-movado.

RESUMEN

Este artículo hace una primera aproximación a la aparición y desarrollo del movimiento esperantista en la ciudad de Badalona durante el primer tercio del siglo xx hasta la guerra civil. Muchas poblaciones catalanas tuvieron presencia de esperantistas y entidades promotoras de la lengua esperanto. Entre ellas las hubo en Badalona, que era un centro industrial importante con un volumen de población destacado. A lo largo del texto se presentan las diferentes iniciativas e intentos que hubo en la localidad para difundir el esperanto en este período, con mayor o menor éxito, así como las diferentes entidades badalonesas que existieron y los nombres de algunos esperantistas activos en la ciudad en estos años. Al final, el autor hace una reflexión y un estado de la cuestión sobre la implantación del esperantismo en Badalona y una propuesta sobre qué líneas se debe continuar trabajando para investigar sobre este tema.

Palabras clave: Badalona, historia local, esperanto, esperantismo catalán.

Senyera o estendard de Gent Nova. Precisament al centre, on hi ha el nom de l'entitat, s'hi observa aquesta estrella de color verd. Font: Museu de Badalona, inv. 7822

guerra civil, a partir de la qual el moviment esperantista comença a declinar notablement, i fins a quin punt van quedar reminiscències.

ELS PRIMERS INTENTS

Les primeres notícies sobre l'aparició de l'esperanto a la ciutat de Badalona daten de gener de 1906.² En aquest moment l'Ateneu Obrer va organitzar un curs d'esperanto l'1 de febrer com a classe complementària adreçada als socis de l'entitat a càrrec del Sr. Solà, el seu professor d'idiomes. Per

2 *El Ateneo Obrero de Badalona*, gener de 1906.

desgràcia no tenim dades de si va tenir alumnes o va tenir èxit aquest curs, però el setembre es va iniciar una nova matrícula de cara a l'1 d'octubre, si bé en horari nocturn de vuit a nou.³ Els motius que exposaven per a oferir el curs eren l'expansió que havia tingut fins llavors la llengua esperanto en detriment d'altres com el *volapük*. Probablement no va tenir èxit: més enllà de 1906 no en tenim més notícies a la revista de l'ateneu, i, de fet, encara que és una referència bastant tardana, el 1914 se'ns dona una relació de classes de l'entitat i en l'apartat idiomes només apareix el francès.

Aquestes classes de ben segur van ser el ressò dels intents que s'estaven duent a terme per promoure aquest idioma a la ciutat. El 27 gener de 1906 estava prevista una conferència a l'Ateneu Obrer de Badalona a càrrec de Frederic Pujulà,⁴ que va haver de ser suspesa per la seva fugida a l'estranger. Per altra banda, el mateix any s'havia fundat a Barcelona la Societat Esperantista Catalana (Kataluna Societo Esperantista), amb uns vuitanta socis. Sabem que tenia grups filials a Sarrià i a Badalona,⁵ però no hem trobat cap mena d'informació sobre aquest grup en la premsa local badalonina, però probablement va estar relacionat amb les classes a l'Ateneu.

Dos anys més tard, el 24 d'octubre de 1908 el setmanari *Gent Nova* publica l'article *D'esperanto: an als meus amichs d'“Estudis”* d'Enric Clapés.⁶ L'article en si és un elogi a l'esperanto, el seu recorregut i expansió pel món. Hem de dir que aquest és un dels principals motius dels esperantistes per a promoure aquest idioma, així com la senzillesa del seu aprenentatge. Cal destacar el realisme dels esperantistes, que creien que l'esperanto no podia convertir-se en una llengua universal

3 *El Ateneo Obrero de Badalona*, setembre de 1906.

4 *Gent Nova*, 27 de gener de 1906.

5 *Lingvo Internacia*, gener de 1906.

6 *Gent Nova*, 24 d'octubre de 1908.

i única, perquè sempre pesa més la llengua materna, sinó simplement la propugnaven com una única llengua internacional neutral, seguint la màxima: “cada poble, la seva llengua, i una llengua per a tots els pobles” (Poblet i Alòs, 2010: 14).

Però el que ens interessa d'aquest article és “Estudis”, que pel que sembla és una agrupació de la qual tenim una ínfima constància en aquests anys a Badalona. Què era aquesta entitat i qui la formava? La veritat és que no ho sabem. Per les dades que hem trobat, és evident que el vessant esperantista hi era, perquè va fer donació a la biblioteca de l'entitat Gent Nova de la *Gramática y vocabulario de Esperanto* de Jacint Bremon.⁷ Per la coincidència d'anys, podria ser que aquesta agrupació fos la filial badalonina de la Societat Esperantista Catalana de 1906.

Volem fer esment de la importància de l'entitat catalanista Gent Nova quant a l'esperantisme; aquesta afinitat fa que els primers intents de promoció de l'esperanto a la primera dècada de segle xx es puguin resseguir prou bé gràcies a la seva revista *Gent Nova*, la qual habitualment publicava articles de caràcter general i local. S'hi van publicar articles relacionats amb l'esperanto i d'esperantistes destacats com Joan Campdelacreu i Forés. La seva biblioteca, a més del llibre de Bremon també va comptar amb el *Curs pràctic de la llengua esperanto* de Frederic Pujulà,⁸ i possiblement alguns altres. Segons l'opinió d'Antoni Bargalló (2006: 92), la senyera de l'entitat sembla guardar relació amb l'esperantisme per la presència d'una estrella de color verd de cinc puntes que bé podria ser la mateixa que la de la bandera esperantista. Es fa difícil pensar en aquesta possibilitat, perquè la senyera va ser confeccionada el 1901, un moment molt incipient en l'expansió de l'esperantisme.

7 *Gent Nova*, 13 de febrer de 1909.

8 *Gent Nova*, 24 de gener de 1914.

Els primers signes de l'esperantisme a Badalona ni tan sols tenen colors gaire badalonins: en gran mesura l'esperanto hi és present gràcies a l'acció d'entitats o personalitats alienes a la ciutat. Amb tot, malgrat que no tinguem notícies de badalonins esperantistes, és evident que es devia formar alguna mena de grupuscle adepte a la llengua.

EL RESSÒ DEL CONGRÉS DE BARCELONA

Al final d'aquesta primera dècada s'organitzà un esdeveniment cabdal per a la difusió de l'esperanto: el mes setembre de 1909 es va celebrar a Barcelona el V Congrés Internacional d'Esperanto, que va posar l'esperanto en una bona posició a Espanya. El congrés va ser un gran èxit, la seva influència i difusió va portar a la creació de més entitats esperantistes arreu de Catalunya. Hem de tenir en compte que el protector honorari del congrés va ser el mateix rei Alfons XIII, que va nomenar Zamenhof comanador de l'Orde d'Isabel la Catòlica (Janton, 1976: 133).

En tot cas, abans de la celebració del congrés, el 1909 a Badalona encara no hi havia cap mena d'associació o entitat que promogués aquesta llengua. El 20 de febrer de 1909,⁹ un badaloní no esperantista, J. Climent, feia una crida perquè la ciutat tingués presència en aquest congrés internacional: la tasca dels esperantistes li causava gran admiració, i malgrat que no creia en la substitució de llengües universals com el francès per l'esperanto, creia que Badalona havia de ser-hi i que la presència havia de venir per part del centre Gent Nova, tenint en compte les connexions del catalanisme amb l'esperanto, concebuda per molts catalanistes com una llengua contra les llengües imposades, amb clara referència al castellà. Aquí rau la bona relació de l'esperantisme amb el catalanisme purament lingüístic i cultural que propugnava l'ús de la llengua catalana. De les idees d'aquests articles n'hi ha una que destaca: la no substitució de la llengua materna, en aquest cas el català, una raó més per a establir una connexió entre Gent Nova i el moviment esperantista.

⁹ *Gent Nova*, 20 de febrer de 1909.

Cartell del V Congrés Internacional d'Esperanto celebrat a Barcelona el 1909.
Font: *Revista Mundial*, setembre de 1909

Més que la crida de Climent, de ben segur el ressò d'èxit del congrés va fer que a Badalona s'organitzés un grup per a promoure l'esperanto a la ciutat:¹⁰ al principi de novembre del 1909¹¹ van constituir la primera associació esperantista com a tal coneguda a Badalona, anomenada *Tutmonda Familio* (literalment, “família universal”). El seu objectiu era bàsicament fomentar la llengua internacional esperanto, així és que el 9 de novembre van inaugurar un curs gratuït que es realitzava dos dies a la setmana en horari nocturn a la seva seu social, ubicada als locals del Cinematògraf Salses o Nou, a la carretera Reial, 25 (actual c. Francesc Layret).

El setmanari *El Eco de Badalona* de Francesc Planas i Casals els va desitjar una “larga vida y prosperidad”,¹² però el resultat va ser tot el contrari, malgrat que Badalona en aquell moment era una ciutat industrial, amb un moviment obrer actiu i amb un creixement demogràfic que la feia una de les ciutats catalanes més poblades (Villarroya, 1999: 146), no va obtenir una difusió del moviment esperantista, a diferència d'altres ciutats catalanes més petites. Amb una situació que hauria estat teòricament favorable, l'esperanto no va tenir èxit entre els

¹⁰ *El Eco de Badalona*, 30 d'octubre de 1909.

¹¹ *Gent Nova*, 13 de novembre de 1909.

¹² *El Eco de Badalona*, 13 de novembre de 1909.

La bona relació de l'esperantisme amb el catalanisme purament lingüístic i cultural propugnava l'ús de la llengua catalana

badalonins, i aquesta entitat no va tenir una llarga vida. No degué durar més d'un any, perquè el 1911 es torna a fer una crida per a fundar un nou grup.

LA VISITA DE 1911 DE BARCELONA STELO

Paral·lelament es continuaven fent avenços per promoure l'esperanto, perquè aquest mateix any es promulga un Reial Decret del Ministeri d'Educació el 27 de gener que permet ensenyar l'esperanto en centres escolars oficials, i se'l declara mèrit oficial (Janton, 1976: 133). Els moviments no es fan esperar, fins al punt que aquest mateix any trobem l'episodi potser més destacat per a promoure l'esperanto a la nostra ciutat: el 28 de maig de 1911 el grup esperantista Barcelona Stelo va organitzar i va realitzar amb altres entitats una excursió propagandística de l'esperanto.

La crònica de l'època¹³ relata que unes tres-centes persones van sortir de Barcelona en diversos tramvies especials. Van ser moltes les entitats esperantistes que van visitar la ciutat: a més de Barcelona Stelo, hi havia els membres de Paco kaj Amo, Esperanta Frateco, Aŭroro, Forigu Barojn, La Rondo, Semo, Esperanto kaj Patrujo, Kulturo, Ĉiam Antaŭen i Racionala Grupo. En arribar van visitar la Casa Consistorial, on els va rebre una comissió encapçalada pel primer tinent d'alcalde, alguns regidors i representants de la premsa local, i van signar el llibre de visites. Després, acompanyats per alguns regidors, van fer una visita guiada per la fàbrica de l'Anís del Mono, on se'ls serví xampany i van ser obsequiats amb una ampolleta d'anís pel gerent, Josep Parés.

Finalment, la visita va posar rumb al Casino Nuevo Apolo, on va tenir

Esperantistes a la Rambla de Badalona durant la visita el 28 de maig de 1911.
Font: Tutmonda Espero, 6-7, juny-juliol de 1911

lloc una gran festa de propaganda de la llengua amb “una nombrosa concurrència que omplia per complet la sala” i hi van fer discursos esperantistes distingits, com Joan Campdelacreu o Jaume Grau i Casas,¹⁴ que van remarcar la importància de l'esperanto per la seva senzillesa en la gramàtica i la facilitat d'aprenentatge per a qualsevol persona, l'ús com a llengua internacional i destacaven que la seva empresa era una obra de pau i amor. A la fi de la festa es va agrair la col·laboració a l'ajuntament i al casino, es va ballar *La Rondo* i es va cantar l'himne esperantista que va ser escoltat dempeus per tothom que hi havia a la sala del casino. Cal destacar el gruix considerable de dones que formava part del grup de persones que van visitar Badalona, i és que el moviment esperantista va

ser destacat precisament per la seva inclusió del gènere femení entre les seves files i afiliats, malgrat que els seus líders van ser homes.

Així, doncs, és en aquesta festa quan es tornà a fer la crida perquè es creés un nou grup a Badalona. Uns quants mesos després de l'excursió a Badalona, Jaume Grau donà una nova conferència el 20 de juliol al Casino Nuevo Apolo al voltant del problema d'una llengua internacional.¹⁵ Grau es va lamentar de no tenir aflluència de públic malgrat els esforços dels organitzadors. Poc després, passà el mateix amb la conferència de Joan Campdelacreu,¹⁶ al qual se li va publicar un article a *Gent Nova* amb el mateix missatge que el de la festa esperantista del Casino Nuevo Apolo. Com a excursionista, elogia les bel·leses de Badalona, la qual havia visitat algunes vegades. Però també es lamenta que malgrat l'ajut rebut per part del consistori i del Casino Nuevo Apolo, el públic sempre va ser escàs en les conferències i actes en pro de l'esperanto. També hi comparava la situació pobra de l'esperantisme a Badalona amb la d'altres ciutats catalanes com Vic, Mataró, Figueres, Terrassa, Sabadell o Reus, on hi havia societats esperantistes ben nombroses i esperava que Badalona s'hi pogués unir aviat.

¹³ *Gent Nova*, 3 de juny de 1911; *El Eco de Badalona*, 3 de juny de 1911; *Tutmonda Espero*, núm. 40-41, juny-juliol de 1911.

¹⁴ Jaume Grau i Casas (Barcelona, 1896-València, 1950) actiu activista esperantista, col·laborador de la revista *Kataluna Esperantisto*, va publicar obres didàctiques i també traduí escrits a l'esperanto. Catalanista d'esquerres, per aquesta faceta va ser empresonat el 1934 i 1935, i de nou el 1937, durant la guerra, a la rereguarda republicana, a causa dels fets de maig. Es va exiliar, i entre 1939-1944 va ser internat en diversos camps de concentració, i el 1948 torna a Barcelona; l'any següent es trasllada a València, on viu precàriament fins a la seva mort. Font: Gran Enciclopèdia Catalana.

¹⁵ *Gent Nova*, 5 d'agost de 1911.

¹⁶ *Gent Nova*, 16 de setembre de 1911.

Membres de les diverses entitats esperantistes barcelonines a la plaça de la Vila durant la mateixa visita el 1911.

Font: Arxiu Fotogràfic de Barcelona, Fons: Editorial López

LA BADALONA STELO DEL CENTRE POLITÈCNIC

Per casualitat o no, trobem la notícia de la formació l'abril de 1912 de la segona entitat esperantista "un estol de joves badalonins, entusiastes per la llengua internacional Esperanto, ha fundat en nostra ciutat un grup esperantista com a agrupació adherida al «Centro Politécnico»".¹⁷ Aquesta es va anomenar, a imitació de la seva homòloga barcelonina, Badalona Stelo, és a dir "estel badaloní". De fet, el grup es va fundar amb l'ajut de Barcelona Stelo, que va rebre la sollicitud dels esperantistes badalonins per a crear un nou grup a la ciutat. Així l'entitat barcelonina cedia els seus mestres d'esperanto, amb experiència en diverses localitats i barris de la capital.¹⁸ El 6 d'abril se'n va fer una inauguració, ben concorreguda i abundant en dones

¹⁷ *Gent Nova*, 6 i 13 d'abril de 1912.

¹⁸ *Kataluna Esperantisto*, maig de 1912.

segons la premsa. Va obrir l'acte el president del Centre Politécnic, Sr. Pauzano, i hi van assistir personalitats com Andreu Nin i Ròmul Rocamora,¹⁹ a més de Pujulà i Campdelacreu que van prendre la paraula i van explicar de nou les bondats de l'esperanto tal com s'havia fet anteriorment. A l'acte Frederic Pujulà va recordar que la primera vegada que va arribar a Badalona ho va fer pel seu inicial ideal nacionalista i ara era per una llengua internacional. L'acte va comptar amb l'assistència de periodistes de publicacions locals com *Sol Ixent*, *El Eco de Badalona* o *Gent Nova*, a més

¹⁹ Ròmul Rocamora Batlle, pseudònim de Ròmul Salleres Rocamora (Barcelona, 1880–1952) va ser un escriptor vinculat al grup modernista de Reus; persona de tendència republicana federalista, així com partidari de l'esperantisme, va ser el principal organitzador del I Congrés Nacional d'esperanto a nivell espanyol.

de *Las Noticias* i *El Poble Català*,²⁰ així com d'esperantistes barcelonins, que van arribar en tramvia a la ciutat, rebuts pels esperantistes locals. La presència d'aquestes personalitats va ser agraïda pel president de Badalona Stelo, Josep Sió.

Recordem aquí que el Centre Politécnic va ser format com una associació d'homes de carrera que havien de vetllar pels interessos morals i materials de la població arran del moviment iniciat a Astúries d'extensió universitària (Rotger, 1992: 77–80; Albaladejo, 1999: 34), l'objectiu del qual era difondre el coneixement científic, tècnic i cultural fora de l'àmbit acadèmic a través de cursets, conferències, etc. El centre, sempre allunyat de la política, es va encarregar de difondre coneixements, la gestió de l'Escola d'Arts i Oficis i la millora higiènica de la ciutat, entre altres.

²⁰ *Kataluna Esperantisto*, maig de 1912.

Segell de l'entitat Badalona Stelo estampat en una sollicitud de permís per a organitzar el seu acte de presentació. La tinta emprada és verda. Font: AHBDN, Fons de l'Ajuntament de Badalona

Badalona Stelo, des del seu naixement, va ser un dels grups associats a la Kataluna Esperantista Federació i com a delegada de la federació estava autoritzada per a la recaptació de les quotes de socis.²¹ Hem trobat també una petita llista de membres de la junta directiva del grup:

- President – Ramon Teixidó
- Vicepresident – Josep Sió
- Secretari – Ramon Amat
- Vicesecretari – Jaume Puig
- Vocals – Josep Planas i Salvador Fàbregas

Com hem vist abans, en primer lloc va ser president Josep Sió, i sabem que, fora d'aquesta llista, un altre dels membres de l'entitat es cognomenava Fonollà.²² Tanmateix, de qui hem trobat més informació és de Ramon Teixidó i Perdigó,²³ sastre amb botiga al carrer de Mar, 35, que va ser un esperantista actiu durant molts anys. Com no disposem de gaire més informació sobre ells, només a tall de curiositat esmentarem que el 1912 va enviar una postal il·lustrada a *Esperanto*,²⁴ la revista de l'Associació Internacional.

En consonància amb aquest moviment, la nova agrupació, que tenia la mateixa seu que el Centro, al carrer de Sant Pere, 94²⁵ (segons una

Imatge de l'acte en honor a la Rondo a la seu de Barcelona Stelo, on hi van assistir alguns membres de Badalona Stelo, el juliol de 1912. Font: Bulteno de Barcelona Stelo, juliol de 1912

altra publicació era el 86),²⁶ el maig del mateix any a través de Barcelona Stelo, es va obrir un altre curs d'esperanto gratuït. Ramon Amat ens anuncia a *Kataluna Esperantisto* que qui impartia el curs era Joan Gili. Va començar el 22 de maig i es realitzava dimecres i divendres a la seu del grup, és a dir al Centre Politécnic.²⁷ El 24 de juliol una representació de la societat va assistir a la Festa del 25è aniversari de l'esperanto a Barcelona organitzada per Barcelona Stelo.²⁸

Un dels esperantistes actius de l'entitat va ser Joan Gili i Norta,²⁹ membre i secretari de Barcelona Stelo.³⁰ Suposem que pel fet de ser la barcelonina la principal valedora de la badalonina, alguns membres de la capital van servir com a suport a Badalona. Generalment Gili va ser el representant de Badalona Stelo fora de la ciutat: el trobem com a delegat en la inauguració solemne dels cursos d'esperanto el 6 d'octubre al Foment del Treball Nacional, entre altres

actes.³¹ Els membres també podien ser convidats habitualment a altres actes, com és el cas d'un organitzat per Barcelona Stelo en honor a La Rondo, el juliol de 1912.³² D'altra banda, va col·laborar també amb els Jocs Florals de Badalona organitzats per Gent Nova durant la Festa Major de 1912 oferint un objecte d'art com a premi extraordinari "al millor treball en prosa que demostrï la utilitat de l'Esperanto".³³ No tenim gaires més notícies de Badalona Stelo, que sabem que el desembre 1914 encara existia, ja que encara apareix associada a la Federació Catalana d'Esperantistes.³⁴

Se'ns fa difícil seguir l'entitat a partir d'aquesta data, perquè la premsa esperantista canvia de format i perdem la pista durant un temps als grups i delegats locals. L'octubre, novembre i desembre de 1915 comprovem que apareix novament una corresponsalia a Badalona de la mà de Ramon Teixidó,³⁵ l'antic president de Badalona Stelo, però no tenim notícies de l'entitat.

21 *Kataluna Esperantisto*, gener de 1913.

22 *Kataluna Esperantisto*, maig de 1912.

23 AHBDN, Fons de l'Ajuntament de Badalona.

24 *Esperanto*, 20 de gener de 1912.

25 *Gent Nova*, 4 de maig de 1912.

26 *Kataluna Esperantisto*, gener de 1913.

27 *Kataluna Esperantisto*, juny de 1912.

28 *Kataluna Esperantisto*, setembre de 1912.

29 *Kataluna Esperantisto*, juliol i novembre de 1912.

30 *Bulteno de Barcelona Stelo*, octubre de 1912.

31 *Kataluna Esperantisto*, novembre de 1912 i juny-juliol de 1913.

32 *Bulteno de Barcelona Stelo*, juliol de 1912 i agost-setembre de 1912.

33 *Gent Nova*, 25 de maig de 1912.

34 *Kataluna Esperantisto*, desembre de 1914.

35 *Kataluna Esperantisto*, octubre-novembre de 1915 i desembre de 1915.

És possible que Teixidó assistís al VI Congrés de la Federació Catalana celebrat a Vilanova i la Geltrú l'octubre d'aquell any. Tanmateix, la notícia més fidedigna de la seva desaparició és que el gener de 1916 desapareix de la llista d'entitats associades a la Federació,³⁶ si bé Teixidó sí que va continuar col·laborant-hi com a corresponsal,³⁷ i probablement participant en altres activitats i actes, raó per la qual suposem que Ramon Teixidó potser també era membre o col·laborador de Barcelona Stelo.

LA REVIFALLA DELS ANYS TRENTA

Des d'aquest moment i durant més de deu anys no tenim notícies sobre l'esperantisme a la ciutat fins a l'any 1933. Hem de suposar que el grup Badalona Stelo va acabar desapareixent. Certament la Primera Guerra Mundial va resultar descoratjadora per als sectors més humanitaristes i idealistes (Poblet i Alòs, 2010: 16). Fins i tot a la neutral Espanya, l'esperanto va patir una davallada (Janton, 1976: 133). Amb tot, el moviment esperantista català va recompondre's després de la guerra i, en termes generals, es va mantenir malgrat la dictadura de Primo de Rivera. A la ciutat de Badalona, només el 1929 situem una breu notícia sobre un delegat esperantista badaloní a la revista *Esperanto* de l'Associació Internacional,³⁸ al qual s'agraeix la companyia durant un viatge. Aquest home és anomenat simplement Sr. Perdigo, tal vegada en referència a Ramon Teixidó Perdigo.

Així és que els esperantistes no desapareixen de la ciutat, com bé diu un article de Josep Gatell sobre què és l'esperanto.³⁹ Ens indica que se sap que a Badalona hi ha molts esperantistes, però que tanmateix les seves idees, i en definitiva les del Dr. Zamenhof, no es propaguen tant com desitjarien. Això sí, és evident que els anys de la República van significar una revifalla per a l'esperanto:

36 *Kataluna Esperantisto*, gener-febrer de 1916.

37 *Kataluna Esperantisto*, març de 1916 i *Bulletino de Barcelona Stelo*, gener de 1913.

38 *Esperanto*, gener de 1929.

39 *El Clamor*, 18 de febrer de 1933.

se li dona una major dimensió social, apareixen revistes, s'organitzen cursos i festes.

A Badalona el gran referent és el setmanari liberal *El Clamor*, que entre 1933 i 1934 té una secció d'esperanto conduïda per Manuel Rodellar,⁴⁰ membre de la Secció d'Educació i Instrucció del Centre Republicà de Foment i Cultura del Districte de Llefia i Puigfred. Així mateix, va proposar i publicar un curs setmanal d'esperanto en aquesta publicació, més d'una seixantena de petites lliçons cobreixen el període que tractem. A més, es fa una crida per a formar un nou grup esperantista; ho fa Gatell en el seu article, però també Josep Brió des de *Lluita* l'11 de març de 1933.⁴¹ Aquest darrer sembla assolir uns tints obrers que no havíem vist fins ara, perquè fa una crida als obrers per a agermanar-se i no lluitar entre ells davant el possible conflicte que es pugui produir i així obtenir la pau universal. Segons ell, malgrat la crisi i tensa situació política l'esperantisme es manté i fins i tot continua creixent. Així mateix, podem destacar que Brió escriu en la revista portaveu d'Esquerra Republicana de Catalunya, per la qual cosa l'esquerra catalanista es mostra pròxima a l'esperanto.

Fos perquè la crida té èxit o perquè la idea que s'estava gestant entre els propugnadors es fa efectiva, el cas és que al final de març⁴² es constitueix una nova societat amb el nom de Badalona Esperantisto, amb seu al carrer del Canonge Baranera, 7. Els membres de la seva junta van ser:

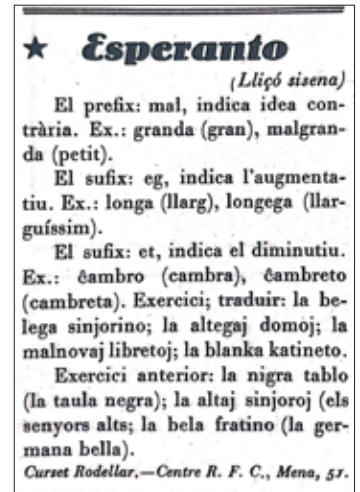
- President – Ramon Teixidó
- Vicepresident – Manuel Rodellar
- Secretari – Josep Brió
- Vicesecretari – Josep Gatell
- Caixer – Gaspar Vilalta
- Comptador – Jordi Batlle
- Vocals – Ramon Oncins i Gonçal Ferrando

De totes aquestes persones només trobem una continuïtat en Ramon Teixidó, que havia estat president de Badalona Stelo una dècada abans. El secretari Josep

40 *El Clamor*, 11 de febrer de 1933.

41 *Lluita*, 11 de març de 1933.

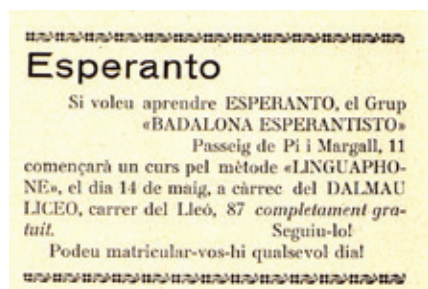
42 *La Vanguardia* i *El Clamor*, 1 d'abril de 1933.

Lliçó 6a del Curset Rodellar a *El Clamor*, 25 de març de 1933

Manuel Rodellar i Borillo, retratat en una fotografia l'any 1939.
Font: Família Rodellar

Anuncis del curs d'esperanto de Badalona Esperantisto.
Font: Lluita, 6 de maig de 1933 i Acció, 27 de maig de 1933

Dalmau Liceo, que tenia la seu al carrer del Lleó, 87. Els diferents liceus Dalmau van ser fundats per Delfi Dalmau i Gener,⁵¹ un destacat pedagog, lingüista i esperantista català. El centre consta almenys des de 1929 al registre de centres educatius de la ciutat.⁵²

En la seva curta vida, la societat també va participar el maig de 1934⁵³ a la *Fiesta de Primavera* de les societats esperantistes i dels amants de la cultura que es va dur a terme a la Colònia Güell, a Santa Coloma de Cervelló, en combinació amb la mateixa festa de la Societat Naturista de Barcelona. Finalment, és curiós destacar si més no, encara que no sabem si l'escrit ve de tot el grup o només de Manuel Rodellar, que el 21 de desembre de 1933 es va demanar al conseller Ventura Gassol a través de la premsa que ordenés l'ensenyament de l'esperanto a les escoles,⁵⁴ com a únic idioma reconegut mundialment com a internacional i auxiliar que no representa amenaces per a les llengües maternes. Finalment, el grup va acabar desapareixent. El cens d'entitats conservat a l'arxiu històric esmenta aquesta entitat activa entre aproximadament 1932 i 1935.⁵⁵ Al cens de 1937 ja no hi surt, així que és possible que desaparegués amb l'esclat de la guerra o al poc de temps d'iniciar-se el conflicte bèl·lic.

Brió de ben segur correspon a Josep Brió Vidal, membre del Centre Català d'Esquerra Republicana de Catalunya,⁴³ un fet que donaria sentit que escrigués precisament des de *Lluita*. Hem pogut localitzar també Josep Gatell Colomer,⁴⁴ un obrer resident al torrent de Vallmajor (Pomar de Baix), que apareix en una subscripció amb un tal Jordi Batlle Estivill –potser el comptador– el juny de 1932 donant diners per a recaptar fons per al sosteniment del Sanatori Antituberculós de Montalegre.⁴⁵ Finalment, Rodellar és de qui més informació tenim, però de la resta dels membres no n'hem pogut trobar informació,⁴⁶ i tampoc sabem si la societat va tenir altres socis.

Volem destacar el cas de Manuel Rodellar i Borillo (nascut el 6 d'abril de 1885), un home que apareix a l'*Enciklopedio de Esperanto* (Kökeny i Bleier, 1933). Segons les dades que hem pogut recopilar, era carter i traductor, esperantista des de 1908 i coneixedor de cinc llengües més. En tot cas, sembla que també va exercir com a periodista i professor. Va viure

a la desapareguda Torre de l'Ou de Llefà, on va mantenir bona relació amb la unió de propietaris i el Centre Republicà de Foment i Cultura, del qual va ser president. A més, va ser director de la Unió Esperantista de Barcelona; per tant, el seu àmbit d'acció no es reclinava exclusivament a Badalona. Va ser fundador i membre de diversos grups esperantistes i membre de la Federació Esperantista de Catalunya. D'altra banda, va ser delegat de Badalona al XVI Congrés Català d'Esperanto i XV Jocs Florals Internacionals, celebrats al Vendrell, el 4, 5 i 6 de juny de 1933,⁴⁷ uns esdeveniments multitudinaris que reunien nombrosos autors i poetes vinguts d'arreu del món. Al llarg de la seva vida com a esperantista també va dur a terme una tasca fotogràfica en diferents actes i concentracions esperantistes, fotografies que ha conservat la seva família.

Pel que fa la tasca del grup, ben aviat, es proposa un nou curs d'esperanto a Badalona gratuït a partir del 14 de maig de 1933. L'entitat van fer publicar diversos anuncis del curs a *El Clamor*,⁴⁸ i a *Lluita*⁴⁹ i *Acció*,⁵⁰ publicacions locals d'Esquerra Republicana de Catalunya. Pel que sembla, el curs d'esperanto es feia a la seva seu, que suposem que degueren canviar al passeig de Pi i Margall, 11, (la Rambla de Badalona), seguint el mètode *Linguaphone*, però esmenta que les classes anaven a càrrec del

43 *El Poble*, 27 de gener de 1934.

44 AHBDN, Fons de l'Ajuntament de Badalona.

45 *Lluita*, 18 de juny de 1932.

46 Només per coincidència de nom i cognom pensem que Gaspar Vilalta correspondria a Gaspar Vilalta Isern, un comunista present a Badalona el primer terç de segle xx, conseller de l'ajuntament en representació del POUM el 1936, que va abandonar per les campanyes contra el POUM desfermades arran dels fets de maig de 1937 (Martínez de Sas i Pagès i Blanch, 2000: 1449).

47 *El Clamor*, 3 de juny de 1933 i *El Baix Penedès*, 10 de juny de 1933.

48 *El Clamor*, 29 d'abril de 1933.

49 *Lluita*, 6 de maig i 3 de juny de 1933.

50 *Acció*, 27 de maig de 1933.

51 Delfi Dalmau i Gener (Figueres, 1891–Barcelona, 1965) va ser un pedagog i filòleg. Doctorat en lletres, el 1918 va fundar el Liceu Dalmau, escola d'ensenyament mitjà i tècnic a Barcelona i catorze poblacions més. Articulista a favor de la cultura catalana i de l'esperanto, membre de l'Akademio de Esperanto com a representant de la llengua catalana. Va col·laborar a diverses publicacions, publicà novel·les, assaigs, opuscles, etc. Va crear un mètode de taquigrafia que porta el seu nom.

52 AHBDN, Fons de l'Ajuntament de Badalona.

53 *La Vanguardia*, 10 de maig de 1934.

54 *El Clamor*, 21 de desembre de 1933.

55 AHBDN, Fons de l'Ajuntament de Badalona.

L'esperantisme va ser un moviment en consonància entre les diferents entitats arreu dels pobles i ciutats, arreu de l'estat i amb altres països. Un exemple el trobem a l'Associació Espanyola d'Esperanto, que diversos anys va organitzar una sèrie de reunions amb delegats de totes les regions d'Espanya. A Madrid, el 1934, trobem com a delegada de Badalona la mestra de primera ensenyança Sara Ullastres i Albert, amb residència al carrer de Fermín Galán, 195 (actualment, carrer de Sant Bru).⁵⁶ No era originària de Badalona, sinó que per la seva feina havia anat des de Mediona⁵⁷ fins a Tomelloso, i després es va instal·lar a Mollet del Vallès, i el 1934, a Badalona. Proposada per a formar part de l'Institut Espanyol d'Esperanto,⁵⁸ sempre va estar relacionada amb l'Associació Espanyola, va representar la ciutat i la província de Barcelona a la LIX Junta Central Executiva de l'entitat el 1935,⁵⁹ i a l'XI Congrés espanyol de Barcelona de 1936, on la ciutat també va ser representada per una altra dona, Carme Viladesau i Salvadó,⁶⁰ electora regional de l'associació.

Poc abans d'esclatar la Guerra Civil es van celebrar dos congressos: el XVIII Congrés Català d'Esperanto a Manresa, els dies 31 de maig, 1 i 2 de juny, i l'XI Congrés espanyol d'Esperanto tot seguit a Barcelona, els dies 3 a 7 de juny. El març de 1936 es va instar l'Ajuntament de Badalona a adherir-se als congressos.⁶¹ En el cas català, la Federació Catalana d'Esperantistes va insistir de forma reiterada. La comissió de govern de la ciutat va acordar el 8 de maig adherir-se al primer i pagar la quota de 5 pessetes

en timbres de correus. Quant a la segona petició, de l'espanyol, feta des de l'organització del mateix congrés, hi ha un silenci documental, raó per la qual desconeixem si finalment es va decidir adherir-s'hi.

**L'esperanto va tenir una
gran davallada
a Catalunya i Espanya
a partir de la postguerra
i a nivell internacional amb
la Segona Guerra Mundial**

**Es van perseguir molts
catalans esperantistes
de tendència anarquista,
comunista, maçons
o d'esquerres**

L'esperanto a la ciutat seguia sense tenir gran expansió. Poc abans d'esclatar la guerra la Ràdio de Badalona va recordar el desembre de 1935⁶² el 7è aniversari del naixement del Dr. Zamenhof en una de les seves locucions. A pesar de tots els intents de fer-lo arrelar, durant la guerra desapareix totalment qualsevol notícia sobre l'esperanto a Badalona, malgrat que tant a nivell català com espanyol l'esperanto va jugar un paper en la difusió de missatges del bàndol republicà.

LA DECADÈNCIA POSTERIOR

L'esperanto va tenir una gran davallada a Catalunya i Espanya a partir de la postguerra i a nivell internacional amb la Segona Guerra Mundial. No obstant això, si en un primer moment l'esperantisme sembla desarticulat i es van perseguir molts catalans esperantistes de tendència anarquista, comunista, maçons o d'esquerres (Poblet i Alòs, 2010: 18), finalment a

Espanya l'esperanto es va tolerar i es va reprendre l'organització de congressos amb cert ressò a la premsa,⁶³ però de Badalona no tornem a tenir-ne notícia. Només trobem unes notícies amb les adreces o les professions d'uns quants esperantistes associats a la Federació Espanyola d'Esperanto el juny de 1957⁶⁴ i el setembre de 1962.⁶⁵

- Josep Carulla i Prades: Av. 27 de Gener, 30 (act. av. Francesc Macià).
- Filiberto García Hurtado: Administrador de Correus.
- Josep Saladrigas i Escofet: C. Caritat, 34.

De tots ells, només hem trobat informació sobre Filiberto García, esperantista dels anys trenta, participant en diversos congressos, que el 1936 va proposar augmentar la quota dels socis de l'associació espanyola.⁶⁶ Després de la guerra, va continuar la seva activitat, associat sempre a la Federació Espanyola d'Esperanto, però centrat en aspectes d'àmbit català o locals barcelonins, per exemple amb l'organització de la Setmana Esperantista de Barcelona de 1953.⁶⁷

Per tant, malgrat la davallada que va patir l'esperantisme amb la guerra i la dictadura, molts esperantistes antics van associar-se a la Federació Espanyola, que va acabar per aglutinar totes les associacions esperantistes de l'estat. El moviment va quedar reduït a la mínima expressió. No serà fins a l'arribada de la democràcia que tornarà a haver-hi una revifalla amb la creació de noves associacions per a promoure l'esperanto.

⁵⁶ *Hispana Esperanto Gazeto*, octubre de 1934.

⁵⁷ *Gaceta de instrucción pública y bellas artes*, 15 de juliol de 1910.

⁵⁸ *Hispana Esperanto-Gazeto*, juny de 1935.

⁵⁹ *Hispana Esperanto-Gazeto*, abril de 1932.

⁶⁰ *Hispana Esperanto-Gazeto*, gener de 1936.

⁶¹ AHBDN, Fons de l'Ajuntament de Badalona.

⁶² *Esperanto Triumfonta*, febrer de 1936.

⁶³ *La Vanguardia*, 22 de juliol de 1956.

⁶⁴ *Adresaro (directorio) de los asociados a la Federación Española de Esperanto*, València: juny de 1957.

⁶⁵ *Adresaro (directorio) de los asociados a la Federación Española de Esperanto*, València: setembre de 1962.

⁶⁶ *Hispana Esperanto-Gazeto*, novembre de 1935 i gener de 1936.

⁶⁷ *Boletín de la Federación Esperantista Española*, abril 1953.

ON SOM?

Amb la primera aproximació a l'esperantisme a Badalona, volem fer una primera conclusió, que no tanca en absolut el tema. A partir d'aquí se'ns plantegen diverses hipòtesis sobre les quals es pot seguir treballant, la més bàsica és la següent: Per què, malgrat els esforços que hem vist que es van fer al llarg dels anys, el moviment esperantista no sembla que arrelés a Badalona ni abans de la Gran Guerra ni abans de la Guerra Civil? És aquesta la pregunta que desperta més interès, tenint en compte el context de Badalona com a centre industrial destacat i amb un nombre considerable d'habitants.

Evidentment, un argument fàcil seria el baix nivell d'alfabetització o cultural de la seva població, però no és probable. Si comparem Badalona amb un centre esperantista com Sabadell, sens dubte trobaríem el mateix problema a nivell d'escolarització o d'alfabetització. A més, culturalment Badalona no va tenir cap mena de manca, va comptar amb un bon nombre d'entitats culturals i recreatives. A més, en premsa el nombre de capçaleres va ser extraordinari (García Pons, 1979: 283–286), malgrat que només el conservador *El Eco de Badalona* va ser l'únic que va perviure entre 1878 i 1936. Van aparèixer revistes, setmanaris, entre altres publicacions de tota mena de tendències, algunes, amb tot, amb una vida efímera. Una altra possible explicació seria la proximitat amb la ciutat de Barcelona, que faria que més que un efecte irradiant, faria tot el contrari, que els esperantistes badalonins es desplaçessin a la capital, una situació que parcialment hem comprovat amb les dades obtingudes. Els esperantistes badalonins ens informen que el nombre d'esperantistes a la ciutat era important, però precisament ens manca saber aquest nombre.

D'altra banda, en primera instància, les elits i autoritats badalonines no semblen contràries a l'expansió de

l'esperanto, ans al contrari. El millor exemple és la visita de Barcelona Stelo i altres entitats el 1911, rebuts per regidors a la Casa de la Vila, els representants de la qual signen fins i tot el llibre de visites. El predomini polític a la ciutat entre 1905 i 1923 és catalanista, capitanejat per la Lliga Regionalista –partit amb vincles amb *Gent Nova*– i passada la dictadura la batuta la duu Esquerra Republicana de Catalunya, la premsa de la qual és clarament afí a l'esperanto i, com hem proposat, afins o militants del partit eren membres de Badalona Esperantisto. Les úniques connexions que no hem pogut trobar són amb el moviment obrer local. De ben segur, com en altres llocs, els sectors anarquistes eren favorables a la promoció de l'esperanto, però la manca de documentació ens impedeix confirmar-ho. Aquí se'ns planteja una altra qüestió: l'extracció social d'aquests esperantistes. Eren obrers, eren treballadors per compte propi o professionals liberals? Per desgràcia, els únics casos que hem pogut confirmar són els de Ramon Teixidó, sastre, Josep Gatell, obrer, i Manuel Rodellar, carter i traductor. Però aquests tres casos no poder ser indicatius ni servir com a referència clara, més tenint en compte que no tenim dades dels socis de les entitats.

Finalment, altres preguntes que se'ns plantegen són si aquesta situació de manca d'arrelament va existir o es pot trobar en altres ciutats i viles catalanes; també quina és la pervivència que va tenir l'esperanto entre els esperantistes que hem pogut documentar; o, fins i tot, si és possible esbrinar –per difícil que sigui– més informació sobre ells o la seva relació amb altres esperantistes, perquè, com hem vist, una postal d'un badaloní podia arribar a la redacció de la revista d'una entitat internacional. De moment ens aturem aquí, però hem volgut posar aquest granet de sorra a la història de l'esperantisme a Catalunya i, també, per descomptat, de la història de Badalona.

BIBLIOGRAFIA

- Albaladejo, Jordi (1999). “Maçoneria, republicanisme i lliurepensadors (1886–1939)”. *Carrer dels Arbres*, 3a època, núm. 10.
- Bargalló, Antoni (2006). “La senyera de Gent Nova de Badalona”. *Carrer dels Arbres*, 3a època, núm. 17.
- García Pons, Enrique (1979). *Historia de la prensa badalonense (1868–1939)*. Badalona: Ajuntament de Badalona.
- Graña, Isabel (1990). “Gent Nova: Badalona dins la cultura catalana contemporània”. *Carrer dels Arbres*, 3a època, núm. 1.
- Janton, Pierre (1976). *El esperanto*. Barcelona: Oikos-tau.
- Kökény, Lajos; Bleier, Vilmos (1933). *Enciklopedio de Esperanto*. Budapest: Literatura Mondo.
- Martínez de Sas, Maria Teresa; Pagès i Blanch, Pelai (coord.) (2000). *Diccionari biogràfic del moviment obrer als Països Catalans*. Barcelona: Universitat de Barcelona i Abadia de Montserrat.
- Poblet, Francesc (2004). *Els inicis del moviment esperantista a Catalunya*. Sabadell: Associació Catalana d'Esperanto i O Limaco Edizioni
- ; Alòs, Hèctor (coords.) (2010). *Història de l'esperanto als Països Catalans. Recull d'articles*. Sabadell: Associació Catalana d'Esperanto.
- Rotger, Mateu (1992). “L'extensió universitària a Badalona”. *Carrer dels Arbres*, 3a època, núm. 3.
- (2001). *Badalona. L'escola ahir (1717–1939)*. Badalona: Museu de Badalona.
- Villarroya, Joan (dir.) (1999). *Història de Badalona*. Badalona: Museu de Badalona. ■

L'ESPERANTO COM A EINA ESTRATÈGICA DEL COMISSARIAT DE PROPAGANDA DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA DURANT LA GUERRA CIVIL

Ester Boquera Diago*

Un restaurant anomenat *Esperanto*, classes per a aprendre la llengua internacional, festes esperantistes o un congrés en l'idioma universal són algunes de les mostres del moment d'efervescència cap a l'esperanto que viu Catalunya a principis del segle xx. Aquest primer moviment esperantista a casa nostra compta amb representants tan il·lustres com Salvador Dalí pare, Andreu Nin —fundador del POUM—, el costumista Joan Amades, el poeta Carles Riba i, sobretot, l'escriptor i polític catalanista Frederic Pujulà i Vallès.

Un cop superada la dictadura de Primo de Rivera i amb l'adveniment de la República tornen a ser temps bons per a l'esperanto i rebroten les publicacions en aquesta llengua així com les festes i els congressos.

Abans de la Guerra Civil, per tant, ja existeix un moviment esperantista a Catalunya. L'esclat del conflicte bèl·lic trenca de cop aquest desenvolupament tot i que no queda ni molt menys anul·lat. Són diverses les organitzacions que durant la contesa utilitzen la llengua internacional per a finalitats propagandístiques, des de partits com el POUM i el PSUC, sindicats com la CNT, fins a institucions oficials com el govern de la Generalitat de Catalunya, a través del seu aparell persuasiu: el Comissariat de Propaganda.

El cartell més conegut en esperanto editat pel Comissariat de Propaganda és el que porta la inscripció “Kion vi faras por eviti tion?” [“Què fas per a evitar això?”]. Té per objectiu apellar l'ajut de la comunitat esperantista i denunciar la intervenció alemanya i italiana en el conflicte espanyol. Dues mans, que simbòlicament surten d'aquests dos països, empenyen una arma que estan a punt de clavar sobre la capital de la República. El cartell continua: “Geesperantistoj el la tuta mondo agu energie kontraŭ la internacia faŝismo!” [“Esperantistes de tot el món, actueu amb energia contra el feixisme internacional!”].

* Ester Boquera Diago és doctora en comunicació amb una tesi sobre l'actuació del Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya durant la Guerra Civil. Treballa en l'àmbit de la comunicació institucional i és professora d'aquesta matèria a la Universitat Ramon Llull i la Universitat Oberta de Catalunya. Autora del blog sobre propaganda i memòria històrica <https://comissariatdepropaganda.cat>.

EL COMISSARIAT DE PROPAGANDA I LA RELACIÓ AMB ELS ESPERANTISTES

Al cap de poques setmanes d'esclatar la guerra, el govern català crea un potent aparell que centralitza els esforços propagandístics de l'executiu català. L'octubre de 1936 neix oficialment el Comissariat de Propaganda depenent del Departament de la Presidència. L'impulsa el polític empordanès Jaume Miravittles, que fins aleshores ocupa el càrrec de secretari general del Comitè Central de Milícies Antifeixistes de Catalunya, l'òrgan de poder revolucionari que sorgeix durant les primeres setmanes del conflicte bèl·lic. L'organisme de propaganda es manté actiu fins al març de 1939, pocs dies abans d'acabar la Guerra Civil.

Al Comissariat de Propaganda hi arriben a treballar unes 300 persones, entre la seu que té a Barcelona i les cinc delegacions d'arreu del món. És un equip multidisciplinari i políticament plural, amb representants d'ERC, PSUC-UGT, CNT i POUM, que actua a tots els fronts: a les primeres línies de batalla i, sobretot, a la rereguarda i a l'àmbit internacional. Per a portar a terme els seus objectius, Miravittles aprofita tots els mitjans i formats que estan a l'abast en aquell moment: ràdio, premsa, festivals, exposicions, cartells, publicacions periòdiques, fotografies, etc. i fins i tot arriba a crear una productora cinematogràfica pròpia, Laya Films.

El Comissariat de Propaganda està organitzat en diverses seccions, com la de Premsa i Ràdio; Edicions; Exposicions i Manifestacions Exteriors i Cinema, entre altres.

L'esperanto també arriba tenir un departament fix propi, tot i que inicialment no consti a l'organigrama fundacional del Comissariat. Com a mínim el gener de 1937 ja hi ha constància d'aquesta particular secció, que té les oficines a la seu central, a l'avinguda 14 d'Abril, 442 bis de Barcelona, l'actual avinguda Diagonal.

Això succeeix en paral·lel a la decisió voluntària dels grups esperantistes de

RESUM

Aquest article explica com el Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya inclou l'esperanto dins la política comunicativa del govern català durant la Guerra Civil. Més enllà de la sensibilitat que Jaume Miravittles, artífex de l'aparell de propaganda, podia tenir per la llengua internacional, també veu en l'esperanto una eina estratègica per arribar a públics tan rellevants com els anarquistes —amb vincles estrets amb l'idioma universal—, i els esperantistes d'arreu —aquests darrers, entesos també de manera instrumental com a possible corretja transmissora de la propaganda de la Generalitat al món. L'article també mostra el paper rellevant que hi va desenvolupar l'esperantista Owadja Kupperman i descobreix que l'emblemàtic cartell de Pere Català Pic "Aixafem el feixisme" va tenir una versió en esperanto.

Paraules clau: Comissariat de Propaganda, esperanto, Jaume Miravittles, Guerra Civil, Owadja Kupperman, Generalitat de Catalunya, propaganda.

RESUMO

Ĉi tiu artikolo klarigas, kiel la Komisariato pri Propagando (*Comissariat de Propaganda*) de la kataluna registaro (*Generalitat de Catalunya*) inkludis Esperanton en sian komunik-politikon dum la hispana civila milito. Trans la fakto, ke Jaume Miravittles, la respondeculo de la propagand-aparato, simpatiis al la internacia lingvo, li vidis en Esperanto strategian rimedon por atingi tiel gravajn publikojn kiel la anarkiistojn (kiuj havis fortajn ligojn kun la universala lingvo) kaj la esperantistojn ĉie en la mondo. Ĉi-lastajn oni konsideris ankaŭ kiel eblajn utilajn perantojn de la propagando de la kataluna registaro tra la mondo. La artikolo montras ankaŭ la elstaran rolon de la esperantisto Owadja Kupperman kaj malkovras, ke la fama afiŝo de Pere Català Pic "Piedpremu faŝismon!" havis version en Esperanto.

Ŝlosilaj vortoj: Komisariato pri Propagando, Esperanto, Jaume Miravittles, hispana civila milito, Owadja Kupperman, Generalitat de Catalunya, propaganda.

ABSTRACT

This article explains how the Propaganda Commission (*Comissariat de Propaganda*) of the government of Catalonia (*Generalitat de Catalunya*) includes Esperanto in the communication policy of the Catalan executive during the Spanish Civil War. The creator of the propaganda service, Jaume Miravittles, has sensitivity for the international language but he also sees on Esperanto a strategic instrument to reach such important publics as anarchists —with close links with universal language— and esperantists from all over the world. Those are also understood as a possible way to transmit propaganda of the Catalan government to the world. The article also shows the significant role of the esperantist Owadja Kupperman and discovers that the symbolic poster "Aixafem el feixisme" ["Crush fascism"] from Pere Català Pic also has an Esperanto version.

Keywords: Propaganda Commission, Esperanto, Jaume Miravittles, Spanish civil war, Owadja Kupperman, Generalitat de Catalunya, propaganda.

Barcelona d'unir-se superant les diferències ideològiques i socials. S'agrupen sota el paraigua del *Kontraŭfaŝista Esperanto-Komitato de Katalunujo*, aleshores traduït per Comitè Esperantista Antifeixista de Catalunya i a vegades per Comitè Antifeixista Esperantista Català.

El Comissariat de Propaganda accepta patrocinar aquest comitè esperantista, en una acció que apunta ser una decisió personal de Miravittles. De fet, el comissari de propaganda acaba esdevenint el President Honorari del Comitè Antifeixista Esperantista Català.

Però d'on li podia venir a Miravittles l'interès per la llengua internacional? L'esperanto és un idioma que no passa desapercebut durant els preparatius de l'Olimpíada Popular, un esdeveniment esportiu de to antifeixista que s'ha d'inaugurar a Barcelona el mateix dia de la revolta militar el juliol de 1936. Està anunciada l'arribada a Barcelona d'un gran nombre d'esportistes esperantistes. Per aquest motiu, des del Comitè Organitzador, del qual Miravittles n'és un dels secretaris generals, es fa una crida a la població per a demanar intèrprets i traductors abans i durant la celebració de l'esdeveniment esportiu. Entre altres idiomes al costat de l'alemany, l'anglès o el francès, se cita l'esperanto.¹

Altres episodis anteriors també vinculen Miravittles amb la llengua internacional. Durant la seva etapa comunista al Bloc Obrer i Camperol (1931–1934), participa i s'involucra en l'Ateneu Enciclopèdic Popular, un destacat centre d'activitats culturals, artístiques i lúdiques, de línia obrerista emancipadora, ubicat al centre de Barcelona.

L'ateneu està organitzat en seccions autònomes i una de les que té més durada i incidència entre els associats és la d'Esperanto, que es manté viva durant la Segona República i la Guerra Civil.² De l'Ateneu Enciclopèdic Popular, Miravittles s'emporta al Comissariat de Propaganda alguns dels seus col·laboradors més propers, com Ernest Saludes, que acaba esdevenint responsable del departament de Premsa i Radio.

I encara rebobinant una mica més, Miravittles hauria pogut entrar en contacte amb la llengua internacional a través de Salvador Dalí i Cusí, pare del seu íntim amic d'infantesa i de joventut, el pintor Salvador Dalí. Dalí pare va ser un dels pioners del moviment a Catalunya, conegut per haver escrit el primer article al primer butlletí esperantista català, *Espero de Katalunujo* ["Esperança de Catalunya"], editat a Ceret el 1905.

D'entrada, s'entreveuria una sensibilitat de Miravittles per l'esperanto però també se'n desprèn un interès propagandístic. De la relació entre el Comitè Esperantista Antifeixista de Catalunya i el Comissariat de Propaganda en sorgeix una sinèrgia positiva per a les dues parts: el primer rep finançament i recolzament institucional mentre que el segon disposa d'una llengua auxiliar per a difondre al món els arguments de la propaganda de la Generalitat en l'àmbit de la cultura, l'economia i l'ordre social.

La llengua creada per Zamenhof també té per a Miravittles un vessant instrumental. S'hi arriba a referir com a "superidioma de relacions"³ i l'entén com una eina més per a lluitar contra el feixisme: "Jo espero que l'Esperanto contribuirà al ràpid triomf sobre el feixisme i col·laborarà a instal·lar la pau i la cultura al nostre país", assegura el 1937.⁴

Aquestes paraules les pronuncia durant la constitució del Comitè, una organització que el gener de 1937 està integrada per com a mínim 15 delegats. Deu mesos més tard, el 28 de novembre de 1937 suposa un punt d'inflexió per al Comitè Esperantista Antifeixista de Catalunya, que decideix reorganitzar-se per a intensificar la seva propaganda.

El local del Casal de la Cultura de Barcelona és l'escenari de l'assemblea general. La reunió està presidida per l'anarquista Domènec Masachs, qui el 1926 havia intentat atemptar contra el dictador Miguel Primo de Rivera. Masachs explica que el Comitè esdevé a partir d'ara una organització cultural autònoma amb el seu propi estatus. Owadja Kupperman

L'esperanto també arriba tenir un departament fix propi, tot i que inicialment no consti a l'organigrama fundacional del Comissariat

De la relació entre el Comitè Esperantista Antifeixista de Catalunya i el Comissariat de Propaganda en sorgeix una sinèrgia positiva per a les dues parts: el primer rep finançament i recolzament institucional mentre que el segon disposa d'una llengua auxiliar per a difondre al món els arguments de la propaganda de la Generalitat en l'àmbit de la cultura, l'economia i l'ordre social

1 Vegeu Santacana i Pujadas (1990).

2 Aisa (2010).

3 *Cinquanta anys d'esperanto* [1937].

4 *Ídem*.

és l'encarregat de presentar el nou programa i els estatuts que són aprovats després de lleugeres discussions.⁵

Kupperman és un periodista ucraïnès col·laborador del Comissariat de Propaganda, membre de l'Agrupació Professional de Periodistes (UGT) i corresponal del diari rus *Pravda*. Els periodistes de *Pravda*, juntament amb l'agència oficial de notícies i els diaris i revistes *Izvestia* i *Komsomolskaia Pravda*, entre altres, constitueixen la xarxa d'informació soviètica a Espanya, que a vegades s'arriba a identificar pels serveis occidentals com a encobridora d'activitats d'espionatge.

En l'àmbit català, trobem a Kupperman signant articles a diaris com *La Humanitat*, òrgan oficial d'ERC, on se'l descriu com a "corresponal de premsa estrangera a Barcelona", i en el mensual anarquista *Mi Revista*.

El nom de Kupperman apareix tot sovint vinculat amb l'activitat esperantista del Comissariat de Propaganda, un fet que fa pensar en el periodista com a dinamitzador esperantista principal de l'aparell de propaganda de la Generalitat.

Durant la celebració de l'assemblea, Kupperman i la resta de membres del Comitè agraeixen el reconeixement oficial que els dona el govern de la Generalitat. En aquest sentit, s'aprova per unanimitat una proposta de Kupperman: enviar un telegrama al president de la Generalitat, Lluís Companys, posant-se sota les seves ordres i expressant-li la seva fidelitat i adhesió al govern català.

En el mateix acte també s'aprova la nova organització, constituïda de la següent manera: Samuel Roca i Rodó esdevé president; Domènech Masachs, vicepresident; Kupperman, secretari general; Alberto Díaz, secretari, i Josep M. Coll, tresorer. També forma part del comitè Josep Anglada.

⁵ Comunicat de premsa. *Esperanto-eldono* (2 desembre 1937).

El Comitè Esperantista Antifeixista de Catalunya manté relacions amb els esperantistes valencians, com Luis Hernández Lahuerta, redactor en cap de la coneguda revista en esperanto *Popola Fronto*, favorable al govern de la República, i Guillermo Bosch, col·laborador i membre també del Grupo Laborista Esperantista de València. La relació s'estén fins al punt de demanar-los que representin el comitè català al Congrés que l'associació *Sennacieca Asocio Tutmonda* (SAT) organitza a Rotterdam a finals de juliol de 1937.

A banda de les tasques merament propagandístiques, el Comitè també exerceix una funció social. Té l'anhel que a Catalunya l'ensenyament de la llengua internacional sigui obligatori a l'escola. En aquest sentit, crea una comissió específica formada per destacats esperantistes, encarregada d'explorar l'aplicació d'aquest idioma a les aules. És una petició recurrent que se sol·licita durant la celebració de diversos actes organitzats pel Comissariat de Propaganda.⁶

Per tal de facilitar-los la feina, des de l'organisme dirigit per Miravittles es fa una crida a nivell internacional a tots aquells que tinguin experiència en introduir l'ensenyament d'aquesta llengua a l'escola i material relatiu a posar-se en contacte amb el departament d'Esperanto.⁷

LES EINES EN ESPERANTO DEL COMISSARIAT DE PROPAGANDA

Per tal de fer front a la tasca de difusió de la propaganda de la Generalitat, l'organisme dirigit per Miravittles idea diverses eines i formats en la llengua universal.

⁶ En aquest sentit, Xavier Margais (2010) explica que el president de la Generalitat, Lluís Companys, va parlar d'introduir la llengua internacional a l'ensenyament un cop finalitzés el conflicte bèl·lic.

⁷ Comunicat de premsa. *Esperanto-eldono* (9 d'octubre de 1937).

Material gràfic en esperanto

Els cartells són elements comunicatius molt potents ja des dels primers dies de la sublevació als carrers de Barcelona i es mantenen com a eina propagandística durant tota la guerra.

És inèdit que un dels cartells més emblemàtics de la Guerra Civil, l'"Aixafem el feixisme" de Pere Català Pic,⁸ on una espartany trepitja una creu gammada, també té la seva versió en esperanto. Una postal reproduceix la imatge d'aquest cartell i hi afegeix la inscripció "Piedpremu faŝismon!", donant-li encara més potència visual.

Una segona postal del Comissariat de Propaganda poc coneguda i editada íntegrament en esperanto és la que apella a la unitat de les dues grans centrals sindicals per a combatre el feixisme: "UGT-CNT. Laborista Unueco por dispecigi faŝismon!" (en la versió catalana: "UGT-CNT. Unitat obrera per a aixafar el feixisme!"), on dos braços que simbolitzen els dos sindicats es donen la mà.

Una tercera postal també molt desconeguda és la que reproduceix el cartell del fotògraf Josep Sala, col·laborador del Comissariat de Propaganda, en una tècnica mixta de fotografia i pintura. Es mostra un casc de soldat penjant del canó d'un fusell. El cartell deixava un bon espai en blanc, un element que el feia versàtil per tal que cada organització hi anotés les consignes que cregués més oportunes. Al costat de les versions en català també n'hem localitzat una en esperanto: "Helpu la hispanan armeon de la libereco!" ["Ajuda l'exèrcit espanyol de llibertat!"], exhortava la postal.

El cartell més conegut en esperanto editat pel Comissariat de Propaganda és el que porta la inscripció "Kion vi faras por eviti tion?" ["Què fas per a evitar això?"]. Té per objectiu apellar

⁸ Per a una ressenya sobre el cartell vegeu Boquera Diago (2018).

l'ajut de la comunitat esperantista i denunciar la intervenció alemanya i italiana en el conflicte espanyol. Dues mans, que simbòlicament surten d'aquests dos països, empunyen una arma que estan a punt de clavar sobre la capital de la República. El cartell continua: "Geesperantistoj el la tuta mondo agu energie kontraŭ la internacia faŝismo!" ["Esperantistes de tot el món, actueu amb energia contra el feixisme internacional!"].

Com una mostra més de la normalització de l'esperanto com a llengua habitual en l'ús de la propaganda, el Comissariat de Propaganda l'inclou en les seves publicacions al costat d'altres llengües més habituals com el castellà, l'anglès i el francès. És el cas de la col·lecció de postals *Procés de la revolució espanyola 1909–1937*, que edita el febrer de 1937. Són dotze il·lustracions que mostren fets històrics, des de l'afusellament de Ferrer i Guàrdia fins al cop d'estat, passant per la dictadura de Primo de Rivera, els anomenats "Fets d'Octubre" o el bombardeig de la població civil durant la guerra. El text explicatiu principal és en català però també compta amb la corresponent traducció al castellà, anglès, francès i esperanto.

El Comissariat utilitza el mateix sistema a la col·lecció de làmines il·lustrades *12 escenas de guerra*, de SIM (pseudònim de José Luis Rey Vila), amb il·lustracions d'escenes militars i entre les llengües dels textos explicatius hi trobem l'esperanto.

L'òrgan dirigit per Miravittles també inclou l'idioma internacional en un text conjunt que adjunta en diversos dels seus butlletins periòdics. L'escrit, que en la versió original en castellà es titula "Dedico mi homenaje a un héroe desconocido: la madre española", reproduceix unes paraules que el president Companys pronuncia des de la ràdio a Madrid. El document, que denuncia la mort de nens en els bombardeigs feixistes, va acompanyat d'uniques imatges molt explícites d'infants al dipòsit de cadàvers.

Una postal del Comissariat de Propaganda poc coneguda i editada íntegrament en esperanto és la que apella a la unitat de les dues grans centrals sindicals per a combatre el feixisme: "UGT-CNT. Laborista Unueco por dispecigi faŝismon!" (en la versió catalana: "UGT-CNT. Unitat obrera per a aixafar el feixisme!"), on dos braços que simbolitzen els dos sindicats es donen la mà

Però l'ambició del Comissariat de Propaganda va més enllà d'editar cartells, postals i opuscles en esperanto. També vol que una publicació de qualitat es dediqui a la difusió de la llengua universal. És per això que es vol fer una versió de la seva revista de luxe *Nova Ibèria*, impresa en paper cuixé, en idioma internacional.⁹

El juliol de 1937 hi ha la idea que el cinquè número de la revista, que ja es publica en català, castellà, francès i anglès, també tingui la seva versió en esperanto. Però cap cinquè número en cap de les llengües arriba a veure la llum ja que, molt probablement, la manca de paper i el cost de la publicació fan impossible aquest propòsit.

Comunicat de premsa en esperanto

Amb l'inici del segon any de guerra, neix la publicació periòdica en es-

⁹ *Comunicat de premsa. Esperanto-eldono* (17 de juliol de 1937).

És inèdit que un dels cartells més emblemàtics de la Guerra Civil, l'"Aixafem el feixisme" de Pere Català Pic, on una espartenya trepitja una creu gammada, també té la seva versió en esperanto. Una postal reproduceix la imatge d'aquest cartell i hi afegeix la inscripció "Piedpremu faŝismon!", donant-li encara més potència visual

peranto per excel·lència del Comissariat de Propaganda. El 10 de gener de 1937 apareix el primer número del *Comunicat de premsa* en la llengua auxiliar, que s'edita al costat de les versions en català, castellà, anglès, francès i alemany.

La rellevància d'aquesta publicació periòdica és doble. En primer lloc, perquè ben aviat la Generalitat comença a integrar l'esperanto com un idioma més en la seva propaganda de manera normalitzada. En segon lloc, perquè el *Comunicat de premsa* en esperanto passa a ser l'òrgan d'expressió oficial del Comitè Antifeixista Esperantista Català, després que ho aprovessin per unanimitat els seus delegats.

Els encarregats de redactar-ne les notícies són dos representants de les dues grans centrals sindicals, UGT i CNT, tal com ho decideix per unanimitat el Comitè en una de les seves primeres reunions.

A nivell gràfic, la publicació en esperanto té un format idèntic al de

Pensant específicament en el públic esperantista, el *Comunicat* també recollia notícies pròpies d'aquest àmbit. Per exemple, va ser el primer en publicar l'afusellament per part de l'exèrcit franquista del grup esperantista de Còrdova, una informació que posteriorment va recollir la revista *Popola Fronto*, favorable al govern de la República.

la resta d'edicions del *Comunicat de premsa* del Comissariat: articles ciclostilats amb una capçalera impresa en color blau que indica clarament que es tracta d'una publicació oficial de la Generalitat de Catalunya.

Inicialment, es publica quinzenalment fins el juliol de 1937, quan es comencen a espaiar els números i la periodicitat passa a ser força irregular, a vegades setmanal, a vegades quinzenal, a vegades mensual. Aquestes alteracions es mantenen fins al darrer número del qual tenim constància, corresponent al 19 de juliol de 1938, després de 33 edicions.

El butlletí en esperanto es deixa d'editar pràcticament al mateix moment que la resta de comunicats de premsa del Comissariat, un fet atribuïble a la manca de paper i l'escassetat de notícies positives del bàndol republicà en el desenvolupament de la guerra.

No és poca cosa que el govern de la Generalitat, a través del seu principal organisme de propaganda, publiqui

ininterrompudament durant 19 mesos de conflicte bèl·lic una publicació periòdica en esperanto. És una eina que, a jutjar per la seva llarga durada, de ben segur va esdevenir eficaç. És meritori també que, tot i l'escassetat de paper, el Comissariat no sacrificés aquesta publicació; per tant, es dedueix que per a ells tenia una certa rellevància.

A més, no són pocs els exemplars que publica. L'octubre de 1937, el butlletí en esperanto té una tirada de 700 exemplars, una xifra que incrementa el 1938, quan se n'imprimeixen 765. És una quantitat gens menyspreable si tenim en compte que aquell any del *Comunicat de premsa* català se n'editen 580 o, de l'alemany, 800.

Els destinataris principals del butlletí en la llengua universal són les associacions esperantistes, caps de govern i diputats, universitats, cooperatives, ateneus, centres polítics i culturals d'Europa i Amèrica, entre altres.

Jaume Miravittles, el principal responsable de la propaganda de la Generalitat durant la guerra, va reconèixer anys després del conflicte que aquell *Comunicat* en esperanto anava adreçat als anarquistes.¹⁰ És una afirmació molt reveladora ja que, en l'àmbit català i espanyol, el corrent principal de l'esperantisme obrer el formaven els grups anarquistes, que van fer d'aquest idioma una de les seves senyes d'identitat. La majoria d'esperantistes espanyols era simpatitzant de les idees republicanes, ja fos per influències liberals, nacionals o obreristes.

Els temes que tracta el *Comunicat de premsa* en la llengua universal són similars als dels altres butlletins de premsa del Comissariat en altres llengües: denuncia les atrocitats perpetrades pels feixistes, intenta demostrar la intervenció alemanya i italiana en el conflicte espanyol, i pre-

sumeix de l'adhesió de determinades personalitats estrangeres rellevants.

De cara a mantenir el caràcter oficial de la publicació, són habituals les referències a les declaracions del president Companys així com a les informacions oficials del Govern. Aquesta vessant més institucional es combina amb la reproducció d'articles de diaris editats per la CNT (*Solidaridad Obrera*, coneguda popularment com "La Soli"), el PSUC (*Treball*) i el PCE (*Mundo Obrero*). Era una mostra més de la pluralitat política de l'organisme dirigit per Miravittles, que també es fa palesa en el departament d'Esperanto.

Tal com també és habitual en el Comissariat de Propaganda, les informacions sobre la rereguarda i el front no només fan referència a Catalunya sinó també a la resta de la zona republicana. En aquest sentit, podem llegir notícies sobre representants del govern de la República així com de l'activitat que desenvolupava el seu executiu.

Pel que fa a l'àmbit estrictament català, el butlletí en esperanto també explica què fa Catalunya per a contribuir a la guerra, un tema habitual del Comissariat, així com també sobre les activitats culturals tot i la guerra. És, en definitiva, una publicació els temes de la qual estan en consonància amb l'argumentari general de la propaganda de la Generalitat.

Pensant específicament en el públic esperantista, el *Comunicat* també recollia notícies pròpies d'aquest àmbit. Per exemple, va ser el primer en publicar l'afusellament per part de l'exèrcit franquista del grup esperantista de Còrdova, una informació que posteriorment va recollir la revista *Popola Fronto*, favorable al govern de la República.

En definitiva, amb el *Comunicat de premsa*, el Comissariat dona el tret de sortida a la integració de l'esperanto com una llengua més a utilitzar de manera normalitzada en la propaganda de la Generalitat, a nivell local però sobretot internacional.

¹⁰ Citat a Boquera Diago (2015).

L'exposició "50 anys d'esperanto"

És coincidint amb el cinquantè aniversari de la creació de l'esperanto, formalitzat el 1887, quan el Comissariat de Propaganda juntament amb el Comitè Antifeixista Esperantista de Catalunya organitza una exposició commemorativa de la llengua internacional entre l'1 i el 12 de setembre de 1937. L'espai escollit és el Casal de la Cultura de Barcelona, un lloc molt cèntric ubicat als baixos del número 14 de la plaça de Catalunya, on el Comissariat de Propaganda hi acostuma a celebrar alguns dels seus actes propagandístics. La mostra vol ser un reconeixement públic a la feina de l'esperantisme català i a la del mateix Comitè Esperantista.

Sembla que aconseguir material per a exposar no és fàcil. Des de les pàgines del *Comunicat de premsa* en l'idioma auxiliar, el Comitè fa una crida als esperantistes per tal que els prestin material com ara llibres, cartells, fulletons o dades estadístiques per a nodrir la mostra.

Finalment, sembla que l'exposició és força lluïda. S'hi exhibeixen principalment llibres escrits en la llengua internacional per a demostrar la potència del moviment esperantista i d'entre els quals sorgeix una torre de Babel; diaris i cartells en esperanto; la gramàtica; cartes de solidaritat i una lletra original del Dr. Zamenhof exposada en una vitrina. És curiosa una secció dedicada als cecs, on s'hi mostren llibres i cartes en l'alfabet Braille esperanto.

Els esperantistes executats pels franquistes a Còrdova, una notícia que va tenir força impacte a l'estranger, hi tenen un racó dedicat. És una mena d'espai funerari presidit per l'estrella verda coberta amb un vel negre. A la part inferior, una placa que recorda el grup afusellat, està envoltada de rams de flors i de banderes de societats esperantistes de Barcelona.

Per incentivar els vianants a visitar l'exposició, el Comissariat installa a la vorera de davant del Casal de la Cultura un gran cartell i cobreix part de la façana amb un rètol gegant amb el títol de l'exposició i un enorme estel verd.

Durant l'acte d'inauguració de la mostra, emès per Ràdio Barcelona, intervé entre altres Sebastià Alberich, que fa referència al desig d'introduir l'esperanto com a ensenyament obligatori a les escoles, i Owadja Kupperman, que es refereix al feixisme com al pitjor enemic de l'idioma internacional.

L'exhibició s'encabeix dins la Setmana Esperantista, presidida pel mateix Alberich, i és amb motiu d'aquesta que el Comissariat de Propaganda organitza un cicle de conferències al Casal de la Cultura per a difondre la llengua comuna. Totes elles relacionen l'esperanto amb temes tan variats com la classe obrera, el proletariat, el patriotisme polític, la Creu Roja, els cecs o la premsa. Els encarregats de fer els discursos són Francesc Miró, Delfí Dalmau, Jaume Grau Casas, Francesc Surinyac, Samuel Roca Rodó, Antoni Martínez, Owadja Kupperman i Vicenç F. Bort Barbosa. La premsa del moment es va fent ressò de tots els actes organitzats al voltant de la mostra i de la mateixa exposició.

Si al setembre es commemora el mig segle de la llengua internacional, al desembre de 1937 el Comitè Antifeixista Esperantista celebra el 78è aniversari del creador de la llengua amb unes conferències obertes a tothom al Casal de la Cultura, a càrrec de Kupperman, Roca i Rodó i Alberto Díaz.

El llibre "Cinquanta anys d'esperanto"

És també amb motiu d'aquesta exposició que el Comissariat de Propaganda edita un llibre per a commemorar l'efemèride. Sota el títol "Cinquanta anys d'esperanto", el volum recull textos en català per a promocionar la llengua internacional i difondre'n la seva utilitat.

La major part d'articles estan signats per "O. K.", unes inicials que fan pensar en el periodista Owadja Kupperman. El col·laborador del Comissariat ens parla de diferents espais d'aplicació de l'esperanto. Uns de més previsibles, com l'educació, la promoció del turisme, les comunicacions internacionals o la ràdio,

Els esperantistes executats pels franquistes a Còrdova, una notícia que va tenir força impacte a l'estranger, hi tenen un racó dedicat. És una mena d'espai funerari presidit per l'estrella verda coberta amb un vel negre. A la part inferior, una placa que recorda el grup afusellat, està envoltada de rams de flors i de banderes de societats esperantistes de Barcelona

Entre la cinquantesena de pàgines que té el volum també hi trobem opinions de personatges cèlebres, com Lev Tolstoi i Francesc Pi i Margall, a favor de l'estudi i l'ús de l'esperanto

i altres de més sorprenents com la difusió dels avenços científics, com a eina de coordinació de les policies, com a llengua auxiliar entre els pilots d'avió i en el cinema com a manera de reduir costos de traducció.

Al llibre també s'hi pot llegir una compilació de textos del mateix Zamenhof i articles de destacats esperantistes catalans com Francesc Surinyac i Josep Anglada. Aquest darrer defensava l'esperanto com a eina de comunicació entre els cecs de tot el món, esgrimint la senzillesa de la gramàtica de la llengua internacional enfront de la resta de llengües.

Entre la cinquantena de pàgines que té el volum també hi trobem opinions de personatges cèlebres, com Lev Tolstoi i Francesc Pi i Margall, a favor de l'estudi i l'ús de l'esperanto. El llibre es tanca amb la reproducció de la notícia dels esperantistes assassinats a Còrdova, publicada per *Popola Fronto*.

És significatiu el disseny de la portada, on l'únic element gràfic és un escut de la Generalitat de mides considerables, per a recordar l'impuls oficial que se li dona a l'esperanto des del govern català.

El Comissariat de Propaganda a la Conferència Internacional de París "L'esperanto en la vida moderna"

A partir del maig de 1937, París es converteix durant uns mesos en un punt d'atracció mundial. El 24 de maig s'inaugura a la capital francesa l'Exposició Internacional, on la República és oficialment l'únic representant espanyol, ja que la comunitat internacional no havia reconegut el bàndol franquista. Coincidint amb aquest certamen, se celebra la conferència internacional *Esperanto en moderna vivo* ["L'esperanto en la vida moderna"], entre el 14 i el 17 de maig.

Una representació del Comissariat de Propaganda no només hi assisteix

sinó que també té la possibilitat de tenir-hi veu. El discurs, amb una finalitat clarament propagandística, intenta empatitzar amb els amfitrions francesos i la comunitat esperantista. S'hi troben diversos arguments habituals del Comissariat de Propaganda; per exemple, el de l'esforç del govern de la Generalitat en el terreny cultural tot i trobar-se en una situació de guerra o de quina manera contribuïa Catalunya al conflicte bèl·lic. Aquests minuts de protagonisme finalitzen amb una exhortació demanant ajut internacional.

Amb motiu d'aquesta conferència, el Comissariat edita un opuscle redactat íntegrament en esperanto i que es deuria lliurar als assistents de la conferència, on explica entre altres temes la unió de les societats esperantistes antifeixistes de Barcelona. A la portada, hi torna a ser ben present un escut de la Generalitat de mides considerables, aquesta vegada, sobreposat a l'estel esperantista.

Emissions radiofòniques en esperanto

És justament amb la Guerra Civil que un conflicte bèl·lic es troba per primera vegada amb la radiodifusió consolidada com a mitjà de masses. Des de l'inici de la contesa hi ha grups polítics i sindicals que s'apunten a la batalla per les ones i emeten regularment en esperanto. Per exemple, Radió POUM radia en la llengua internacional, al costat d'altres idiomes, oferint informació de la situació política i al front, de la mateixa manera que ho fa la ràdio de la CNT a través de la veu de Delfi Dalmau.¹¹ Des de València, també emeten en l'idioma auxiliar el Partit Socialista i el Partit Comunista.

Des del Comissariat de Propaganda, és Owadja Kupperman l'encarregat de fer les emissions radiofòniques en esperanto a través de Ràdio Barcelona. L'aparell de propaganda de

la Generalitat organitza un servei d'informació per ràdio en llengües estrangeres adreçat al públic internacional que, a banda de l'idioma universal, també s'emeten en francès i en alemany.

SENSIBILITAT PER L'ESPERANTO O INTERÈS PROPAGANDÍSTIC?

Sense cap mena de dubte, l'esperanto té d'entrada per al Comissariat de Propaganda una gran utilitat comunicativa per l'amplitud internacional del moviment esperantista. Disposa d'un idioma neutral per arribar a tot el món, fins i tot als països on amb les llengües habituals de la seva propaganda —català, gallec, castellà, anglès, francès, alemany i suec— no hi hagués tingut accés. De fet, des del Comissariat s'anima als centres i les organitzacions que reben el *Comunicat de premsa* en esperanto a que tradueixin a la llengua local les informacions que contenen i en facin difusió.

Per tant, en un primer moment, la llengua internacional constitueix un vehicle de difusió molt vàlid per a donar a conèixer arreu els temes de la seva propaganda, entre ells, la cultura catalana. De fet, en els inicis del moviment esperantista a Catalunya, l'idioma universal ja serveix al nacionalisme català per a propagar la cultura i la llengua catalanes.¹²

L'idioma internacional també permet al Comissariat de Propaganda incidir i obtenir el suport d'un públic molt concret: l'esperantista. És un grup geogràficament dispers que sent més simpatia cap al bàndol republicà que cap al rebel, si ho jutgem pels valors que defensa de llibertat, pau o diversitat. A més, també perquè la notícia de l'afusellament del grup esperantista de Còrdova, que va tenir un cert impacte a l'estranger, no augurava un bon pronòstic per a la llengua internacional en cas de victòria franquista.

¹¹ Sobre la ràdio anarquista vegeu Aisa (2017).

¹² Vegeu Poblet i Feijoo (2004).

L'esperanto també és utilitzat pel Comissariat des d'un vessant clarament polític. És molt revelador que Miravittles, director de l'organisme de propaganda, assegurés anys després de la guerra que el *Comunicat de premsa* en la llengua internacional servia per a adreçar-se a un altre públic concret: els anarquistes. Ells són el grup polític que més utilitza l'esperanto durant la guerra, amb la idea que la llengua internacional pot igualar tothom.

El cert és que quan es parla d'esperanto al Comissariat de Propaganda sempre hi trobem un vincle estret amb els cercles anarquistes i obreristes: des d'alguns membres del nucli dur del Comitè Antifeixista Esperantista de Catalunya fins als redactors de la CNT i UGT del *Comunicat de premsa* en esperanto, o el contingut de la propaganda en la llengua internacional.

És una manera del govern de la Generalitat i de Jaume Miravittles, militant d'ERC, de tenir en consideració els anarquistes, els quals ostenten el poder real des del sufocament de la rebel·lió, i de respectar les quotes de poder de l'executiu català, que també queden representades al Comissariat de Propaganda amb els corresponents delegats polítics i sindicals, almenys fins als Fets de Maig.

Per tant, es pot concloure que la llengua universal rep una notable atenció

a l'hora de definir la política comunicativa de la Generalitat de Catalunya durant la Guerra Civil, ja sigui com a instrument per a adreçar-se i alhora complaure els anarquistes, que tenen un estret vincle amb la llengua internacional; com a via de comunicació per a sensibilitzar l'opinió pública mundial; o per a trobar nexes d'unió amb el moviment esperantista català i, sobretot, internacional.

BIBLIOGRAFIA

Aisa, Ferran (2010). "L'esperanto a l'Ateneu Enciclopèdic Popular de Barcelona". Dins: Poblet i Feijoo, Francesc; Alòs i Font, Hèctor. *Història de l'esperanto als Països Catalans: Recull d'articles = Historio de Esperanto en la Kataluna Landaro: Artikolkolekto*. Sabadell: Associació Catalana d'Esperanto / Kataluna Esperanto-Asocio.

— (2017). *ECN 1 Radio CNT-FAI Barcelona: la voz de la revolución*. Barcelona: Entre Ambos: Ajuntament de Barcelona.

Boquera Diago, Ester (2015). *La batalla de la persuasió durant la Guerra Civil. El cas del Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya (1936–1939)*. Tesi doctoral. Barcelona: Universitat Ramon Llull.

— (2018). "Aixafem el feixisme", cartell emblema de Pere Català Pic". Dins: www.comissariatdepropaganda.cat [recurs electrònic]

Cinquanta anys d'esperanto (1937). Barcelona: Comissariat de Propaganda.

Comunicat de premsa. Esperanto-el-dono (1937–1938). Barcelona: Comissariat de Propaganda.

Margais, Xavier. "El moviment esperantista a Mallorca: Una víctima més de la repressió franquista". Dins: Poblet i Feijoo, Francesc; Alòs i Font, Hèctor. (2010) *Història de l'esperanto als Països Catalans: Recull d'articles = Historio de Esperanto en la Kataluna Landaro: Artikolkolekto*. Sabadell: Associació Catalana d'Esperanto / Kataluna Esperanto-Asocio.

Poblet i Feijoo, Francesc (2004). *Els inicis del moviment esperantista a Catalunya = La komenca esperanto-movado en Katalunio*. Constantí: O Limaco.

— ; Alòs i Font, Hèctor. (2010) *Història de l'esperanto als Països Catalans: Recull d'articles = Historio de Esperanto en la Kataluna Landaro: Artikolkolekto*. Sabadell: Associació Catalana d'Esperanto / Kataluna Esperanto-Asocio.

Santacana, Carles; Pujadas, Xavier (1990). *L'altra Olimpíada*. Barcelona '36. Barcelona: Llibres de l'Índex. ■

GUIA DE CONVERSA-CATALÀ ESPERANTO Breu introducció a la llengua i el moviment esperantistes

Amb les seves explicacions, estructures, models de frases, resum gramatical i vocabulari, aquesta guia de conversa en format de butxaca (105x148 mm) és l'eina imprescindible per a aquelles persones que volen iniciar-se en el coneixement de la llengua i el món esperantistes d'una manera pràctica. Demana-la a www.esperanto.cat

LLUNY DE LA INDÚSTRIA, FORA DEL CIRCUIT: TRAJECTÒRIES DE LA MÚSICA I EL CINEMA PRODUÏTS EN ESPERANTO

Luiz Fernando Dias Pita
Rafael Henrique Zerbetto*

Una de les crítiques més freqüents que es fa a l'esperanto és l'allegació que, com és una llengua artificial, seria impossible que sorgís d'ell o a partir d'ell qualsevol forma de producció artística i/o cultural autònoma. Tanmateix, qualsevol estudi, fins i tot superficial, ràpidament demostrarà que aquesta crítica no resisteix l'examen dels fets: al llarg dels prop de 130 anys que han passat des de la publicació de la primera obra sobre l'idioma, l'esperanto s'ha utilitzat de forma continuada en els camps més diversos de l'art i la cultura.

Com caldria esperar, la llengua ha tingut un ús continuat en l'esfera literària: diferents autors —poetes, novel·listes— han fet de l'esperanto l'idioma en què escriuen la seva producció. A més, també hi ha dramaturgs que escriuen i estrenen les seves obres en esperanto. Aquest fet, per si mateix, ja seria suficient contraargument a la crítica abans citada.

No obstant això, encara que infundada, cal reconèixer que la pretesa inexistència d'una cultura esperantista és fruit del fet que el gran públic desconeix totalment aquesta producció. Tal com la pròpia llengua que n'és el vehicle, la producció cultural en esperanto queda restringida als propis (i numèricament modestos) cercles esperantistes.

Es comprèn que, en el cas de la literatura i del teatre, fortament lligats al text —escrit o interpretat— el coneixement previ de l'idioma és condició *sine qua non* per a gaudir plenament de l'objecte artístic; així doncs, no sorprèn que aquestes manifestacions es circumscriuin als cenacles esperantistes. No obstant, en el cas de la música i de les arts visuals —principalment el cinema, on l'esperanto també és present—, en els quals la desproporció entre lletra i música, o entre parla i imatge, és menor, hi hauria una possibilitat més gran de divulgació en els circuits culturals no-esperantistes, però això no succeeix.

Intentant analitzar les raons per les quals aquestes dues parcel·les de la producció cultural en esperanto no obtenen la inserció esperada en els seus respectius circuits, aquest article servirà per a dos propòsits: *a)* esbossar la trajectòria històrica de la producció musical i cinematogràfica en esperanto, i *b)* detectar per què aquestes produccions no han aconseguit aplegar un públic més ampli.

Abans de prosseguir, però, cal deixar clar que els temes tractats pateixen dues limitacions: la primera és la de les dimensions del propi article; la segona, la dificultat d'accés tant a les fonts primàries com a informacions sobre elles. Aquesta dificultat resulta del fet que, en ser l'esperanto una llengua sense territori, la seva producció cultural queda sempre dispersa per innumerables grups i associacions esperantistes, o bé en mans de col·leccionistes particulars. Aquest, creiem, ha estat un dels principals factors pels quals aquestes produccions han estat molt poc investigades.

---

* Luiz Fernando Dias Pita és professor adjunt de llatí a la Universitat de l'Estat de Rio de Janeiro i membre de l'Acadèmia Brasileira de Filologia. Rafael Henrique Zerbetto és periodista i especialista en interlingüística per la Universitat Adam Mickiewicz de Poznań (Polònia). Són dos dels autors del llibre *O esperanto além da língua* [“L'esperanto més enllà de la llengua”] (2017).

Traducció: Hèctor Alòs i Font.

L'ús més famós de l'esperanto en una pel·lícula és a El Gran Dictador, de Charlie Chaplin, de 1940

RESUM

Aquest estudi pretén analitzar les trajectòries de la música i del cinema produïts en esperanto. A més de traçar un panorama històric d'aquesta producció, el nostre treball analitza les raons per les quals aquestes dues disciplines s'han mantingut al marge tant de la indústria cultural de masses com dels circuits alternatius de producció i exhibició. La nostra recerca ha comprovat que les diferències entre les respectives trajectòries reflecteixen el mode de producció emprat: si el model "artesanal" de la producció musical troba una adequació millor al perfil del públic esperantista, el cinema, en demanar un model industrial, ensopega amb majors dificultats per a la seva producció i distribució.

Paraules clau: esperanto, cinema, música, indústria cultural.

RESUMO

Ĉi tiu laboraĵo celas analizi la trajektoriojn de la muziko kaj kino produktitaj en Esperanto. Krom skizi historian panoramon de ĉi tiu produktado, nia laboro analizas, kial ambaŭ restis margene kaj de la kultura amas-industrio kaj de la alternativaj cirkvitoj de produktado kaj projekciado. Nia esploro konstatas, ke la diferencoj inter la respektivaj trajektorioj respegulas la uzitan formon de produktado: se la "metiista" modelo de la muzika produktado pli bone adaptiĝas al la profilo de la esperantista publiko, la kino, postulanta industrian modelon, stumblas sur pli grandaj malfacilaĵoj por sia produktado kaj distribuado.

Ŝlosilaj vortoj: Esperanto, kino, muziko, kultura industrio.

RESUMO

Este trabalho visa analisar as trajetórias da música e do cinema produzidos em esperanto. Além de traçar um panorama histórico dessa produção, nosso trabalho objetiva analisar as razões pelas quais ambos têm se mantido à margem tanto da indústria cultural de massa quanto dos circuitos alternativos de produção e exibição. Nossa pesquisa verificou que as diferenças entre as respectivas trajetórias refletem o modo de produção utilizado: se o modelo "artesanal" da produção musical encontra melhor adequação ao perfil do público esperantista; o cinema, por demandar um modelo industrial, vem esbarrando em maiores dificuldades para sua produção e veiculação.

Palavras-chave: Esperanto, cinema, música, indústria cultural.

Dit això, passem a l'anàlisi de les trajectòries de la música i del cinema produïts en esperanto.

1. LA MÚSICA EN ESPERANTO

La música en esperanto va sorgir poc després de la pròpia llengua: tot i no existir registres d'aquest període, se sap que els poemes de Zamenhof publicats a l'*Unua Libro* ["Primer llibre"]¹ ja van ser musicats en el segle XIX. També per la falta de registres, no es pot saber amb exactitud quina va ser, ni on o quan va ser composta, la primera cançó original en esperanto. Convé remarcar un fet que encara es repeteix avui: els músics esperantistes de llavors eren invariablement afeccionats i no tenien gaire més interès que el d'actuar en aplecs d'entusiastes de l'idioma.

Amb el pas del temps, algunes cançons han esdevingut molt populars en trobades, creant una tradició al seu voltant. El cas més emblemàtic és *La Espero*, poema de Zamenhof amb melodia de Félicien Menu de Ménil, que més tard seria oficialitzat com a l'himne de l'esperanto. Una altra cançó habitual en trobades d'esperantistes és *La lingvo por ni* ["La llengua per a nosaltres"], basada en la cançó tradicional escocesa *Bring Back My Bonnie to Me*.

Hi ha poca informació sobre què es produïa en termes de música en esperanto abans de la segona guerra mundial: ens en resta només material imprès, com partitures, cançoners amb les lletres de les cançons, peces escrites per a actuacions ocasionals d'orquestrats en congressos i també algunes composicions per a espectacles teatrals. El que es pot percebre, en base a aquestes obres, és que la música d'aquell període consistia bàsicament en lletres en esperanto per a cançons tradicionals populars, bona part de la producció musical tenia fi-

nalitats didàctiques i part d'aquestes cançons continuen presents en la vida cultural dels esperantistes.

Aquestes tendències continuen encara després de la segona guerra mundial, quan apareixen els primers discos (78 rpm) en esperanto. És interessant de constatar que molts d'aquests discos van ser gravats per cantants professionals, que decoraven la dicció, però que de fet sovint no parlaven la llengua i generalment cantaven versions en esperanto de cançons internacionals o tradicionals dels seus països. Alguns clàssics del cançoner brasiler, per exemple, van ser eternitzats en esperanto per les veus de grans intèrprets, com Dolores Duran i Aurora Miranda. Es tracta, per tant, de música feta *per a*, però no *per*, esperantistes.

Només a partir de 1960 la música *composta en esperanto* comença a guanyar rellevància, amb el llançament de discos amb composicions pròpies de l'artista —com els de la cantant i compositora holandesa/indonèsia Ramona van Dalsem— però les versions encara predominen, com en els discos del francès Olivier Tzaut i del brasiler Sylla Chaves. En aquest cas, el que es té és una música feta *per esperantistes*, però dirigit a un públic extern i local, que ja coneixia les cançons gravades, i adquiria els discos més per curiositat, o per a aprendre alguna cosa de la llengua, que per la música en si.

Cal també remarcar que les produccions d'aquest període eren llançades per cases comercials, que ho feien principalment com "test de mercat"; així, aquests enregistraments gairebé sempre tenien un pressupost limitat i acabaven sonant com "còpies de qualitat inferior" a les fetes en altres idiomes.

La producció cultural endògena, feta *per i per als* propis esperantistes, va de mica en mica conquerint el seu espai. El Congrés Internacional de la Joventut Esperantista a Tyresö (1969) incentivava una postura més

activa dels joves, que passen a contribuir cada vegada més al desenvolupament de la música en esperanto. Tractant d'eludir les dificultats de la producció discogràfica, s'inicia la recerca de sistemes independents de producció fonogràfica, així com de finançament per als enregistraments i de l'autoproducció de discos.

En aquest moment la influència del *rock'n roll* en l'escenari internacional dels anys seixanta i setanta porta a l'aparició de grups de rock en esperanto i també a un salt en la qualitat de la producció musical, la qual cosa duu les músiques originalment compostes en la llengua internacional al centre de l'escenari musical esperantista. Però l'alt cost de producció dels discos continuarà sent un entrebanc per a aquest desenvolupament fins al començament dels vuitanta, quan la popularització dels cassets redueix dràsticament els costos i impulsa l'aparició no solament de grups sinó també de cases de gravació: de quatre discos llançats els anys seixanta es va arribar de més de cent en els 2000.

Els quatre discos llançats els anys seixanta són producte d'ESP-Disk, discogràfica fundada el 1964 a Nova York, la més antiga en esperanto entre les que estan en activitat. Tot i això, avui dia, per a mantenir-se en el mercat dels Estats Units, està focalitzada en grups alternatius que canten en anglès. Les principals discogràfiques de música en esperanto són LF-koop, fundada el 1980 a La Chaux-de-Fonds (Suïssa), i Vinilkosmo, fundada el 1990 a Dònavila (Occitània). Vinilkosmo, que és actualment la principal, té un estudi propi i és membre, juntament amb altres col·lectius lligats a la música, de l'Organització Mundial de Rock Esperantista (EUROKKA), fundada dos anys abans. Eurokka posseeix un banc de dades d'artistes esperantistes i, de 1990 a 2001, va publicar la revista *Rok-gazet*². Altres discogràfiques menys actives són la polonesa KLEKS i l'eslovaca Espero. Amb la popularització del CD els anys noranta, finalment la qualitat tècnica

¹ Nom amb què es coneix la primera gramàtica de l'esperanto, publicada per L. L. Zamenhof en rus a Varsòvia el 1887 (*Nota del trad.*).

de la producció musical en esperanto va igualar-se amb la de la música produïda en altres llengües.

Aquesta hipertròfia de discogràfiques esperantistes —si en comparem el nombre amb el del públic consumidor— és el resultat d'un problema vigent els anys vuitanta: la dificultat de distribució del producte (disc o casset) a un públic dispers al llarg de tot el planeta. Sovint el cost de la tramesa dels discos feia inviable la seva venda a escala internacional. Aquesta dificultat solament s'ha superat amb l'arribada d'internet i la possibilitat de baixar-se les músiques de la xarxa.

El 1982 va fundar-se el grup de rock Amplifiki, que marca l'aparició d'una cultura musical esperantista jove i moderna. Fundat pel danès Kim Henriksen, parlant natiu d'esperanto, i els seus amics suecs Bertil Wennergren i Micke Englund, el grup va incorporar nous músics els anys següents: el suec Martin Wiese i les franceses Aline Boulet i Isabelle Rome. Amb aquesta formació va gravar el seu primer casset, *Tute ne gravas* ["No importa gens"], que va ser llançat el 1986 per LF-koop.

Amplifiki va ser també el primer grup de rock esperantista format per músics de diversos països, cosa que dificultava assajar regularment, per la qual cosa els seus membres van veure's abocats a desenvolupar projectes paral·lels fins que el grup es va desfer. Wennergren i Wiese van donar origen al grup suec Persone mentre que Henriksen va fundar el grup Esperanto Desperado, amb esperantistes de Bòsnia i de Polònia que vivien a Copenhage.

Persone va seguir un estil propi, amb melodia suau i ben treballada i lletres d'alta qualitat, moltes d'elles amb crítica social, concloent la seva discografia amb un bonic àlbum acústic amb els èxits dels discos anteriors. Esperanto Desperado va seguir un camí diferent, aproximant-se a l'ska i amb més experimentació, amb influències africanes després de la incorporació del ganès Mark Dziwornu al grup i concloent les seves activitats amb un concert històric el 2005. Actualment moltes estrelles del rock esperantista dels anys

vuitanta i noranta segueixen carrera sols. Wennergren encara actua en congressos d'esperanto, acompanyat per la seva muller Birke amb la flauta; Martin Wiese va crear el grup Martin kaj la Talpoj, amb un so més pesant que el de Persone; i el 2014 Amplifiki, amb Wiese, Wennergren i Henriksen, va tornar als escenaris esperantistes amb concerts esporàdics.

En l'escenari del rock en esperanto dels anys vuitanta també va causar furor el disc *Ora Teamo* (1989), del grup eslovac TEAM, famós al seu país. Aquest grup i els anteriorment citats van ser referències importants per al rock en esperanto dels anys noranta i en l'actual, en què destaquen els grups Dolchamar (Finlàndia), Kore (França) i els brasilers Merlin i Supernova. Alhora van sorgir també grups de punk i heavy metal, entre els quals el brasiler Barok', el polonès Krio de Morto i l'ucraïnès Piçismo.

Un altre nom important de la música en esperanto és l'occità Jean-Marc Leclercq (JoMo), que es va estrenar en els escenaris esperantistes amb el grup La Rozmariaj Beboj, un dels principals grups alternatius de França dels anys noranta, amb repertori multilingüe. El grup va fer gires per tota Europa i per Xina, i més tard JoMo va seguir carrera sol, amb un altre conjunt, Liberecanoj, com a projecte paral·lel. Segons el llibre Guinness dels rècords, JoMo posseeix el repertori més multilingüe del món, i en els seus últims discos ha demostrat una extensa investigació musical en diferents cultures, entre les quals l'eslava i l'africana.

Al mateix temps que el rock en esperanto començava a evolucionar a Occident, a l'Europa de l'Est van sorgir veritables cantautors esperantistes, com el rus Mikhaïl Bronxtein i el polonès Jerzy Handzlik, que componen les seves cançons en esperanto. Fent ús, en general, només de la veu i un violí, compensen la baixa qualitat tècnica dels seus enregistraments amb lletres de qualitat molt superior a la mitjana de la producció occidental.

Veu i violí és també una característica de Ĵomart kaj Nataŝa, duo fundat el 1985 al Kazakhstan. El 1991 els músics es van casar i van traslladar-se a Suècia, on van

Martin Wiese va crear el grup Martin kaj la Talpoj

El 1982 va fundar-se el grup de rock Amplifiki, que marca l'aparició d'una cultura musical esperantista jove i moderna. Fundat pel danès Kim Henriksen

El grup frisó Kajto segueix la línia de música folklòrica, a més de cançons pròpies, i ha musicat diversos poemes escrits en esperanto

El grup Kaj Tiel Plu també segueix la línia de la música folklòrica, però el seu estil és ben diferent del de Kajto perquè es basa en la tradició musical dels Països Catalans i Occitània

tenir una filla, Carina, que també ha esdevingut cantant.

Tornant a Occident, però sortint de l'àmbit del rock, tenim el grup frisó Kajto, originalment un quartet format per Nanne Kalma, Ankie van der Meer, Marita Kruijswijk i Marian Nesse. El grup segueix la línia de

música folklòrica, a més de cançons pròpies, i ha musicat diversos poemes escrits en esperanto. Marian i Marita van deixar Kajto per a fundar Kapriol', focalitzat en la música per a ballar. Centrat en Nanne i Ankie, Kajto es configura ara com un col·lectiu musical, amb participacions ocasionals de Marian i Marita.

El grup Kaj Tiel Plu (Catalunya) també segueix la línia de la música folklòrica, però el seu estil és ben diferent del de Kajto perquè es basa en la tradició musical de la seva terra. El projecte va començar amb una actuació de Pep Tordera i Xavier Rodon en el Congrés Juvenil Esperantista Internacional el 1986, i el grup va anar de mica en mica prenent forma. Actualment compta amb sis integrants, i altres onze n'han format part al llarg de la seva història. La sortida d'en Pep va tenir un profund impacte en l'activitat del grup, que va renéixer el 1998, durant el Congrés Universal d'Esperanto a Montpeller, quan comença a perfilar-se la seva formació actual i la seva línia de repertori, que abasta també la tradició d'Occitània. En seu disc més recent, Kaj Tiel Plu expandeix el seu univers musical presentant cançons i balls de diversos pobles europeus, mantenint la tradició de començar sempre els seus discos amb una cançó medieval i de tancar-lo amb un cant popular de la Guerra Civil.

A Suècia, el grup La Perdita Generacio desenvolupa un treball que acostuma ser classificat com a alternatiu, ja que és extremadament original i ple d'experimentació, amb melodies bellíssimes i lletres molt ben treballades. L'alemany Ralph Glomp segueix l'estil pop alemany i el grup lituà Asorti també fa música pop en esperanto, però amb certa dosi d'experimentació. A la inversa d'aquestes tendències, la polonesa Suzana Kornicka va llançar el 2017 un disc, *Mesaĝo de espero* ["Missatge d'esperança"], en què es reprèn el costum d'interpretar cançons tradicionals amb veu i violí.

L'alemany Johannes Mueller i el francès Guillaume Armide (Gijom) componen músiques per a veu i piano i llancen els seus treballs de forma independent, depenent de donacions per a pagar els enregistraments en estudi, i de seguida pengen les seves músiques a internet perquè es puguin baixar gratuïtament. En aquest context, la ràdio web Muzaike ha es-

devingut un espai d'extrema importància per als artistes independents, donant-los l'oportunitat de donar a conèixer el seu treball als esperantistes d'arreu del món, i per això el cantant alemany de reggae Jonny M. homenatja Muzaiko en una de les seves cançons.

En la darrera dècada hi ha hagut un desenvolupament més accelerat del rap, hip-hop, punk i reggae. El grup de rap francès La Pafklik', amb vocabulari groller i llenguatge ofensiu, s'orienta cap a la crítica interna del moviment esperantista, mentre el polonès Eterne Rima també critica qüestions externes. El brasiler Tone usa el rap per a promoure l'esperanto i, com és capoeirista, també va compondre una cantiga de capoeira per a una actuació concreta. El grup de rock Dolchamar també s'ha afegit al rap i ha gravat, amb Tone, Eterne Rima i La Pafklik', una pista especial, *Nia Hiphopo*, amb Gijom' al piano, per a l'àlbum *Hiphopa Kompil'* ["Compilació de hip-hop"] de Vinilkosmo.

A més de Jonny M., amb música amb certa influència electrònica, Zhou-Mack Mafuila, de la República Democràtica del Congo, fa un reggae "d'arrel", i el grup Negro Pou la Vie, de les Illes Maurici, rep influència de la sega, estil musical típic del seu país.

En la música electrònica, els principals DJs són els alemanys Kunar Fischer i Leo Sakaguchi i el brasiler Roger Borges, que animen les festes esperantistes a Europa. Més recentment han aparegut a internet les músiques del DJ KaBe, la identitat del qual no es coneix.

Els compositors de música clàssica David Gaines i Lau Harrison han donat noms en esperanto a obres seves. Gaines va compondre la seva primera simfonia amb text original en esperanto i també l'obra *Povas Plori Mi Ne Plu* ["Plorar més ja no puc"], per a coral, amb la qual va guanyar el primer premi en el Concurs de Belles Arts de l'Associació Universal d'Esperanto el 1995. Gaines és president honorari de la Lliga de Músics Esperantistes. Harrison incorpora elements orientals a les seves composicions, les quals per la seva internacionalitat han rebut noms en la llengua internacional.

Moltes corals d'escoles i de projectes socials arreu del món canten cançons en esperanto, mentre que d'altres es formen específicament per a grans esdeveniments, com el Congrés Universal d'Esperanto. També, però, es compten algunes corals permanents amb repertori en esperanto, entre les quals destaquen Akordo (Països Baixos), Meven (antigament anomenada Coral Esperantista Britànica), Rizoĵ (Vietnam) i Verda Stelo (Espanya).

També hi ha artistes i grups que utilitzen l'esperanto com una de les llengües del seu repertori, com Initials DC, de Frankfurt, que barreja pop alternatiu i música electrònica, i d'altres que graven algunes cançons en esperanto per a donar-se a conèixer internacionalment, com Mary-Jane Gaspard, cantant de sega de les Illes Maurici.

En el continent americà, el grup cubà Amindaj desenvolupa un treball interessant amb la música del seu país. Al Brasil tenim Tarcísio Lima, que, amb veu i violí, porta a l'esperanto la tradició dels cantants del nord-est, mentre Rafael Milhomem (de Goiás) i el carioca Kim Ribeiro fan choro, i Flávio Fonseca (de Brasília) desenvolupa un projecte de música popular brasilera en esperanto. Fruit d'aquest projecte, Flávio ha produït, de bracet amb l'argentí Alejandro Cosavella, el disc *Tom Jobim en esperanto*. Per la seva banda, Alejandro Cosavella, que es donà a conèixer pels grups La Porkoj i Strika Tango, actualment segueix carrera sol i viu a la regió del centre de Brasil.

Els últims anys, el concurs anual de la revista *Kontakto* ha contribuït a incentivar la producció musical en esperanto, donar visibilitat a artistes menys coneguts i descobrir nous talents, com el brasiler Miguel Klav' i els italians Lucio Avitabile i Roberto Pigo.

2. CINEMA EN ESPERANTO

Encara que limitada, existeix també certa producció de pel·lícules en esperanto. En general, a causa dels pressupostos molt restringits i de l'alt cost de les produccions cinematogràfiques, moltes de les pel·lícules produïdes en esperanto són re-

El grup de rap francès La Pafklik', amb vocabulari groller i llenguatge ofensiu, s'orienta cap a la crítica interna del moviment esperantista

A la pel·lícula *Idiot's Delight*, considerada un dels millors treballs de Clark Gable —encara que eclipsat per l'èxit d'*Allò que el vent s'endugué* (també de 1939)—, l'esperanto apareix en alguns diàlegs i cartells, i algunes vegades el nom de la llengua és esmentat clarament

En diverses escenes de *Blade: Trinity* (2004) es poden veure banderes de l'esperanto, i també inscripcions en esperanto en els decorats

lativament simples, encara que això no en minvi la importància artística i cultural. A banda d'això, hi ha també esments a l'esperanto, així com algunes escenes produïdes en aquesta llengua, en pel·lícules adreçades al gran públic, fins i tot en produccions de Hollywood.

El primer ús de l'esperanto en el cinema va ser en el temps del cinema mut: la llengua de Zamenhof apareix en rètols i cartells de *Der letzte Mann* ["L'última riallada"] (1924), dirigida per Friedrich Wilhelm Murnau, reconegut com un dels grans realitzadors del cinema mut per la seva creativitat i talent artístic, que van fer d'aquesta pel·lícula un clàssic de l'expressionisme alemany.

La segona aparició de l'esperanto a la pantalla serà el 1937, amb el primer llargmetratge rodat en la llengua internacional: *Antaŭen!* ["Endavant!"], de Jacques-Louis Mahé. Una pel·lícula que, si hagués estat feta deu anys abans, hauria tingut gran èxit com a obra de propaganda de l'idioma. Amb tot, en ser una pel·lícula encara muda en una època en què el cinema sonor ja dominava el circuit mundial, només va aconseguir atreure els esperantistes més devots.

Amb l'ascensió del cinema parlat —que, d'altra banda, va destruir moltes carreres, ja que la majoria dels actors d'èxit, estrangers, van haver de plegar pel seu accent—, Hollywood va usar l'esperanto en algunes de les seves produccions, en la segona meitat dels anys trenta. Dos films es disputen ser la primera producció de Hollywood que va usar l'esperanto, en estrenar-se tots dos el 1939. L'un és *Lady of the Tropics* ["La dama dels tròpics"], nominat a l'Òscar a la millor fotografia, en el qual Hedy Lamarr i Robert Taylor van usar diàlegs en esperanto. El segon és *Idiot's Delight*, dirigit per Clarence Brown, i que va obtenir un premi Pulitzer per al seu guionista, Robert Sherwood. En aquesta pel·lícula, considerada un dels millors treballs de Clark Gable —encara que eclipsat per l'èxit d'*Allò que el vent s'endugué* (també de 1939)—, l'esperanto apareix en alguns diàlegs i cartells, i algunes vegades el nom de la llengua és esmentat clarament.

L'any següent va ser produïda *Road to Singapore* ["Camí de Singapur"] (1940), protagonitzada per Bing Crosby i Dorothy Lamour, en la qual l'esperanto és la llengua dels nadius d'una illa paradisiaca, la fictícia Kajgun, a la Polinèsia. En aquesta ma-

teixa línia, força pel·lícules recorren a l'esperanto per a diàlegs en llengua estrangera o en un món fictici. Alguns exemples: a la pel·lícula japonesa *Jan Arima no Kougeki* (1959), l'esperanto és la llengua que parlen els soldats enemics. La polonesa *Nie Lubię Poniedziałko* ["No m'agrada el dilluns"] (1971) mostra dos homes llegint la revista *Heroldo de Esperanto* mentre esperen, a l'aeroport de Varsòvia, l'arribada del seu convidat, amb qui conversen en la llengua internacional. La pel·lícula catalana *La Ciutat Cremada* (1976) mostra uns joves estudiant esperanto. *Street Fighter* (1994) usa la llengua en els decorats, com a so ambient i en la lletra de l'himne nacional de Shadaloo, que es toca a la pel·lícula. A *Gattaca* (1997), es fa ús d'anuncis en esperanto per a crear una impressió futurista. El recent *Captain Fantastic* (2016), producció nord-americana, mostra nens xerrant en esperanto.

Però l'ús més famós de l'esperanto en una pel·lícula és a *El Gran Dictador*, de Charlie Chaplin, també de 1940. Chaplin va usar l'esperanto de forma creativa en els decorats de l'obra, modificant paraules per a fer-les més semblants a l'alemany o al polonès (per exemple, "Tabakbutiky: cigaroj

cigarizoj”), mentre altres apareixen amb poca o cap modificació, com “vestaĵoj malnovaj”².

A més d’això, en algunes pel·lícules l’esperanto té un paper important en la trama, com en *Conlang* (2010), que tracta d’una disputa entre membres d’un club d’aficionats a les llengües planificades, del qual formen part alguns esperantistes. La pel·lícula espanyola *El coche de pedales* (2004) posa un professor d’esperanto en el paper principal, mentre la producció suecofinlandesa *Populärmusik från Vittula* [“Música popular de Vittula”] (2004) explica una història d’allò més original: un nen aprèn esperanto per la ràdio i es converteix en l’única persona de la ciutat capaç de comunicar-se amb un pastor africà després d’un incident amb el seu intèrpret.

En diverses escenes de *Blade: Trinity* (2004) es poden veure banderes de l’esperanto, i també inscripcions en esperanto en els decorats. En una escena el personatge interpretat per Kris Kristofferson parla en esperanto amb un periodista. Una de les escenes mostra un home mirant la pel·lícula *Incubus* (1966), de la qual parlarem a continuació.

Mentre les obres citades més amunt utilitzen l’esperanto com a element addicional del guió o de la narrativa, la pel·lícula alemanya *Die Tausend Augen des Dr. Mabuse* [“Els mil ulls del doctor Mabuse”] (1960), dirigida per Fritz Lang, està basada en la novel·la *Mr. Tot aĉetas mil okulojn* [“Mr. Tot compra mil ulls”] (1931), escrita originàriament en esperanto per Jean Forge, novel·lista i redactor de la revista *Esperanto Triumfonta*. Forge —de nom autèntic Jan Fethke— va treballar com a director de cinema a l’UFA, companyia cinematogràfica pública alemanya i una de les més importants empreses del ram en la primera meitat del s. xx. Igualment, el mateix fenomen es repetí amb la producció *Gerda Malaperis* [“Gerda ha desaparegut”], realitzada pel brasiler Joe Bazilio Costa el 1996: el film es basa en una

2 Les grafies correctes en esperanto serien respectivament, “Tabak-butiko: cigaroj cigaredoj” [“estanc: cigars, cigarretes”] i “vestaĵoj malnovaj” [“roba vella”].

AKTUELLE-BILDER-CENTRALE, GEORG PAHL (BILD 102)

La pel·lícula alemanya *Die Tausend Augen des Dr. Mabuse* [“Els mil ulls del doctor Mabuse”] (1960), dirigida per Fritz Lang, està basada en la novel·la *Mr. Tot aĉetas mil okulojn* [“Mr. Tot compra mil ulls”] (1931), escrita originàriament en esperanto per Jean Forge

JACQUES MAHÉ / UFA-ARCHIV

El 1964 es va estrenar el drama policial francès *Angoroj* [“Angoixa”], de Jacques-Louis Mahé, considerada la primera pel·lícula sonora i original en esperanto

novel·la policíaca, escrita originalment en esperanto pel suís Claude Piron.

Encara en relació a les grans produccions cinematogràfiques, convé també esmentar la productora nord-americana *Esperanto Filmoj*, propietat del director Alfonso Cuarón (director de pel·lícules com *Harry Potter i el Pres d’Azkaban*, 2004, i *Gravity*, 2013). Aquesta pro-

ductora també és responsable de moltes pel·lícules del director Guillermo del Toro (com *El Laberinto del Fauno*, de 2006). No obstant això, tot i el nom, aquesta productora, que ha finançat produccions en anglès i en castellà, mai no ha produït pel·lícules en esperanto.

Finalment, el 1964, es va estrenar el drama policial francès *Angoroj* [“Angoixa”], també de Jacques-

Louis Mahé, considerada la primera pel·lícula *sonora i original* en esperanto. Protagonitzada pels actors de l'Internacia Arta Teatro ["Teatre artístic internacional"], la pel·lícula mereix una crítica més positiva que la que va rebre... encara que, novament, sembla haver arribat a l'estrena amb deu anys de retard.

El 1966, va ser estrenada el primer film de terror enterament en esperanto, sense doblatge ni subtítols: *Incubus*. Protagonitzada per William Shatner —que en els anys següents seria el capità Kirk a la sèrie de televisió *Star Trek*—, la pel·lícula, en blanc i negre, amb escenes de satanisme, vampirisme i missa negra, està envoltada d'una sèrie de tragèdies: després de la filmació, els actors Ann Altman i Miloš Milošević van suïcidarse i la filla de l'actriu Eloise Hardt fou segrestada i assassinada. Al cap d'unes poques exhibicions, totes les còpies conegudes de la pel·lícula van ser misteriosament inutilitzades, i només el 1996 el seu productor, Anthony Taylor, va aconseguir trobar una còpia oblidada a la Cinemathèque Française, a París. La pel·lícula va ser recuperada i llançada en DVD, sent, malgrat tot, reconeguda com una obra de Hollywood experimental important dels anys seixanta.

No va ser fins al 1989 que va aparèixer el primer musical original en esperanto: *Kiam Parizo estis Parizo ankaŭ por ni esperantistoj* ["Quan París era París per a nosaltres també, esperantistes"], amb banda sonora de Nicole Pairoux, cantant belga coneguda en l'entorn esperantista com Nikolin', i dirigit pel també belga Sauro Santinelli.

En el camp de l'animació, l'*anime* japonès *Ginga Tetsudo no Yoru* —en esperanto *Nokto de la Galaksia Fervojo* ["Nit del ferrocarril galàctic"]—, estrenat el 1985, passa en un món fictici on tothom es comunica en esperanto. Està basat en l'obra homònima de l'escriptor Kenji Miyazawa, que també era un entusiasta de la llengua de Zamenhof. Un dels productors de la pel·lícula, Hiroshi Masumura, va crear la versió *manga* d'aquesta ma-

teixa obra, i va ser d'ell la idea de posar gats en comptes de persones com a personatges.

No són pocs els documentals *en i sobre* l'esperanto: la primera pel·lícula sobre la llengua va ser el documental flamenc *Optocht van voorstanders van het Esperanto* ["Les fites dels adeptes de l'esperanto"] (1911), sobre uns actes esperantistes, i des de llavors moltes altres han seguit. Tan sols el brasiler Rogener Pavinski ja ha dirigit tres documentals *en o sobre* l'esperanto: *Polaj Spuroj* ["Rastres polonesos"] (2007), que relata en esperanto la immigració polonesa al nord d'Argentina, *O Esperanto é...* ["L'esperanto és..."] (2008), tal vegada el millor documental fet fins avui sobre la llengua internacional, i *La Plejpleja Festivalo* ["El festival de festivals"] (2014), sobre un festival de música en esperanto.

Entre els documentals sobre l'esperanto, cal mencionar *The Universal Language/La Universala Lingvo*. Produït per Sam Green el 2011 i guanyador del premi al millor documental de curtmetratge a l'Ashland Independent Film Festival, busca establir una narrativa lineal, amb imatges d'arxiu i filmacions recents, per a explicar resumidament la història de l'esperanto. Un altre documental, titulat *Esperanto*, produït el 2013 amb suport de les associacions esperantistes SAT i SAT-Amikaro i dirigit per Dominique Gautier, es basa en entrevistes amb esperantistes d'avui dia, i està subtítulat en 22 llengües.

Un altre cineasta esperantista és el suís François Randin, que des de 1980, com a càmera de la policia de Lausana, produeix pel·lícules en francès, la seva llengua materna, la més famosa de les quals és *Le Petit Poussin* ["El petit pollet"], de 1986, protagonitzat per Madeleine Robinson. Després del seu primer contacte amb l'esperanto, Randin va passar a produir pel·lícules també en aquesta llengua, creant la seva pròpia companyia de cinema, Nandir, anagrama del seu cognom, amb l'ajuda de la Societat Esperantista de Lausana.

Des de la seva creació, el 1995, Nandir ha estrenat 15 films: dos de ficció; un didàctic, *Saluton* (1995), que consisteix en una sèrie de 12 lliçons d'esperanto de 15 minuts cada una; una pel·lícula infantil, *Jojo kaj Bubu en la parko* ["Jojo i Bubu al parc"] (2007) i 11 documentals, entre els quals destaca *La Alpoj Svisaj* ["Els Alps Suïssos"] (1997), que va rebre el primer premi en el Festival Artístic de l'Associació Universal d'Esperanto a Adelaida (Austràlia). La producció de ficció de Nandir consisteix en *La ega kesteto* ["La caixeta enorme"] (1995), drama policial en set llengües, i *La Verda Stelulo* ["L'estrella verda"] (1996), sobre un extraterrestre que aprèn esperanto per a comunicar-se amb els humans.

En 1997, Joe Bazilio Costa va estrenar *La Patro* ["El pare"], adaptació d'una obra literària japonesa de Kikuti Kan. Com *Gerda malaperis*, aquesta pel·lícula també va dependre fortament del patrocini i va ser feta amb actors *amateurs* i decorats molt simples.

Malgrat l'increment de la presència de l'esperanto a les pantalles, no va ser fins al 2011 que es va celebrar, a São Paulo (Brasil), el I Festival Internacional de Cinema en Esperanto "Kino sen Limoj" ["Cinema sense fronteres"]. Les pel·lícules més destacades van ser el curt turc *Senmova* ["Immòbil"] (2010), de Tugce Sen, i les dues primeres animacions originals en esperanto, *Ĉapeloj* ["Barrets"] i *Neĝuloj* ["Ninots de neu"], de Simon Keith Barney, les dues estrenades aquell mateix any. També van exhibir-se públicament per primera vegada fora dels Estats Units el documental *The Universal Language*, del director Sam Green, i el curt *Conlang*, tots dos acabats d'estrenar. El festival també va comptar amb debats, xerrades de directors de cinema i un taller d'efectes especials dirigit en esperanto per dos especialistes brasilers.

Concursos i festivals, molts d'ells organitzats per associacions esperantistes, busquen incentivar la pro-

ducció cinematogràfica en esperanto. Entre ells cal destacar el Festival Artístic de l'Associació Universal d'Esperanto, realitzat esporàdicament, i el concurs de curts *Teo kaj Amo* ["Te i amor"], organitzat pel Departament d'Esperanto de la Ràdio Xina Internacional. Aquest concurs és el resultat d'una col·laboració de la ràdio amb empreses, universitats i l'ajuntament d'Hangzhou, ciutat exportadora de te. La segona edició, celebrada el 2017, va rebre 79 contribucions de 27 països de quatre continents, en els idiomes esperanto, xinès, anglès, castellà, coreà, francès, italià, nepalès, portuguès, rus i turc³.

CONCLUSIÓ

Encara que sigui succinta, qualsevol anàlisi de la trajectòria de les produccions musicals i cinematogràfiques en esperanto ràpidament deixarà clara l'enorme dificultat de realització amb què s'enfronten, començant pel fet que la major part d'aquestes produccions estarà desvinculada de la indústria cultural. Tenint un públic consumidor reduït i, sobretot, extraordinàriament dispers, la música i el cinema esperantista mai no han pogut comptar amb el suport i la inversió de grans cases discogràfiques o estudis cinematogràfics. Tot i això, la producció cultural en esperanto—encara que aquest no fos el seu objectiu— sempre s'ha mantingut al marge, distant fins i tot, dels tradicionals circuits independents i alternatius.

En comparació amb el cinema, la música encara ha pogut desenvolupar-se de manera més consistent. Gràcies a la programació anual de congressos i festivals esperantistes, els músics que utilitzen aquest idioma han aconseguit establir un circuit propi de concerts. A més d'això, la seva inserció i divulgació via internet en certa manera ha esquivat els proble-

mes relatius a la quantitat i dispersió del públic. Tanmateix, alhora això ha fet encara més paleses les antigues dificultats.

La primera d'elles és que, per la falta de perspectives de retorn comercial, la producció d'àlbums en esperanto sempre ha patit una anèmia financera, cosa que porta a enregistraments amb una estètica o qualitat tècnica sovint compromeses, quedant per sota (a vegades, àmpliament) de la qualitat demostrada en les presentacions en viu. A més d'això, no és rar que les cançons estiguin descompassades en relació a les tendències seguides per la indústria musical del moment.

Així i tot, malgrat totes aquestes dificultats, es pot parlar d'un col·lectiu de músics que, al llarg de dècades, usa l'esperanto com a vehicle de la seva producció, cosa que ens autoritza a parlar d'una "música esperantista". Aquest estat de coses, malgrat estar lluny de l'ideal, encara és molt més confortable que el que s'esdevé amb el cinema.

En el context cinematogràfic, l'esperanto viu una doble condició: la de ser usat com a "component exòtic" en pel·lícules totalment desvinculades de l'univers cultural esperantista, o la d'enfrontar-se, en una escala encara més gran de costos i dificultats de realització, als mateixos problemes que pateix la música. A més a més, tractant-se de produccions que exigeixen un col·lectiu (actors, directors, tècnics, etc.), la primera dificultat del cinema en esperanto és fins i tot prosaica: aconseguir actors que puguin parlar l'idioma amb una mínima desimboltura.

Per això, només molt recentment, i només amb molt suport per part dels propis esperantistes i, principalment, d'agents institucionals externs, i encara que de forma molt lenta, la producció cinematogràfica en esperanto ha passat de la condició d'esporàdica a la d'incipient. Tanmateix, malgrat el seu desenvolupament més recent, el cinema en esperanto, així com la música, es mantenen lluny de la indústria i dels altres circuits culturals.

BIBLIOGRAFIA

Auld, William (1998). *La fenomeno Esperanto*. Rotterdam: Universala Esperanto-Asocio.

EPĈ (2017). "Entrevista al grup Kajto". En línia: http://www.espero.com.cn/2017-08/31/content_50005812.htm (accedit el 07.07.2018).

Fians, Guilherme (2012). "Ciutadans del Món: Una discussió sobre el nacional i l'internacional en l'esperanto". *Revista Habitus* 10 (1), p. 50–63.

Janton, Pierre (1988). *Esperanto: Lingvo – Literaturo – Movado*. Rotterdam: Universala Esperanto-Asocio.

Korjenkov, Aleksander (2005). *Historio d'Esperanto*. Kaliningrad: Sezonoj.

Lapenna, Ivo; Lins, Ulrich; Carlevaro, Tazio (1974). *Esperanto en Perspektivo: Faktoj kaj Analizoj pri la Internacia Lingvo*. Londres/Rotterdam: Universala Esperanto-Asocio/Centre d'Esploro kaj Dokumentado pri la Monda Lingvo-Problemo.

Melnikov, Aleksandro S. (2015). *Gvidlibro tra Esperantio (konciza leksikono de la Esperanto-kulturo: esperantonimoj, realioj kaj flugilhavaj vortoj)*. Rostov-na-Donu: Mini Taip

Minnaja, Carlo; Silber, Giorgio (2015). *Historio de la Esperanta literaturo*. La-Chaux-de-Fonds: Kooperativo de Literatura Foiro.

Ping, Zhang (org.) (2018). *Teo kaj amo: rakonto pri teo*. Pekin: Fremdlingva Eldonejo.

Privat, Edmond (1982). *Historio de la lingvo Esperanto*. L'Haia: Internacia Esperanto-Instituto.

Rašić, Nikola (1994). *La rondo familia: Sociologiaj esploroj en esperantio*. Pisa: Edistudio. ■

³ Voluntaris esperantistes, parlants fluïts de la llengua original de la pel·lícula, subtitulen les obres en xinès i esperanto.

ESPERANTO VS. NEWSPEAK, O EL COSTAT FOSC DE LES LLENGÜES INTERNACIONALS

Nicola Ruggiero*

INTRODUCCIÓ

“La destrucció de paraules és una cosa bonica.” 1984, p. 72

La planificació lingüística és “un conjunt de tècniques d’enginyeria lingüística encaminades a la promoció o salvaguarda de les llengües” (Gobbo 2009: 18). Un cas recent és el sard planificat per esdevenir, des del 1997, la llengua cooficial de Sardenya. La planificació d’una llengua està prevista també per tal de permetre una comunicació relativament equitativa i fàcil entre parlants de llengües i cultures diferents. L’exemple per excel·lència, en aquest àmbit, és l’esperanto, que ha sobreviscut a la mort del seu creador, L. L. Zamenhof. Altres exemples de llengües planificades per a un ús literari són les llengües inventades per J. R. R. Tolkien per a la Terra Mitjana, el dothraki de G. R. R. Martin (*Cançó de gel i de foc*) o el newspeak (novaparla, en la traducció catalana) que George Orwell va inventar per a la distopia 1984.

El cas del newspeak és molt interessant des del punt de vista de la planificació lingüística: si l’esperanto neix per potenciar la llibertat de pensament, el

newspeak intenta anullar-la; si en el primer els parlants tenen llibertat de creació lèxica, en el segon el lèxic està fortament planificat i deturpat per figures retòriques com l’eufemisme, la diàfora, l’oxímoron o el políptot; finalment, l’esperanto neix per a juxtaposar-se a les llengües existents, mentre que el newspeak neix per a substituir-les completament (Gobbo 1997: 23). El newspeak, doncs, és la nèmese de la planificació lingüística, el seu costat obscur; i no podia ser altrament, en tant que 1984 és una distopia, és a dir, una utopia negativa.

Segons la hipòtesi de Sapir-Whorf, molt en voga a la primera meitat del segle xx, la llengua influeix sobre la cultura del parlant. En la versió més forta, el llenguatge determina de manera absoluta la *Weltanschauung* [“visió del món”] del parlant. A partir d’aquest determinisme lingüístic dut als extrems, la principal funció del newspeak és la d’influenciar per mitjà del llenguatge el pensament de la població, reduint a poc a poc les paraules tant en termes numèrics com a nivell de significat.

En aquest assaig parlaré sobre els principis que caracteritzen el newspeak i indagaré les llengües en les quals Orwell es va inspirar per a la seva creació: en

concret el Basic English, l’esperanto i l’interglossa. L’objectiu d’aquest assaig serà analitzar les analogies, diferències i les influències que aquestes llengües inventades han tingut en l’elaboració del newspeak.

NEWSPEAK

El newspeak, traduït en català com a novaparla¹, és una llengua artificial artística inventada per George Orwell per a la seva novel·la 1984. Orwell va escriure aquesta novel·la entre el 1947 i el 1948, imaginant un món distòpic per a l’any 1984 (d’aquí el títol). En aquest món futur, el newspeak és la llengua oficial d’Oceania, un dels tres macroestats d’aquesta distopia; els altres són Euràsia i Àsia Oriental. En paral·lel al newspeak hi ha l’oldspeak (vellaparla),

1 Lluís-Anton Baulenas tradueix *Newspeak* i *Oldspeak* com *novaparla* i *vellaparla* (Orwell 2014); seguint l’original italià, en aquest assaig s’empraran les formes del llibre original anglès, però acompanyades sempre que sigui possible de la seva versió en la traducció catalana; com el mateix traductor fa constar en nota (Orwell 2014: 399-400), alguns elements del newspeak són intradueïbles en català, per la qual cosa s’ometen en l’edició catalana. (Nota del Trad.).

* Nicola Ruggiero és estudiant de màster de Lingüística a la Universitat de Torí. Va llicenciar-se a la Universitat d’Islàndia amb un treball de fi de carrera sobre les autotraduccions de Baldur Ragnarsson, poeta en islandès i esperanto. Ha publicat dos poemaris (*Taglibro de nenifaranto* [“Diari d’un dropo”], 2008, i *La kanto de l’korvo* [“El cant del corb”], 2014). Ha guanyat diversos premis en els Concursos de Belles Arts de l’Associació Universal d’Esperanto.

Traducció: Carles Vela (amb la col·laboració de Gerard Sugranyes).

RESUM

La planificació d'una llengua permet una comunicació relativament equitativa i fàcil entre parlants de llengües i cultures diferents. L'esperanto, que ha sobreviscut a la mort del seu creador, n'és l'exemple per excel·lència. És utilitzat, encara ara, pels activistes per una comunicació més equitativa i al mateix temps és objecte d'estudi.

Tanmateix, quan la planificació lingüística actua des dels principis d'una política totalitària per tal de controlar i impedir el lliure pensament, a tots els nivells cognitius dels parlants, aquesta es transforma en una autèntica i real nemesi lingüística.

La nemesi de l'esperanto segurament és el newspeak (novaparla), un anglès planificat per George Orwell per a la novella distòpica *1984*. Segons un determinisme lingüístic dut als extrems, la principal funció del newspeak és la d'influir a través del llenguatge en el pensament de la població, tot reduint a poc a poc les paraules tant en termes numèrics com en termes de significat.

Per a la planificació del newspeak, Orwell va emprar amb tota seguretat el Basic English, l'esperanto i també el poc conegut interglossa. A partir de referències lingüístiques ja localitzades per Gobbo (1997), Sutton (2008), Lins (2017) i altres fonts i tot basant-me en l'*Apèndix* escrit pel mateix Orwell, n'analitzo les principals analogies i diferències i la influència que les llengües mencionades van tenir en l'elaboració del newspeak.

Paraules clau: Orwell, planificació lingüística, esperanto, newspeak, Basic English, interglossa.

RESUMO

Lingvoplanado permesas komunikadon relative justa kaj faciliga interparolantoj de lingvoj kaj kulturoj inter si diferencaj. Anonomazia ekzemplo estas Esperanto, supervivinta la morton de ties planinto, L.L. Zamenhof. Ĝin plu utiligas aktivuloj por pli justa komunikado kaj kiel studobjekto.

Tamen, kiam la lingvoplanado plenumas la principojn de totalitarisma politiko cele kontroladon kaj malhelpadon de la liberpensado, je ĉiu kognativa nivelo de la parolantoj, tiu planado iĝas plena lingvistika nemezo.

La nemezo de Esperanto estas certe Newspeak (Novlingvo), specifa angla lingvo planita de George Orwell por la distopia romano *1984*. Laŭ ekstremisma lingva determinismo, Newspeak ĉefe funkcias por influi per la lingvo la penson de la popolo, per laŭgrada malpliigo de la vortoj kvante kaj signife.

Por plani Newspeak, Orwell certe ĉerpis el Basic English, el Esperanto, sed ankaŭ el malpli konata Interglossa. Trovinte referencojn jam en Gobbo (1997), Sutton (2008), Lins (2017) kaj en aliaj, krom la Apendico verkita de Orwell mem, mi analizis la ĉefajn analogiojn kaj diferencojn, kaj la influojn de la antaŭmenciitaj lingvoj pri la planado de Newspeak.

Ŝlosilaj vortoj: Orwell, lingvoplanado, Esperanto, Newspeak, Basic English, Interglossa.

RIASSUNTO

La pianificazione di una lingua permette una comunicazione relativamente equa e facilitata fra parlanti di lingue e culture differenti fra loro. L'esempio per eccellenza è l'Esperanto, sopravvissuto alla morte del suo glottoteta, L.L. Zamenhof. È tutt'ora utilizzato dagli attivisti per una comunicazione più equa e come oggetto di studi.

Tuttavia, quando la pianificazione linguistica attua dei principi di una politica totalitaria per controllare e impedire il libero pensiero, ad ogni livello cognitivo dei parlanti, essa si trasforma in una vera e propria nemesi linguistica.

La nemesi dell'Esperanto è sicuramente il Newspeak (Neolingua), un inglese pianificato da George Orwell per il romanzo distopico *1984*. Secondo un determinismo linguistico portato agli estremi, la principale funzione del Newspeak è quella di influenzare tramite il linguaggio il pensiero della popolazione, riducendo man mano le parole sia in termini numerici sia in termini di significato.

Per la pianificazione del Newspeak, Orwell ha attinto con ogni certezza dal Basic English, dall'Esperanto ma anche dalla poco conosciuta Interglossa. Partendo da riferimenti già riscontrati in Gobbo (1997), Sutton (2008), Lins (2017) e altre fonti, e basandomi sull'Appendice scritta dallo stesso Orwell, ho analizzato le principali analogie e differenze, e le influenze che le lingue menzionate in precedenza hanno avuto nell'elaborazione del Newspeak.

Parole chiave: Orwell, pianificazione linguistica, Esperanto, Newspeak, Basic English, Interglossa.

és a dir, l'anglès que fa de lingua franca del macroestat. Segons un determinisme lingüístic dut als extrems, la principal funció del newspeak és influenciar per mitjà del llenguatge el pensament de la població, reduint a poc a poc les paraules tant en termes numèrics com a nivell de significat. Per l'*Apèndix* sabem que l'any 2050 el newspeak ja haurà suplantat del tot l'oldspeak,

que serà considerat extingit. El newspeak s'utilitza en la propaganda per mitjà de pantalles i en el principal diari, el *Times*. Cal fer notar que a la novel·la el newspeak s'utilitza només de manera esporàdica per esmentar els diversos ministeris (*Minipax...*) i a manera d'argot en els títols del *Times*: "times 3.12.83 referent ordredia gg dobleplusnobo refs nopersones reescriuiu sencer sotme-

La principal funció del newspeak és la d'influenciar per mitjà del llenguatge el pensament de la població

tre abansarxivar” (Orwell 2014: 62). Aquesta circumstància no pot sorprendre, ja que, de fet, com a llengua, mai no podria funcionar més enllà del seu intent fictici i literari.

ESPERANTO

L'esperanto és una llengua auxiliar iniciada per Ludwik Lejzer Zamenhof el 1887. El primer vocabulari comptava amb unes 900 arrels. En temps d'Orwell aquesta llengua ja estava molt difosa, sobretot per Europa i la Unió Soviètica, encara que des del 1937 Stalin havia començat a perseguir els esperantistes (Lins 1990: 383-433). Gobbo (1997) i Sutton (2008) esmenten que Orwell no solament coneixia la llengua, sinó també el moviment esperantista o, més exactament, una part molt potent: el moviment anacionalista d'Eügeno Lanti.² Lanti, efectivament, es va casar en segones núpcies amb Helene (Nellie) Limouzin, tia d'Orwell (Quinn 2009: 361, i Sutton 2008: 102); aquests l'acolliren a casa seva durant un temps l'any 1928 i Lanti li parlava exclusivament en esperanto (Gobbo 1997: 23). Garvia (2015), a més, afirma que Orwell segurament va conèixer l'esperanto durant la Guerra Civil espanyola, en què participà entre els voluntaris per combatre Franco: l'esperanto va ser utilitzat a la premsa i a la ràdio i també pel govern català per informar les brigades internacionals sobre el curs de la guerra.

BASIC ENGLISH

El 1930 el filòsof i lingüista anglès Charles Kay Ogden va publicar *Basic English: A General Introduction with Rules and Grammar* [“Anglès bàsic: una introducció general amb regles i gramàtica”], una simplificació extrema de la llengua anglesa que reduïa el seu vocabulari a 850 paraules de

2 Eügeno Lanti (1879-1947), pseudònim d'Eugène Adam, fou el fundador de SAT (*Sennacieca Asocio Tutmonda*, Associació Anacionalista Mundial), moviment anacionalista no neutral que emprava l'esperanto per a la lluita de classes.

les quals solament divuit eren verbs. La gramàtica també fou simplificada i regularitzada. Fou ensenyat a la Xina (Morris 1988: 04) i també a Birmània, a l'Índia, a Llatinoamèrica i en molts estats europeus. Escriptors com H. G. Wells, Julian Huxley o George Bernard Shaw van recolzar amb convenciment el Basic English. Churchill, primer ministre durant la Segona Guerra Mundial, va constituir una comissió per estudiar i valorar els eventuals beneficis de la difusió del Basic English de cara a la propaganda anglesa. Per a la Història roman famós el seu discurs a Harvard el 6 de setembre de 1943: “Aquests plans ofereixen recompenses molt millors que prendre les províncies o les terres d'altra gent, o que sotmetre-les a explotació. Els imperis del futur són els imperis de la ment”³ (Morris 1988: 105).

Orwell inicialment es va mostrar favorable al Basic English “com una mena de correctiu a l'oratoria d'estadistes i publicistes” (Morris 1988: 103), però les seves simpaties mai no van anar més enllà, probablement per la por que es transmutés en un llenguatge manipulador (Morris 1988: 103). De fet no resulta inversemblant creure que el recolzament de Churchill fes sospitar el mateix Orwell; realment és impossible no notar un paralelisme entre els dos imperis de la ment: un el predit per Churchill, l'altre el descrit a 1984.

INTERGLOSSA

L'interglossa és una llengua auxiliar elaborada pel biòleg anglès Lancelot Hogben el 1943. De fet Hogben el que realment va publicar fou un esbós, tal com indica clarament el títol: “Interglossa: A Draft of an Auxiliary for a Democratic World Order” [“Interglossa: esborrany d'un auxiliar per a un ordre mundial democràtic”]. Amb un vocabulari reduït a només 880

3 <https://www.winstonchurchill.org/resources/speeches/1941-1945-war-leader/the-price-of-greatness-is-responsibility> [Consulta: 3 agost 2018].

paraules preses majoritàriament del llatí i del grec –tal com el mateix nom deixa entendre– Hogben es va inspirar segurament en el Latino sine flexione de Peano i en el Basic English, a més d'haver analitzat els pros i contres d'altres llengües auxiliars com el volapük i l'esperanto.

Orwell parla de l'interglossa com a mínim en dos textos. Morris esmenta un article d'Orwell publicat al *Manchester Evening News*: “INTERGLOSSA – Make Do and Talk With 750 Words” [“Interglossa: fer i parlar amb 750 paraules”]. Ja en el títol, i tot seguit en el text, Orwell es refereix a les paraules de Hogben i, com veurem tot seguit, trobarem una economia de paraules similar també en el newspeak. “El sistema d'economia de paraules implícit en el disseny de l'interglossa permet fer amb menys de 750 paraules el que el Basic [English] fa amb 850; però resultaria absurd restringir el vocabulari fins a aquests límits, i més quan el Basic ja té un estoc de mots molt ben pensat amb el qual treballar” (Hogben 1943).

En aquest article, de fet una recensió del *Draft* de Hogben, emergeix la sincera opinió de l'escriptor enfront de les llengües artificials i del seu ús. Dubta que cap llengua artificial pugui obrir-se camí en detriment de llengües ja parlades per centenars de milions de persones: “D'entrada, és difícil creure que alguna llengua artificial, fins i tot si tothom es posés d'acord en una de sola, es pogués obrir camí entre llengües ja parlades per centenars de milions de persones” (Orwell 1943). Morris (1988) emfasitza que Orwell dubtava de les possibilitats de l'interglossa, perquè el Basic English ja era comprensible per a dos-cents o tres-cents milions de persones, però la sospita que el Basic English fos un instrument de l'imperialisme angloamericà era a la vegada una atac contra la llengua i, consegüentment, un distanciament d'ella (Orwell 1943).

En aquesta mateixa recensió, Orwell dubta que Hogben pugui ser la persona

adequada per a crear llengües, si no és per a proves purament tècniques. De fet, l'única crítica explícita d'Orwell a Hogben concierneix la "riquesa" lexical anglesa: "Escriu en un anglès que suggereix que no té més capacitat per a la llengua que una persona sorda en té per a la música". I cita en particular dos passatges presos de la introducció:

1. "La conclusió és ambigua si donem el crèdit merescut al que ha estat un poderós motiu per combatre l'actitud radical de Peano envers les flexions supèrflues que caracteritzen les llengües àries"
2. "No podem desapropiar la pila de modismes nadius que prescriuen terribles col·locacions de mots com ara els bàsics «put up with» per «tolerar» o «put at a loss» per «confondre»".⁴

Aquest últim fragment el trobem també esmentat a *Politics and the English Language* ["La política i la llengua anglesa"] juntament amb altres exemples de pessim anglès a parer de l'escriptor. Orwell, tanmateix, conclou així la seva recensió: "Tot i així, és un llibre estimulant, fins i tot un llibre important. [...] Tot el que cridi l'atenció sobre la necessitat urgent d'un mitjà universal de comunicació i sobre la manera sinistra com algunes llengües vives estant sent utilitzades per a propòsits imperialistes, ha de ser benvingut." Orwell, per tant, coneixia el projecte de Hogben; en aquest sentit és lícit demanar-se si es va inspirar en l'interglossa i en quina mesura.

PRINCIPIS DEL NEWSPEAK

Els principis del newspeak es perfilen a l'*Apèndix*, en què s'aclareix que l'edició del Vocabulari, òbviament fictici, a què es fa referència a l'obra és l'onzena. També s'indica que el propòsit bàsic és el de disminuir les

possibilitats del pensament tot reduint al mínim la tria de mots. Les paraules es divideixen en tres classes diferents que prenen els noms de Vocabulari A, Vocabulari B (dit de les paraules compostes) i Vocabulari C (termes científics). Les regles gramaticals es tracten solament a la primera secció, perquè són les mateixes per a totes.

VOCABULARI A

En aquesta classe es troben les paraules d'ús quotidià com menjar, beure, treballar, però el seu nombre és molt limitat i els seus significats s'han reduït de polisèmics a monosèmics. Se n'han eliminat ambigüitats i matisos. En relació amb això, Pool i Grofman hi veuen una clara analogia amb l'esperanto per la seva gairebé absència de paraules polisèmiques (Pool i Grofman 1984: 6, i Pool 2016: 68-77), mentre que Morris sosté que de fet el Vocabulari A es correspon amb el nucli de les 850 paraules del Basic English (Morris 1988: 111). Fink sosté que la reducció a monosèmia del vocabulari del newspeak és l'eco d'un comentari d'Orwell a l'interglossa:

les llengües internacionals naturalment no es van dissenyar amb propòsits literaris, però si han de ser utilitzades com a arma contra el nacionalisme que el professor Hogben tem amb raó, tampoc no poden ser un argot merament tècnic i científic. Han de ser capaces d'expressar significats força subtils amb el màxim de claredat. (Fink 1971: 157)

Fink (1971: 159) sosté que hi ha un altre eco en el fet que el glossari primari de l'interglossa enumera totes les paraules que un principiant necessita per expressar-se amb fluïdesa en les tasques quotidianes, mentre que per a altres camps, com ara un discurs tècnic, serà necessari construir termes *ad hoc*.

Les dues principals característiques del newspeak són: (1) gran intercanviabilitat entre les diferents parts del discurs; (2) regularitat.

Tota paraula d'aquesta llengua podria ser utilitzada com a verb, com a nom, com a adjectiu o com a adverbi. Fink cita el sisè capítol de l'interglossa de Hogben, on uns quadres d'amplificadors il·lustren la inter-

En temps d'Orwell l'esperanto ja estava molt difós, sobretot per Europa i la Unió Soviètica, encara que des del 1937 Stalin havia començat a perseguir els esperantistes

Orwell segurament va conèixer l'esperanto durant la Guerra Civil espanyola, en què participà entre els voluntaris per combatre Franco: l'esperanto va ser utilitzat a la premsa i a la ràdio i també pel govern català per informar les brigades internacionals sobre el curs de la guerra

El propòsit bàsic del Newspeak és el de disminuir les possibilitats del pensament tot reduint al mínim la tria de mots

4 (1) "The conclusion is dubious if we give due weight to what has been a powerful motive militating against Peano's radical attitude to superfluous flexions of the type characteristic of Aryan languages". (2) "We cannot play ducks and drakes with a native battery of idiom which prescribes such egregious collocations of vocables as the basic 'put up with' for 'tolerate' or 'put at a loss' for 'bewilder'"

canviabilitat de preposicions, conjuncions, adjectius, adverbis i substantius. Aquí cito alguns exemples sobre els

amplificadors; en concret, marcadors de temps a la taula 1 i marcadors de lloc a taula 2. Hom hi troba que la intercan-

viabilitat no té sempre una traducció possible, però sí que és virtualment possible.

Taula 1: Interglossa – Amplificadors: marcadors de temps

AMPL ⁵	PREP	CNJ	ADV	ADJ	SUBST
anni	(en) l'any	–	anualment	anual	any
chron	a (+ART)	quan	quan	cronològic	esdeveniment
di	(en) el dia	–	diàriament	diürn, diari	dia
eo	(en) el matí de	–	al matí	matutí	dematí

Taula 2: Interglossa – Amplificadors: marcadors de lloc

AMPL	PREP	CNJ	ADV	ADJ	SUBST
a(d)	a, en, prop de	–	–	–	–
antero	davant de	davant de	davant	anterior	“situació anterior”
apo	lluny de	–	des d'allà, lluny, vers l'exterior	visible des d'allà	–
boreo	al nord de	–	al nord	septentrional	nord, septentrió

D'altra part, en interglossa els verboides poden substituir una forma verbal acabada, el corresponent substantiu abstracte i l'adjectiu. En newspeak existeixen els noms-verbs; en interglossa els amplificadors i els verboides (Taula 3):

(1)	U	tene	de	infanti	
	La	custòdia-VBOID	del-AMPL.PREP	nen	
					‘La custòdia del nen.’
(2)	U	phobo	de	theo	
	El	temor-AMPL.GENERAL	de-AMPL.PREP	déu	
					‘El temor de déu.’

5 Aquí, com arreu de l'assaig, s'usen les abreviatures de les Leipzig Glossing Rules (https://www.eva.mpg.de/lingua/pdf/Glossing_Rules.pdf [Consulta: 3 agost 2018]); tanmateix, per a alguns elements gramaticals, l'autor d'aquest assaig s'ha permès la llicència d'inventar-se'n de noves per pura necessitat. Al final de l'assaig el lector trobarà en apèndix un llistat amb totes les abreviatures utilitzades.

AFIXOS

En newspeak els adjectius i els adverbis es deriven del nom-verb afegint-li afixos. En concret el sufix *-ful* (*-ple*, en la traducció catalana) per als adjectius, *-wise* (*-mode*) per als adverbis. Així doncs, partint del nom-verb *speed* (*ràpid*) tenim *speedful* (*ràpidple*) i *speedwise* (*ràpidmode*). Mentre que no és possible trobar analogies en Basic English o en interglossa, és evident la remissió a

l'esperanto, on la desinència en *-a* per als adjectius i en *-e* per als adverbis deixa clar el mode d'obtenir aquestes formes. Sarasua, per tal de traduir en esperanto el sistema de sufixos del newspeak (*Novlingvo*, en esperanto), usa *-eca* i *-maniere* (Orwell s.d.: 1), mentre Broadribb no tradueix a l'esperanto, sinó que conserva les paraules angleses amb algunes excepcions: per exemple, de l'anglès crea el calc *Novparolo* (Orwell 2015: 220).

El prefix *un-* (*in-*, en la traducció catalana) en newspeak indica un autèntic i exacte antònim, a diferència d'*un-* en Basic English i de *no-* en interglossa, que tant poden ser autèntics i veritables antònims complementaris com antònims graduables (és a dir, quan la negació d'un dels dos termes no implica per força l'altre) (Beccaria 2004: 70). En esperanto, que distingeix entre els prefixos *mal-* i *ne-*, el prefix *mal-* funciona exactament com *un-* en newspeak.

Taula 3: Interglossa: amplificadors – Newspeak: noms-verbs

Newspeak (novaparla) (N)	Interglossa (I)	Significat i exemples
knife (ganivet)	secto	tallar, seccionar SUBST (N) knife (ganivet) (I) secto VB (N) knife (ganivet) (I) secto ADJ (N) knife(ful) (ganivetplè) (I) secto
speed (ràpid)	celero; veloce	rapidesa; ser ràpid; ràpid SUBST (N) speed (ràpid) (I) celero VB (N) speed (ràpid) (I) celero ADJ (N) speed(ful) (ràpidple) (I) celero ANT (N) unspeedful (inràpidple) (I) no-celero ADV (N) speedwise (ràpidmode) (I) celero muto

REGULARITAT

En newspeak el plural acaba sempre en *-s* o *-es* segons el cas: de les paraules *man*, *ox* i *life* (*home*, *bou* i *vida*) n'haurem *mans*, *oxes* i *lives* (*homes*, *bous* i *vides*). En aquest cas Orwell pren la regla del Basic English (que tanmateix preveu excepcions: *feet*, *knives*, *men*), tot exagerant-la amb la regularitat de l'esperanto.

Per als graus de comparació s'usen els mateixos sufixos del Basic English, *-er* i *-est* (*good*, *gooder*, *goodest*), però de forma extrema: si en Basic English *more* i *most* s'usen per als mots polisil·làbics, en newspeak les formes irregulars *more* i *most* són abolides.

Les úniques paraules encara permeses amb declinacions irregulars són els pronoms, els adjectius relatius i demostratius i els verbs auxiliars.

VOCABULARI B: PARAULES COMPOSTES

En aquesta classe es troben les paraules construïdes amb objectius polítics, així com aquelles que no tenen una implicació política però que pretenen imposar una actitud mental: “Els mots B eren una mena de taquigrafia verbal. Sovint, amb poques síl·labes, contenien sèries senceres d'idees i, al mateix temps, s'expressaven més acuradament i amb més contundència que el llenguatge corrent” (Orwell 2014: 400–401). No sorprendrà trobar en aquests mots un eco de Richardson a *Learning Basic English* [“Aprendre Basic English”]: “Utilitza qualsevol combinació de paraules per formar compostos si llurs significats són clars a partir de les paraules per separat [...]; *postcard*, *overseer*, *beeswax*, *upside-down*, *looking-glass*, *good-looking*, *left-handed*, etc.” [correu + targeta = postal, sobre + vident = supervisor, abelles + cera = cera d'abella, amunt + avall = de cap per avall, mirar + vidre = mirall, bo + mirar = atractiu, esquerra + passar = esquerre] (citada a Morris 1988: 111).

En canvi, sobre aquesta classe de paraules Fink sosté que Orwell segurament es va inspirar en el llibre *The Road to Serfdom* [“El camí a la servitud”], després d'haver-lo ressenyat, i en paraules com *komintern* o *minculpop*⁶ (Fink 1971: 162). Tal vegada es va inspirar també en l'esperanto *esperkoro*,⁷ comprensible ja que va estar en contacte amb l'esperanto en l'entorn de Lanti. Encara, Morris (1988: 112) sosté que al Vocabulari B totes les paraules són axiològiques: “L'ús d'una paraula requereix estar d'acord amb la moralitat implícita i l'avaluació emocional d'allò que és anomenat. Així, el newspeak aconsegueix un control lingüístic sobre les emocions, per elles mateixes incontrolables i potencialment subversives.”

El *Duckspeak* (*àneparlar*, en la traducció catalana) encaixa de ple en el Vocabulari B i remet clarament a una frase usada per Hogben: “We cannot play ducks and drakes” [“no podem malgastar”, literalment “no podem barrejar ànegues i ànecs”], considerada per Orwell com exemple d'un ús pèssim de la llengua anglesa. Orwell, de fet, suportava malament frases fetes com aquesta o mots derivats del llatí com ara “egregious” [“atroç”]. Literalment *Duckspeak* (*àneparlar*) significa “clacar com un ànec”, però com molts mots del Vocabulari B té un significat ambivalent; per tant, si en un article del *Times* hi havia un comentari sobre un orador que se cenyia al *Goodthink* (*benpensar*), aquest era un *Doubleplusgood Duckspeaker* (*dobleplusbò àneparlant*), la qual cosa era, sens dubte, un càlid compliment.

6 *Komintern*, del rus *Kommunističeskij internacional*, en referència a la Tercera Internacional; *minculpop* o *Min-CulPop*, de l'italià Ministero della Cultura Popolare, nom del ministeri de propaganda italià durant l'època feixista (Nota del trad.).

7 *esperkoro* = *esper(antista) kor(espondant)o*; en l'esperanto soviètic era la fórmula emprada per indicar un esperantista que s'escribia amb esperantistes estrangers: “iu nia esperantisto skribas al sia eksterlanda esperkoro” [“un dels nostres esperantistes escriu al seu *esperkoro* estranger”] (Bronštejn 2016: 294).

Un exemple interessant pot ser *Goodthink* (*benpensar*) (Taules 4 i 5) declinat com a nom-verb (VB-SUBST), com a verb conjugat en pretèrit i en participi passat (PST+PP) i en participi present (PRES.P), com a adjectiu (ADJ), com a adverbi (ADV) i com a nom verbal (VN).

Taula 4: *Goodthink* declinat 1

	VB-SUBST	PST+PP	PRES.P
Newspeak	goodthink	goodthinked	goodthinking
Novlingvo	bonpensi/-o	(ad)bonpensita	–
Novaparla	benpensar	benpensat	benpensant

Taula 5: *Goodthink* declinat 2

	ADJ	ADV	VN
Newspeak	goodthinkful	goodthink-wise	goodthinker
Novlingvo	bonpenseca	bonpens-maniere	bonpensulo
Novaparla	benpensarplè	benpensarmode	benpensador

CONCLUSIÓ

En aquest breu assaig he provat d’analitzar els principis que caracteritzen el newspeak i he indagat les llengües de les quals Orwell es va servir per a la seva creació. És possible sostenir que per motius obvis la font principal fou el Basic English, tant en la morfologia com en la filosofia de fons, que Orwell parodia intencionadament fins a l’excés.

Per fer això va prendre també algunes característiques de l’esperanto, com ara la seva extrema regularitat i productivitat, mentre que de l’interglossa en va prendre la seva característica d’intercanviabilitat entre les diferents parts del discurs i, juntament amb el Basic English, el seu lèxic reduït al màxim.

BIBLIOGRAFIA

- Beccaria, Gian Luigi (2004). *Dizionario di linguistica*. G. Einaudi.
- Bronštejn, Mikaelo (2016). *Mi stelojn jungis al revado*. Impeto.
- Fink, Howard (1971). “Newspeak: the Epitome of Parody Techniques in «Nineteen Eighty-Four»”. A: *Critical Survey* 5(2), p. 155–163. En línia: <http://www.jstor.org/stable/41553870> [Consulta: 5 agost 2018].
- Garvía, Roberto (2015). *Esperanto and its Rivals: the Struggle for an International Language*. University of Pennsylvania Press.
- Gobbo, Federico (2009). *Fondamenti di Interlinguistica ed Esperantologia*. Raffaello Cortina Editore.
- (1997). “Il dilemma dell’Esperanto. Tra vocazione ausiliaria e naturalizzazione”. Treball fi de màster defès a la Università di Torino.
- Hogben, Lancelot (1943). *Interglossa: A Draft of an Auxiliary for a Democratic World Order*. En línia: <https://sites>

ABREVIATURES

ADJ	Adjectiu
ADV	Adverbi
AMPL	Amplificador
AMPL.GENERAL	Amplificador general
AMPL.PREP	Amplificador preposicional
ANT	Antònim
ART	Article
CNJ	Conjunció
PP	Participi passat
PREP	Preposició
PRES.P	Participi present
PST	Temps passat
SUBST	Substantiu
VB	Verb
VBOID	Verboide
VN	Verb nominal

google.com/site/interglossa1943/
[Consulta: 5 agost 2018].

Lins, Ulrich (1990). *La danĝera lingvo. Studo pri la persekutoj kontraŭ Esperanto*. Progreso.

Morris, Mary Jo (1988). "Bentham and Basic English: The «Pious Founders» of Newspeak". Dins: *George Orwell: A Reassessment*. A cura de Peter Buitenhuis i Ira B. Nadel. Macmillan Press.

Orwell, George (s.d.) "1984 – Apendico". Apendix traduït en esperanto per Joxemari Sarasua.

– (1943). "INTERGLOSSA – Make Do and Talk With 750 Words". *Manchester Evening News*, 23 de desembre, p. 2. En línia: <https://www.british>

newspaperarchive.co.uk/viewer/bl/0000272/19431223/003/0002
[Consulta: 5 agost 2018].

– (1946). "Politics and the English Language". En línia: http://www.orwell.ru/library/essays/politics/english/e_polit [Consulta: 12 agost 2018].

– (2014). *1984*. Edicions 62. Tradució de Lluís-Anton Baulenas.

– (2015). *Mil naŭcent okdek kvar*. A cura de Donald Broadribb. Autoedició.

Pool, Jonathan (2016). "Lingviko, Politikiko kaj Ekblek". Dins: *Lingua, politica, cultura. Serta gratulatoria in honorem Renato Corsetti*. A cura de Federico Gobbo. Mondial, p. 68–77.

– ; Grofman, Bernard (1984). "Language as Political Control: Newspeak Revisited". Text preparat per al 1984 Annual Meeting de l'American Political Science Association, Washington, D.C., 30 d'agost – 2 de setembre. En línia: <http://www.visionary-knowledge.com/1984/Language%20as%20Political%20Control.pdf> [Consulta: 5 agost 2018].

Quinn, Edward (2009). *Critical Companion to George Orwell: a Literary Reference to His Life and Work*. Facts On File.

Sutton, Geoffrey (2008). *Concise Encyclopedia of the Original Literature of Esperanto, 1887–2007*. Mondial. ■

“Totes les llengües són iguals, però és evident que algunes llengües són més iguals que d’altres”

ENTREVISTA A BERNHARD TUIDER

Xavier Alcalde

Ets una persona coneguda en el món de l’esperanto, així com entre els estudiosos del moviment esperantista, però potser alguns dels nostres lectors no et tenen del tot ubicat. Podries explicar-nos una mica d’on vens i quina ha estat la teva trajectòria?

Vaig néixer i vaig passar la meua joventut a l’Àustria Meridional, al sud de Viena. Vaig estudiar història i etnologia europea a la Universitat de Viena. Allà vaig defensar el meu treball de fi de màster el 2007 sobre l’esperantista i pacifista Alfred Hermann Fried. El títol és “Alfred Hermann Fried. Pazifist im Ersten Weltkrieg. Illusion und Vision” [“Alfred Hermann Fried. Un pacifista a la Primera Guerra Mundial. Il·lusió i visió”]. El mateix any vaig començar a aprendre esperanto. Ja durant els meus estudis m’havia interessat molt per la museologia, la biblioteconomia i l’arxivística, i havia cursat assignatures específiques sobre aquestes matèries. Des de 2008 treballo com a bibliotecari al Museu d’Esperanto i a la Col·lecció de Llengües Planificades de la Biblioteca Nacional d’Àustria, essent-ne el responsable des de 2013. D’altra banda, entre 2010 i 2013 vaig ser president de la Federació Austríaca d’Esperanto i de 2012 a 2015 representant de l’Associació Universal d’Esperanto a les Nacions Unides a Viena. Des de 2013 imparteixo

regularment cursos d’esperanto i ensenyo sobre llengües planificades a la Universitat Leopold-Franzens d’Innsbruck; la darrera vegada va ser la primavera de 2018.

En quins projectes estàs treballant actualment? Segueixes amb la teua tesi doctoral?

Ara per ara estic concentrat en la feina que faig al Museu d’Esperanto i a la Col·lecció de Llengües Planificades, on treballo a temps complert. De fet, quan ensenyo a la Universitat d’Innsbruck ho faig durant les meves vacances. Vaig presentar un projecte de tesi doctoral sobre el tema “Esperanto i el moviment esperantista a Àustria en el període d’entreguerres”, el qual va ser aprovat, però des de 2015, per manca de temps, no he pogut avançar-hi tot el que voldria. Tinc intenció de continuar amb aquest projecte, però les tasques de la biblioteca i el museu actualment són una prioritat.

Els nostres lectors tenen molta curiositat per conèixer la història del museu. Quan es va crear? Per què a Viena? Des del principi va formar part de la Biblioteca Nacional d’Àustria?

El Museu d’Esperanto es va fundar el 1927 com a associació privada, la “Internacia Esperanto-Muzeo en Wien”

Al darrer número de *Kataluna Esperantisto* vam inaugurar una nova secció: l’entrevista. Aquest cop parlem amb Bernhard Tuidler, responsable de la Col·lecció de Llengües Planificades de la Biblioteca Nacional d’Àustria. A més dels detalls sobre el funcionament de la col·lecció i sobre la seva història, actualitat i futur del Museu d’Esperanto de Viena, en aquesta entrevista també coneixem algunes curiositats del seu actual responsable.

[“Museu Internacional d’Esperanto a Viena”] i el 1928 va passar a formar part de la Biblioteca Nacional d’Àustria, on va ser inaugurat solemnement el 1929. El fundador del museu va ser Hugo Steiner (1878-1969), un ferroviari jubilat. Segons Steiner, la idea de crear el museu va venir de Felix Zamenhof (1868-1933) [germà de Ludwik Zamenhof, iniciador de l’esperanto], qui l’havia proposat el 1927 durant el 19è Congrés Mundial d’Esperanto que va tenir lloc a Danzig, actualment Gdansk, a Polònia. La proposta era iniciar una biblioteca internacional d’esperanto de cara al 50è aniversari de l’aparició de l’esperanto, que es celebraria el 1937. Hugo Steiner, que havia participat en aquest congrés, va decidir assumir la iniciativa i va fundar el Museu Internacional d’Esperanto a Viena.

Quins són els materials més importants del vostre fons?

Tots els materials són importants. Pensa que conjuntament formen la col·lecció més àmplia a escala mundial sobre l’esperanto i les llengües planificades. Actualment el Museu d’Esperanto conserva i posa a disposició del públic al voltant de 40.000 fulls, 35.000 volums, 25.000 retalls de revistes i diaris, 22.000 fotografies i negatius, 10.000 manuscrits i autògrafs, 3.700 títols diferents de publicacions periòdiques, 3.000 objectes museístics, 1.500 cartells, 850 materials audiovisuals i 63 llegats, alguns d’ells fets en vida. Probablement el més important del fons siguin els materials d’arxiu, que inclouen per exemple les cartes originals de Ludwik Zamenhof, que són peces úniques.

Per a trobar-les teniu un catàleg i un buscador molt sofisticats. Ens podries explicar com funcionen?

Ja fa més de 20 anys que qualsevol persona, independentment del moment o del lloc on es trobi, pot cercar el nostre fons mitjançant el catàleg *Trovanto* (en esperanto, “que troba”), que és part del catàleg general –anomenat Quicksearch– de la Bi-

blioteca Nacional d’Àustria. Trovant està disponible a la pàgina web de la Col·lecció de Llengües Planificades. S’hi poden buscar tots els materials catalogats (actualment més de 55.000), no només llibres, sinó també revistes i diaris, CDs, DVDs, cintes magnetofòniques, objectes museístics, cartells i materials d’arxiu. Es poden fer comandes per a consultar els documents i altres materials a la sala de lectura, també mitjançant el préstec interbibliotecari de biblioteques universitàries o fins i tot s’hi poden demanar còpies escanejades. Les dues primers opcions són gratuïtes. A més, es poden llegir digitalitzats més de 1.000 llibres i 130 publicacions periòdiques al web de la Col·lecció de Llengües Planificades.

Tinc entès que l’arxiu i el museu són dues coses diferents. És així?

Des de 1927 el Museu d’Esperanto és arxiu, biblioteca i museu alhora. De fet, es tracta d’una secció de la Biblioteca Nacional d’Àustria, amb dues parts diferenciades. El Museu d’Esperanto n’és la part museística. I des de 1990, la part de la biblioteca i l’arxiu té el nom de Col·lecció de Llengües Planificades. El fons pertany a tota la secció i els bibliotecaris d’aquesta secció treballen a la biblioteca, a l’arxiu i al museu.

Teniu estadístiques del número de visitants del museu?

Tenim estadístiques molt exactes del número de visitants, que ens fan estar molt satisfets. En els darrers anys, el número de visitants ha crescut d’una manera constant: el 2007 van venir 5.077 visitants i des de 2012 cada any han estat més de 12.000; el 2017 van ser 21.256. A més, cada any venen moltes escoles; de fet, cada vegada més. Per a elles el Museu d’Esperanto ofereix programes especials adaptats a diferents edats, anomenats “Wissenswelten” [“Coneixements del món”]. En aquests programes han participat molts joves i infants, que han pogut gaudir de visites guiades, tallers i cursos d’esperanto. Tenint en compte aquestes dades, sembla

que l’interès general per l’esperanto i les llengües ha augmentat durant els darrers anys.

Durant una visita que hi vaig fer fa uns anys, em va semblar interessant el paper que hi tenien les llengües de Hollywood. És aquesta una de les raons de les visites al museu?

El fons inclou documents en i sobre les anomenades “llengües de Hollywood”, com per exemple el klingon o la llengua dels dothraki de *Joc de Trons*. Tanmateix, la meua percepció i experiència és que són relativament pocs els visitants que venen motivats per aquestes llengües. Penso que el més important és l’interès general per l’esperanto, les visites guiades al museu i els cursos llampec que fem de la llengua, així com el bon ambient que creen els meus col·legues de la secció de relacions públiques. Anuncien els diversos esdeveniments al Museu d’Esperanto d’una manera molt adient i també per això moltes persones s’interessen per l’esperanto i ens venen a veure.

Des d’aquella visita meua, tinc la sensació que la importància de la Col·lecció de Llengües Planificades ha augmentat en el conjunt de la Biblioteca Nacional. És així?

Sí, és així. Podem constatar que des dels anys noranta i en part pel canvi de lloc (ara som al Palais Mollard, al centre de la ciutat) i per la modernització del Museu d’Esperanto de l’any 2005, ha augmentat la importància i la visibilitat, també en el context de la Biblioteca Nacional d’Àustria, però hem de tenir en compte que aquesta biblioteca considera important cadascuna de les seves 8 col·leccions especials.

He observat que teniu al web una secció molt completa sobre la Primera Guerra Mundial. Alguna cosa hi deu tenir a veure el fet que actualment en recordem el centenari, oi?

Les prioritats del Museu d’Esperanto són col·leccionar, catalogar, conser-

var, fer disponibles al públic i investigar materials sobre l'esperanto i les llengües planificades. En aquest punt cal fer esment de la *Visió 2025* de la Biblioteca Nacional d'Àustria, perquè dona un context molt clar de les tasques a fer els propers anys. Per exemple, els documents digitals i la digitalització dels documents analògics esdevenen cada vegada més importants. Per aquest motiu, constantment digitalitzem i publiquem a la xarxa una part del nostre fons. Sovint, com en el cas de la secció sobre la Primera Guerra Mundial o sobre Ludwik Zamenhof, digitalitzem i publiquem nous materials en ocasió d'aniversaris i altres efemèrides.

Quins són els vostres plans per 2019? Hi ha previst que en algun moment estigui digitalitzat tot el fons?

Els materials els anem escanejant de forma regular. Per exemple, el 2019 digitalitzarem i farem públiques cartes originals de Louis de Beaufront i de Théophile Cart, fotos sobre el moviment esperantista a Dinamarca, al voltant de 100 llibres, 20 pu-

blicacions periòdiques, així com els cartells que el Museu d'Esperanto va rebre el 2018. D'aquesta manera, per a qualsevol esperantista o persona interessada en el fenomen esperanto, la part de la biblioteca accessible digitalment segueix creixent. Tanmateix, no podem digitalitzar tots els materials que tenim. En primer lloc, pels drets d'autor, ja que la Biblioteca Nacional d'Àustria no té els drets per publicar tots els documents del fons. En segon lloc, per l'abast dels materials, que segueix creixent.

Accepteu donacions i llegats?

Acceptem, i també rebem de forma regular, llegats, tant en vida com de persones que han mort. Per exemple, enguany el Museu d'Esperanto ha rebut materials d'arxiu de Manuel de Seabra, el llegat d'André Albault, documents molt interessants d'Eugen Wüster, una donació de Trevor Steele i l'arxiu complet del grup esperantista "Estonto" ["Futur"] de Linz. Si hi ha persones, grups, associacions o editorials que desitgen fer donacions al Museu d'Esperanto i a la Col·lecció de Llengües Plani-

ficades, ens poden contactar sense problemes. L'avantatge principal per a les associacions és la següent: d'una manera seriosa i professional el Museu d'Esperanto conserva, cataloga i fa disponible l'arxiu, tant per a l'associació com per a qualsevol persona que tingui interès en aquests documents. D'aquesta manera l'associació no té cap despesa per aquests serveis i es pot ocupar de les seves tasques habituals, tenint la certesa que els materials seran conservats professionalment, fàcilment cercables a Trovanto i estaran disponibles a la sala de lectura del Museu d'Esperanto.

Teniu relacions amb altres biblioteques i museus?

Tenim contactes amb moltes biblioteques, arxius, museus, universitats i centres de recerca, nacionals i internacionals. Amb alguns els contactes són més aviat esporàdics, però amb altres es tracta d'una relació constant. Per exemple, el Museu d'Esperanto és membre de la llista de correu bibliotekoj@googlegroups.com, i també de la xarxa internacional de museus lingüístics (International Network of Language Museums), fundada el 2016.

Bona part de les biblioteques esperantistes que hi ha al món depenen d'una iniciativa personal. Sovint quan la persona mor, la col·lecció pateix i pot arribar a desaparèixer. Des d'aquesta perspectiva, el cas de Viena és únic al món. És possible que un dia es decideixi que ja no té utilitat?

L'Estat finança la Biblioteca Nacional d'Àustria, que té el seu origen a l'antiga Biblioteca Imperial dels Habsburg i per això enguany celebra el seu 650è aniversari. Ja fa més de 90 anys que el Museu d'Esperanto i la Col·lecció de Llengües Planificades són una secció de la Biblioteca Nacional d'Àustria. Es tracta d'una secció única i molt útil. Això ho mostra, entre altres coses, el número de visitants, així com les visites guiades al museu, l'interès dels periodistes,

ENLLAÇOS D'INTERÈS:

- Pàgina web de la Col·lecció de Llengües Planificades https://www.onb.ac.at/eo/bibliothek/sammlungen/kolekto-por-planlin_gvoj/
- Pàgina web del Museu d'Esperanto <https://www.onb.ac.at/eo/museen/esperantomuzeo/>
- Visió 2025 de la Biblioteca Nacional d'Àustria https://www.onb.ac.at/fileadmin/user_upload/1_Sitemap/Ueber_Uns/OENB_Vision2025_20121016.pdf
- Catàleg Trovanto https://search.onb.ac.at/primo-explore/search?query=&tab=onb_sondersammlungen&search_scope=ONB_esperanto&vid=ONB&lang=de_DE&offset=0
- Documents digitalitzats de la Col·lecció de Llengües Planificades https://www.onb.ac.at/eo/bibliothek/sammlungen/kolekto-por-planlin_gvoj/digitaj-dokumentoj/libroj/

que de forma regular n'informen i també escriuen sobre temes relatius a la interlingüística. Aquesta importància es reflecteix en la quantitat de preguntes dels visitants i dels lectors, així com en les invitacions que el Museu d'Esperanto rep regularment pel que fa a la publicació de textos, o a la participació en conferències i en esdeveniments especials a Viena, com per exemple en el "Dia Europeu de les Llengües" a la seu de la Unió Europea. I evidentment també el seu ampli fons internacional mostra el gran significat que té la Col·lecció. Com qualsevol altra biblioteca nacional, la Biblioteca Nacional d'Àustria és un tresor provinent d'una tradició cultural específica. Així, el Museu d'Esperanto i la Col·lecció de Llengües Planificades són un tresor fonamental de la cultura esperantista. Pel que fa al futur, soc conscient que algunes biblioteques esperantistes, sobre tot quant als arxius, estan en perill, però aquest no és el cas del Museu d'Esperanto i de la Col·lecció de Llengües Planificades.

Canviant una mica de tema, com veus el món pel que fa a la justícia lingüística?

Podríem dedicar molta estona per respondre a aquesta pregunta. Si hagués de resumir breument la meua opinió sobre la justícia lingüística, parafrasejaria allò tan conegut que va escriure George Orwell a *La rebel·lió dels animals*: "Pel que fa als drets dels seus parlants, sembla que totes les llengües són iguals, però és evident que algunes llengües són més iguals que d'altres".

En aquest context, quin paper hi podria tenir l'esperanto?

Penso que l'esperanto és una alternativa molt bona i atractiva. Segons la meua percepció, ja té un paper important a la vida diària de moltes persones i els permet tenir una comunicació internacional en un nivell que respecta o com a mínim té en compte la justícia lingüística. Evidentment, en aquest camp l'esperanto podria tenir un paper més rellevant, a més

gran escala. El fet que la majoria dels parlants d'esperanto no siguin nadius, sinó que voluntàriament hagin après la llengua simplement perquè en tenien ganes, indica també aquesta especial funció simbòlica de l'esperanto. Encara ara, després de 130 anys, la llengua inclou un cert significat de pau, que podria contribuir a una "justícia lingüística més justa".

Ets optimista sobre el futur de l'esperanto? Quins són els principals reptes del moviment esperantista?

En general tendeixo a ser un optimista escèptic: bàsicament optimista, però una mica escèptic. Pel que fa al futur de l'esperanto soc molt optimista, sobretot per les moltes converses i experiències que he tingut amb visitants del Museu, pels seus comentaris i l'interès que mostren per l'esperanto. Molts em diuen després dels cursos llampec: "Haig d'aprendre esperanto absolutament!". Si ho faran o no, això ja no t'ho puc dir, però és evident que els agrada la llengua i que en tenen una impressió molt bona i positiva. També *lernu.net*, *duolingo*, *amikumu* i altres projectes relacionats amb l'esperanto em fan ser optimista. Penso que els reptes fonamentals del moviment esperantista tenen a veure amb les crítiques i els debats interns. En la meua opinió, de vegades, sobretot en alguns mitjans digitals, són massa punyents o fins i tot ofensives. Això influeix de forma negativa en la comunicació i en les relacions entre els esperantistes. Molt sovint aquestes crítiques es dirigeixen als responsables de les organitzacions esperantistes, que no tenen un paper fàcil. És important que les crítiques i els debats siguin seriosos, constructius i de cap manera ofensius.

Què li diries a una persona que acaba de descobrir l'esperanto?

Això depèn de la persona. Es tracta d'un infant, d'una persona jove, d'una persona adulta? Té una actitud positiva o negativa sobre l'esperanto? Com

bé saps, entre la gent que acaba de descobrir l'esperanto hi ha opinions molt diferents. Al Museu d'Esperanto tenen lloc cada any al voltant de 50 cursos intensius d'esperanto, amb la participació de més de 1.000 persones, que acaben de descobrir la llengua. Sovint els dic: "l'esperanto és una alternativa atractiva i interessant", "l'esperanto és relativament fàcil d'aprendre, perquè en pocs mesos es pot assolir el nivell B1", "en els passats 130 anys l'esperanto ha mostrat de forma molt clara que funciona perfectament. En cas contrari, ningú parlaria avui la llengua. I el Museu d'Esperanto és ple de proves que ho documenten molt bé." Aquestes són algunes de les coses que els dic, que també depèn de les preguntes que em fan. I evidentment també cito frases d'altres persones sobre l'esperanto. Per exemple, quan haig de respondre preguntes sobre les ideologies i l'esperanto, sovint dic: "Els esperantistes parlen la mateixa llengua, però no ballen la mateixa música."

I per acabar... Has tingut contacte amb la cultura catalana?

Lamentablement, fins ara les meves relacions amb la cultura catalana han estat bastant limitades. No he estat mai a Catalunya. De fet, vaig començar a interessar-me per la cultura catalana a causa de l'esperanto. Quan vaig començar a aprendre la llengua el 2007 i 2008 vaig conèixer molts esperantistes catalans, amb els quals sempre ens hem portat molt bé i m'agrada molt retrobar-los. L'any passat en ocasió del congrés de l'Europa Esperanto-Unio a Friburg de Brisgòvia vaig poder escoltar un concert del grup Kaj Tiel Plu, que em va impressionar: les veus boniques, els diversos instruments musicals i les cançons en diferents llengües... va ser preciós! I durant els passats deu anys de forma regular he llegit textos i he escoltat conferències sobre l'esperanto i el moviment esperantista a Catalunya. Des d'aquesta perspectiva n'he tingut una relació molt positiva, tot i que limitada. Crec que en el futur intensificaré la meua relació amb la cultura catalana. ■

92a SAT- KONGRESO

Barcelono
de la 4a ĝis la 11a
de aŭgusto 2019

---

www.satesperanto.org

39a KATALUNA KONGRESO DE ESPERANTO

39è CONGRÉS CATALÀ D'ESPERANTO

Palma (Majorko)

1an-2an-3an

de novembro 2019

1-2-3 de novembre 2019

---

www.esperanto.cat